

KATALUNA ESPERANTISTO*

* Llingua internacional i drets lingüístics

NÚMERO 370 (núm. 2 de la 6a època) · DESEMBRE/DECEMBRO 2021

Planlingvoj Llengües planificades

Esperanto i anarquisme
als Països Catalans

Entrevista a M. Dolors Godoy

➤ Redaktora saluto	3
PLANLINGVOJ / LENGÜES PLANIFICATEDES	
➤ El volapük a Espanya	4
➤ Naskiĝo kaj mallonga historio de Ido	9
➤ Blissymbolics: una pasigrafia reeixida?	13
➤ Giuseppe Peano kaj 'Latino sine flexione'	18
➤ Giuseppe Peano i 'Latino sine flexione'	19
LITERATURO / LITERATURA	
➤ Dante en Esperanto	20
➤ Taglibro de fuŝulo	23
➤ Una pell adobada amb paraules	25
➤ Poezia angulo / Racó de poesia: Nikolajs Ķurzēns	27
MEMORO / MEMÒRIA	
➤ Vides paraleles: esperanto i anarquisme als Països Catalans	28
➤ SAT 100-jariĝas	38
INTERVJUO / ENTREVISTA	
➤ «El que més m'ha agradat fer durant la vida ha estat trencar barreres» Entrevista a Maria Dolors Godoy i Rotllens	39
ATESTOJ / TESTIMONIS	
➤ Prelegi en internacia esperanto-aranĝo	42
➤ Comença el curs dels Estudis d'Interlingüística	43
ANGULO POR ETERNAJ KOMENCANTOJ	
➤ La graveco de la mallongigoj	44
VILAĜO ESPERANTO	
➤ Kisumado	45
NIA AGADO / LES NOSTRES ENTITATS	
➤ Kataluna Esperanto-Junularo	46
➤ Biblioteko-Arkivo Petro Nuez kreskegas	48
➤ Ĝis ĉiam Montserrat	50

Foto: Miguel Á. Padriñán

Kataluna Esperantisto és una publicació semestral en català i esperanto de l'Associació Catalana d'Esperanto sobre els drets lingüístics, les llengües de relació internacional, les llengües minoritzades i la història i actualitat de l'esperanto i de les llengües planificades.

Edita: Associació Catalana d'Esperanto
 Apartat 1008 - 08200 Sabadell
 www.esperanto.cat
 info@esperanto.cat

Consell de redacció: Xavier Alcalde, Nicolau Dols, Pere Fornells, Montserrat Franquesa, Chus (Jesús García Cano), Pedro Martín Burutxaga, Òscar Puig, Alfons Tur, Carles Vela i Sandra Vives

Assessorament lingüístic: Hèctor Alòs (esperanto) i Alexis Llobet (català)

Composició: Ferriol Macip i Bonet

ISSN de l'edició en paper: 2014-8364

ISSN de l'edició electrònica: 2014-8372

Dipòsit legal: B-27362-1982

Pri la enhavo de la kontribuoj responsas la aŭtoroj mem. Nur la redaktora saluto esprimas opiniojn de la eldonisto KEA. Els autors que signen els articles són els responsables dels seus continguts. L'opinió de KEA només s'expressa a través de l'editorial

Tots els articles estan subjectes a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>). Està permès de reproduir-los i distribuir-los, sempre que es faci sense afany de lucre i se'n reconegui explícitament els autors, i l'Associació Catalana d'Esperanto com a editora

Imprès a: Recordgraf, C/ Mandoni, 6
 08004 Barcelona

REDAKTORA SALUTO

Ĉi tiu numero de la revuo *Kataluna Esperantisto*. *Internacia Lingvo kaj Lingvaj Rajtoj* prezentiĝas publike en evento omaĝe al Montserrat Franquesa. Ne povus esti alie.

Fine de 2018, la redakta teamo, gvidata de la senlaca Hèctor Alòs, decidis lasi siajn postenojn al nova sango. Temas pri grava respondeco, kaj krome necesas specialaj talentoj kaj kapabloj por ĝin plenumi. Mi proponis min por helpi dum la transiro, glue kunigante la du etapojn. Sed tio ne sufiĉis. Ni bezonis rudriston, energian kaj iniciateman, kun granda kapablo labori teame kaj gvidi nin kiam necese. Ni ne povus trovi pli bonan homon. Montserrat elstaris pri la arto labori kune.

Ĉar ŝi estis tre aktiva sur mil frontoj, dum ĉiuj jaroj, kiujn mi konis ŝin, mi neniam havis la senton, ke Esperanto estis ŝia ĉefa prioritato. Tamen en la lasta epoko ĉio malsamis. Eble ĉar ŝi sentis, ke temis pri ŝlosila momento en ŝia vivo; eble ĉar tiu lingvo, juna kaj samtempe plena je historio, konektis ŝin kun io tre intima, ligita al tri generacioj de la familio Franquesa. Kaj eble ĉar ŝi entuziasmiĝis pri la projekto, ŝi kapablis disvasti tiun entuziasmon. Estis bela kaj fruktodona epoko.

Ni ne antaŭvidis ŝian forpason. Tiom forta virino... ŝi ŝajnis venki la kruelan mordon de tiu malbenita krabo, kiu tri jarojn antaŭe prenis ankaŭ ŝian fraton Josep, ankaŭ li estimata membro de la Esperanto-komunumo.

Mi konfesas, ke kiam mi promesis anstataŭigi ŝin, se okazus tio, kio ne devus okazi, mi nur celis trankviligi ŝin. Revpensado aŭ *wishful thinking*, kiel diras la anglalingvanoj. Post duonasimilo de la ŝoko, ni eklaboris. Taskoj, kiuj ofte similas al maratono, transformiĝis en rapidkuradon, ni devis alveni je la fino ĝustatempe.

La ideo de Montserrat estis montri, ke la temo de artefaritaj aŭ planitaj lingvoj preteriras Esperanton. Jen la monografia parto de la numero. Aldone, kiel ĉiam, niaj rubrikaj pri lingvo kaj literaturo, historio kaj memoro, la vivo de la asocio kaj la agado de la internacia Esperanto-movado, kun karmemora paĝaro pri nia admirata kaj inspira kapitano.

Espereble ni sukcesis agadi laŭ la postuloj.

Bonan legadon!

Aquest número de la revista *Kataluna Esperantisto*. *Llengua Internacional i Drets Lingüístics* es presenta en un acte d'homenatge a la Montserrat Franquesa. No podia ser d'altra manera.

Al final de 2018, l'equip que portàvem la redacció de la revista, amb l'incansable Hèctor Alòs al capdavant, vam decidir deixar pas a sang nova. És una responsabilitat important, i alhora calen talent i capacitats especials per dur-la a terme. Jo mateix em vaig oferir per ajudar en la transició, ésser una mica l'adhesiu que connectaria totes dues etapes. Tanmateix, això no era suficient. Calia un timoner, amb empenta, energia i, sobretot, una gran habilitat per treballar en equip i per liderar-nos quan calgués. No podíem haver trobat una persona millor. La Montserrat excel·lia en l'art de treballar plegats.

Essent una persona activíssima en mil fronts, no vaig tenir mai la sensació que l'esperanto fos la seva principal prioritat. Tanmateix, en aquesta darrera època tot era diferent. Potser perquè sentia que era un moment clau de la seva vida, potser perquè aquesta llengua tan jove i plena d'història alhora la connectava amb alguna cosa molt íntima, lligada a tres generacions de la família Franquesa. I potser perquè estant entusiasmada amb el projecte, era capaç de contagiar aquest entusiasme. Ha estat una època bonica i profitosa.

El seu traspass ens va agafar desprevinguts. No ens l'esperàvem. Una dona tan forta... Semblava que havia superat la cruel mossegada d'aquest maleït cranc, que tres anys abans s'havia emportat també el seu germà, Josep, membre estimat també de la comunitat esperantista.

Reconec que quan li vaig prometre que la substituïria si acabava passant el que no havia de passar creia que era simplement una manera de tranquil·litzar-la. *Wishful thinking*, en diuen els anglosaxons. Després d'assimilar el xoc inicial, ens vam posar a la feina. Tasques que sovint són més aviat una maratón es van transformar en un esprint: calia arribar a temps. I aquí en teniu el resultat.

La idea de la Montserrat era mostrar que el tema de les llengües artificials o planificades va més enllà de l'esperanto. Aquest és el monogràfic del número. I, com sempre, les nostres seccions de llengua i literatura, història i memòria, la vida de l'associació i l'activitat del moviment esperantista internacional, amb un record amb molta estima a la nostra capitana.

Esperem haver estat a l'altura.

Bona lectura!

Xavier Alcalde

EL VOLAPÜK A ESPANYA

Roberto Garvía¹

Johann Martin Schleyer (1831-1912)

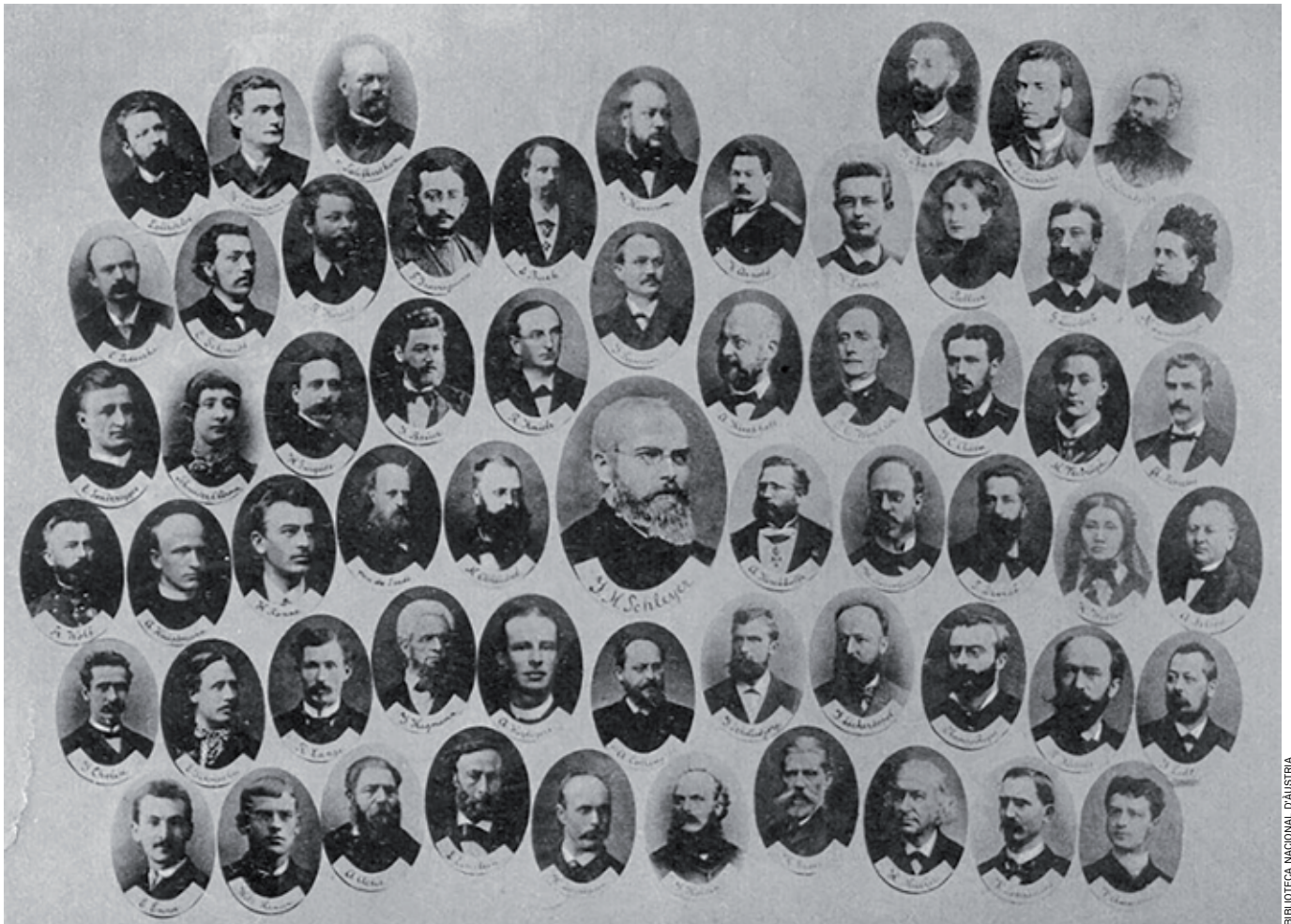
¹ **Roberto Garvía** és professor del departament de Ciències Socials de la Universitat Carles III de Madrid (UC3M). Llicenciat en Filosofia i Sociologia, les seves recerques se centren en la sociologia econòmica i de les organitzacions, a més de qüestions de llengua i societat. És l'autor d'un llibre sobre llengües planificades titulat: *Esperanto and Its Rivals* (Penn University Press, 2015).

Traducció d'Alfons Tur

A la primavera de 1879, en una nit d'insomni, Johann Martin Schleyer, un sacerdot catòlic alemany, tingué una revelació extraordinària. Aquella nit, fruit d'una inspiració divina, tal com deixà reflectit als seus diaris, concebé les característiques bàsiques d'un llenguatge universal. I un any més tard publicà el primer manual de volapük, que és com anomenà aquest nou idioma.² Quan publicà la primera gramàtica del volapük, no pensava en els problemes que presentava la globalització en termes de comunicació internacional. Senzillament, inventà un idioma artificial a partir d'un alfabet fonètic universal, també de creació seva, i deixà per als seus deixebles la tasca d'esbrinar els problemes per als quals aquell nou idioma era la solució. Tot i que el volapük no era gaire intuïtiu —massa aglutinatiu per al gust de molts—, aviat esdevingué molt popular. Nou anys després de la publicació de la primera gramàtica, ja es publicaven quinze periòdics en volapük i hi havia més de 250 clubs de volapük arreu del món. El volapük es començà a ensenyar en algunes escoles de comerç, fet que donà lloc a una nova professió: el volapükatidel o

² Johann Martin Schleyer, *Volapük. Die Weltsprache. Entwurf einer Universalsprache für alle Gebildete der ganzen Welt*. Editat per Reinhard Haupenthal (Hildesheim: Olms [1880] 1982). «Volapük» és un mot compost de vol-a-pük, on «vol» ve de «Volk», «a» és el genitiu i «pük», la transliteració fonètica de «speak». Així doncs, volapük significa l'«idioma de tothom» o «idioma universal».

BIBLIOTECA NACIONAL D'ÀUSTRIA

Membres de l'Acadèmia de Volapük al voltant de 1887. Al bell mig hi apareix Schleyer. Iparraguirre és el quart per l'esquerra de la segona fila superior.

professor de volapük.³ Però si l'ascens fou ràpid, més encara ho fou el declivi: cap a l'any 1900 el volapük era pràcticament mort.

El responsable de la mort del volapük no fou sinó Schleyer mateix. Poc després del tercer congrés internacional de volapük, celebrat a París el 1889, i dividit en dos camps, el dels reformistes, liderat pel francès Auguste Kerckhoffs, i el dels conservadors, amb Schleyer al capdavant, el moviment volapükista pràcticament desaparegué de l'escena. Schleyer, un catòlic ultramuntà de mentalitat molt

autoritària, no permeté mai que els seus deixebles li indiquessin les reformes que hauria calgut fer per simplificar l'idioma, que considerava la seva propietat intel·lectual. Mort el volapük, l'esperanto (creat l'any 1887) el reemplaçà amb molt més èxit: era un idioma molt més intuïtiu i fàcil d'aprendre, i el creador mai no el reclamà com a propietat seva.⁴

Sobre l'esperanto a Espanya tenim molt bones investigacions; sobre el volapük, cap ni una. Aquestes línies són tan sols una primera aproximació al moviment volapükista a Espanya. Com es veurà

3 Per a dades de l'expansió internacional del volapük, vegeu Rupert Kniele, *Das erste Jahrzehnt der Weltsprache Volapük*, editat per Reinhard Haupenthal (Saarbrücken: Iltis Verlag, 1989 [1889]).

4 Sobre Schleyer i el moviment volapükista internacional, vegeu Roberto Garvía, *Esperanto and its Rivals* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015), p. 21-56.

”

Mort el volapük, l'esperanto el reemplaçà amb molt més èxit: era un idioma molt més intuïtiu i fàcil d'aprendre, i el creador mai no el reclamà com a propietat seva

més endavant, el moviment fou rebut de manera particularment hostil per l'opinió pública, possiblement com a reacció al fracàs estrepitós de l'antecessora, la llengua universal del sacerdot espanyol Sotos Ochando, curiosament la primera llengua planificada sostinguda per un moviment social. Si amb la llengua universal la premsa s'hi abocà a favor per raons patriòtiques, amb el volapük semblava que havia après la lliçó i no volia cometre el mateix error.⁵ Darrere el volapük vingué l'esperanto. Durant la breu història del volapük a Espanya, els seus seguidors havien estat objecte constant de burles, i amb el fracàs del moviment molts se sentien amargats i ressentits. Tot i això, alguns mantingueren els ideals i, de fet, figuraren de manera destacada entre els iniciadors de l'esperantisme a Espanya.

PRIMERES PASSES

El primer article que esmentà de manera relativament favorable el volapük el signà Wanderer, pseudònim del periodista Manuel Alhama Montes, que havia tingut una certa anomenada en el món periodístic informant sobre avenços científics i llocs exòtics. El to positiu de Manuel Alhama possiblement inspirà el catedràtic de Medicina barceloní José de Letamendi (1828-1899), aleshores professor a la Universitat de Madrid. A més de metge, Letamendi era un filòsof aficionat, poeta, músic i periodista ocasional; un geni per a uns i un impostor per a uns altres: «un misticador audaç, amb aquell rerefons aparatós i poca-solta dels mediterranis», segons el seu antic alumne Pio Baroja.⁶

Poc després d'aconseguir-ne un manual, Letamendi estudià l'idioma i s'envoltà d'un petit nucli de seguidors. Llavors impartí una conferència al Círculo Filológico de Madrid, en la qual presentà el nou idioma com a instrument de pau i fraternitat universal. Per a Letamendi, la invenció del volapük «obeeix a una necessitat històrica [...] cridada a aconseguir la unió i la salvació del gènere humà davant el perill de la destrucció amb què l'amenaça el dret de la força».⁷

Que el volapük tingués com a màxim defensor a Espanya una figura tan histriònica com Letamendi no hi ajudà gaire. Convertit en una excusa per atacar un cop més a Letamendi, el volapük esdevingué objecte de burles a la premsa; un idioma, en paraules de José Ortega –pare del filòsof– que només podia servir per mantenir el «diàleg que sostenen un savi de la terra [Letamendi] i alguns mofetes de Mart».⁸

Però ni el ridícul ni la incredulitat desanimaren al petit grup de volapükistes que havia reunit Letamendi. Immediatament després de la conferència al Círculo Filológico de Madrid, el farmacèutic i professor de francès de l'institut de Guadalajara Francisco Fernández Iparraguirre (1852-1889) organitzà un curs de volapük de cinc setmanes. Iparraguirre era la persona més adient per ensenyar l'idioma. Havia mostrat interès pel volapük amb motiu de la seva participació en el VI Congrés Internacional de Farmacologia, que tingué lloc a Brussel·les el 1885, i es convertí en un volapükista convençut quan, en tornar a Espanya, decidí reunir-se amb el líder dels reformistes, el francès Auguste Kerckhoffs, a París, on pogué comprovar la bona salut del moviment a França.⁹

Al principi del desembre de 1885, es constituí el primer Club Volapükista d'Espanya, amb Letamendi com a president i Iparraguirre com a secretari. El gener de 1886, el Club Volapükista de Madrid llançà el mensual *El Volapük*, un avançat a la premsa internacional volapükista. En aquell moment, i en haver complert la missió, el dispers i hiperactiu Letamendi ja havia abandonat el moviment per buscar nous reptes intel·lectuals.

Ni la creació del Club Volapükista de Madrid ni el llançament d'*El Volapük* modificaren el to crític i burleta de la premsa. Ortega y Munilla redoblà les seves invectives. El volapük sembla que havia arrelat a Espanya, segons ell, perquè era el país «on les idees més extravagants troben abans ressò [quan tothom sap que] totes aquestes disquisicions [sobre un llenguatge universal] pertanyen al gènere d'aberracions que guareixen els manicomis».¹⁰

Per al magí popular, «volapük» esdevingué un epònim de cosa estranya, absurda o feridora a l'oïda. Així, per a *La Ilustración artística*, és el llenguatge de les aus migratòries «que acaben d'arribar de llurs viatges de plaer i que han après al vol el volapük, si hem de jutjar per la facilitat amb què es comuniquen».¹¹ Però també del que és insubstancial i enganyós. Així, es diu que per la Quaresma, quan els músics de carrer no poden actuar, han d'estar en dejú i viure del «volapük metafísic».¹² I, és clar, en aquesta relació no podien faltar els polítics amb el seu «volapük ministerial», el dels mots fermes que s'emporta el vent.¹³

Un any després de la creació del Club Volapükista de Madrid i de l'aparició d'*El Volapük*, el nucli del moviment es traslladà a Guadalajara. Allà s'hi

5 Sobre Sotos Ochando i el moviment de la Llengua Universal, vegeu Roberto Garvía «Sotos Ochando's language movement», *Language Problems and Language Planning*, 43 (2019), p. 325-344.

6 Pío Baroja, *El árbol de la ciencia* (Madrid: Alianza Editorial, 1980 [1911]), p. 41.

7 *El Volapük*, gener de 1886, p. 3

8 *El Imparcial*, 9 de novembre de 1885, p. 1.

9 Per a una biografia d'Iparraguirre, vegeu Juan Diges i Manuel Sagredo, *Biografías de hijos ilustres de la provincia de Guadalajara* (Guadalajara: Imp. provincial, 1989), p. 157-162.

10 *La Ilustración artística*, 22 de febrer de 1886, p. 2.

11 *La Ilustración artística*, 8 de març de 1886, p. 13.

12 *El Imparcial*, 11 de març de 1886, p. 2.

13 *El Liberal*, 3 de febrer de 1886, p. 1.

creà el Centro Volapükista Español, com a secció de l'Ateneo Científico, Literario y Artístico de Guadalajara o Ateneo Caracense, que, entre d'altres, havien creat els volapükistes Nicolás Ugarte, comandant i professor de ciències de l'acadèmia militar de Guadalajara; Tomás Escriche i Mieg (1844-1918), professor de física a l'institut de la ciutat, i Iparraguirre mateix.

Però el Centro Volapükista Español mai no fou gaire nombrós. A mitjan 1887 només tenia 104 membres. Dos anys més tard, sumaven prop de 500 persones, la majoria a Guadalajara. Després de Guadalajara, l'associació més important era la de Madrid. També es crearen clubs a Pontevedra, Santander, Toledo, Málaga i Bilbao. A diferència d'altres països, el moviment volapükista espanyol no tenia cap dona. A més a més, si atenem a l'ocupació, els professors de secundària i els professors d'idiomes hi estaven sobrerrepresentats, cosa que indica que, en la seva curta història, el moviment s'expandí a través de les xarxes socials dels membres més actius.¹⁴

EL VOLAPÜK AL PAÍS BASC I CATALUNYA

El pioner del volapük al País Basc fou el professor de física Tomás Escriche, un cop traslladat des de Guadalajara a l'institut d'ensenyament secundari de Bilbao. El professor d'anglès al mateix institut, José María Zubiria, s'afegí al moviment. Poc temps després d'aprendre l'idioma, publicà una gramàtica de volapük per a hispanoparlants i més tard assolí un lloc a l'Acadèmia Internacional de Volapük. També entre els volapükistes bilbaïns figurava Julio de Urquijo, aleshores un adolescent, i més tard un destacat polític carlí i investigador de la llengua basca. Julio de Urquijo fou cofundador de l'encara existent *Revista Internacional de Estudios Vascos*, i de la primera Eukalzaindia o Acadèmia de la Llengua Basca.

¹⁴ Dades d'extensió del moviment a Espanya, Rupert Kniele, *Das erste Jahrzehnt der Weltsprache Volapük*, editat per Reinhard Haupenthal (Saarbrücken: Iltis Verlag, 1989 [1889]), p. 97, i *El Volapük*, maig de 1887, separata.

En la seva etapa de volapükista, Urquijo publicà *Konils Volapük* (Leipzig, 1889), una col·lecció de contes a què contribuïren diversos volapükistes estrangers amb qui mantenia correspondència. Com alguns volapükistes catalans, sempre pensà que una llengua artificial i neutral, si mai s'introduís com a eina universal de comunicació, podria ajudar les llengües menys parlades, com l'èuscar, a resistir la invasió de les més extenses, com el castellà, malgrat que pocs anys més tard, quan l'esperanto havia substituït el volapük, perdé tota confiança en la viabilitat de les llengües artificials.¹⁵

Si hem de jutjar per les notícies de premsa, a Catalunya el volapük tingué una acollida més càlida que a la resta de la península. Segons anuncià *La Vanguardia*, l'octubre de 1885 (això és, poques setmanes abans que Letamendi fes la seva xerrada al Círculo Filológico de Madrid), un grup de «persones conegudes a les lletres i en les arts» havia creat una associació per a l'estudi i difusió del volapük.¹⁶ El moment era perfecte, atès que els preparatius per a l'organització de l'Exposició Universal de 1888 ja havien començat. Aviat començaren a anunciar-se cursos de volapük a Barcelona. El març de 1886, el Col·legi Galavotti, una escola de comerç, n'oferia dos cursos. Ja aleshores, Juan Costa, professor de llengües estrangeres, acabava de publicar la primera edició d'*El Volapük: novísima gramática de la lengua mercantil universal*. També en 1886, un cert A. Malevolti, professor de llengües estrangeres, publicà, amb J. Roselló Vilà com a segon autor, *Idioma universal: Curso completo de volapük*, i començà a impartir classes al Círculo de la Juventud Mercantil.¹⁷

Al marge de les escoles de comerç, el volapük també fou promogut en cercles propers al catalanisme. Així ho feren, per exemple, Antoni Riera i Villaret (1865-

¹⁵ Sobre el seu desencís amb les llengües artificials, vegeu «Ni volapük, ni esperanto. Desengaño de un volapükista bilbaíno». *La Gaceta del Norte*, 26 de novembre de 1905, p. 1.

¹⁶ *La Vanguardia*, 17 d'octubre de 1885, p. 3.

¹⁷ *La Dinastía* (Barcelona), 13 d'abril de 1886, p. 4.

Primer número d'El Volapük.

”

Si hem de jutjar per les notícies de premsa, a Catalunya el volapük tingué una acollida més càlida que a la resta de la península

”

Al marge de les escoles de comerç, el volapük també fou promogut en cercles propers al catalanisme

1931), vicepresident de la secció de Medicina del Centre Escolar Catalanista i autor del *Primer diccionario completo volapük-español y español-volapük*, i Ramón Arabía i Solanas (1850-1920), president de l'Associació Catalana d'Excursions.¹⁸ Sembla que aquesta branca del moviment volapükista publicà un setmanari de curta durada, també anomenat *El Volapük*, que no he pogut localitzar. Dels comentaris dels de Guadalajara, sembla obvi que el setmanari barceloní tenia un perfil catalanista, cosa que no era del seu grat:

A Barcelona, els entusiastes [volapükistes] han publicat alguns números del setmanari *El Volapük*, que fa temps que hem deixat de rebre. Molt ens temem que el nefand consorci del volapük amb la política, de seguida condemnat per nosaltres, hagi estat el que ha fet morir aquesta publicació, que hagués pogut prestar grans serveis a la nostra causa, que és d'humanitat, i per tant aliena completament a les opinions de partit.¹⁹

De l'associació de volapükistes que anuncià *La Vanguardia* el 1885 no en queda rastre. Sí que hi ha notícies d'intents posteriors de crear l'associació. El 1886 es succeïren diverses reunions amb aquest motiu, però totes fracassaren. En 1887, els volapükistes barcelonins convocaren una reunió «definitiva» amb el mateix propòsit, i l'any següent dues de «definitives» més, però també resultaren infructuoses.²⁰ El pessimisme que el 1888 ja havia començat a estendre's dins del moviment internacional possiblement esgotà les energies dels volapükistes catalans.

18 Sobre les activitats de Riera en la promoció del volapük a Barcelona, *La Vanguardia*, 24 d'abril de 1886, p. 5; i 26 d'abril de 1886, p. 6; i *La Dinastia* (Barcelona) 26 d'abril de 1886, p. 5.

19 *El Volapük*, octubre de 1886, p. 79.

20 *La Vanguardia*, 11 de març de 1886, p. 6; 13 de març de 1886, p. 5; 17 d'abril de 1886, p. 5; 26 d'octubre 1887, p. 2; 19 de juliol de 1888, p. 2; i 25 de juliol de 1888, p. 2.

LA FI DEL VOLAPÜK I EL COMENÇAMENT DE L'ESPERANTO

Tampoc eren gaire millors els ànims dels volapükistes de Guadalajara. Per començar, el sacerdot Francisco Calvo Garrido, que tant havia ajudat econòmicament *El Volapük* des que havia aparegut, finà el 1888. Aquell mateix any l'infatigable Iparraguirre emmalaltí greument, probablement per excés de feina. No es recuperà i morí l'any següent. Però les pitjors notícies arribaren de l'estranger, quan es feia cada cop més evident que la intransigència i l'autoritarisme de Schleyer ho podia fer anar tot en orris.

Molts es temien la desaparició del moviment, però ningú no pensà que arribaria de manera tan sobtada. Malgrat que Kerckhoffs i els reformistes havien aconseguit el control de l'Acadèmia Internacional del Volapük, els seus esforços per trobar punts en comú per reformar l'idioma no fructificaren. Els acadèmics, repartits per tot el món, treballaven per correspondència, i això demorava interminablement les discussions. Desconcertats i decebuts —perquè no tenia gaire sentit aprendre un idioma que estava en construcció—, molts volapükistes abandonaren el moviment. Molts desaparegueren simplement de l'escena, com Julio de Urquijo, dedicat a l'estudi del basc. Altres dirigiren els esforços a noves empreses, com el professor de física Escriche, abocat a la reforma de l'ortografia de l'espanyol. També llençà la tovallola el comandant Ugarte, tot i que en el seu comiat aconsellà no perdre de vista l'esperanto, «per si de cas».²¹

Més que no perdre'l de vista, alguns volapükistes esdevingueren figures clau en l'inici del moviment esperan-

tista. Per començar, després de rebre de Zamenhof diversos exemplars de la primera gramàtica de l'esperanto i repartir-lo entre altres volapükistes, Joaquín de Arce y Bodega, antic president del Club Volapükista de Madrid, i membre de l'Acadèmia Internacional del Volapük, va passar a l'esperanto.²² Per la seva part, Rodríguez Huertas, antic president del club volapükista de Màlaga, publicà el primer manual d'esperanto editat a Espanya.²³ A Múrcia, l'antic volapükista Manuel Benavente també canvià de bàndol i es dedicà en cos i ànima a popularitzar l'esperanto a la zona de Múrcia i València. I a València, el tinent de navili i antic volapükista Augusto Jiménez Loira es convertí en el primer editor de la revista *La Suno hispana* (*El Sol espanyol*) l'òrgan de premsa de la Societat Espanyola per a la Propagació de l'Esperanto, creada el 1903. En aquell any només hi havia tres grups d'esperantistes a Espanya: un a Logronyo i els altres dos a Múrcia i València. Aquests dos darrers grups, en els quals sempre figuraren antics volapükistes, foren el germen del moviment esperantista espanyol. ■

22 El seu nom figura entre els primers mil esperantistes en el directori de Zamenhof. L. L. Zahmenhof, *Adresario de la personoj kiuj ellernis la lingvon «Esperanto»* (Varsòvia: Kelter, 1889).

23 José Rodríguez Huertas, *Gramática, ejercicios y diccionario de la lingua internacional del doctor Esperanto* (Málaga: Imprenta de Manuel Cerbán, 1890).

NASKIĜO KAJ MALLONGA HISTORIO DE IDO

Gonçalo Neves¹

En 1900 okazis rekorda nombro da internaciaj kongresoj: ne malpli ol 242, plejparte (87,2%) en Parizo.² Samjare, inter la 13a de julio kaj la 12a de novembro (do, dum entute 212 tagoj), la franca ĉefurbo gastigis ankaŭ Universalan Ekspozicion, kiun vizitis preskaŭ 51 milionoj da homoj. Inter ili troviĝis Louis Couturat, franca logikisto, matematikisto kaj filozofo, membro de la organiza komitato de la Unua Internacia Filozofia Kongreso –kiu tiujare okazis en Parizo, inter la 2a kaj la 7a de aŭgusto³– kaj Léopold Leau, franca matematikisto, lia iama samskolano. Ĉi lastan la multaj kongresoj igis mediti pri la problemoj de planlingvo, pri kiu li tiam “sciis malmulte”.⁴

Rezulte de siaj postaj esploroj, Leau samjare publikigis broŝuron,⁵ en kiu li prezentis jenan planon: la elekton de tia lingvo prefere faru grupo aŭtoritata; tiucele ĉiu kongreso (aŭ societo) favoranta tiun ideon elektu delegitojn, kiuj elektu komitaton, kaj ĉi lasta invitu la akademiojn elekti lingvon universalan; okaze de rifuzo, ĝin elektu la komitato mem. Leau komunikis sian planon al Couturat, kiu jam antaŭe interesiĝis pri la problemoj, pro sia okupiĝo pri la verkaro de Leibniz, kaj kiu en 1900, en sia universitata libertempo, studis du planlingvojn (Esperanto kaj *Langue Bleue*) kaj trovis la unuan “mirinde facila”.⁶

Unua Ido-kongreso, Vieno 1901.

Couturat “tuj adoptis” la planon de Leau, kaj inter ili “komenciĝis kunlaborado, kiu starigis solidan amikecon”.⁷ Ili kontaktis nur malmultajn kongresojn, el kiuj kvin aprobis la planon de la du samcelanoj kaj elektis delegitojn. La unuaj delegitoj kunvenis la 17an de januaro 1901 ĉe Leau⁸ kaj interkonsentis pri la programo de la Delegitaro (oficiala nomo, franclingva, *Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale*, ordinare konata kiel ‘Delegacio’ en Esperanto). Leau estis ĝia sekretario, kaj Couturat la kasisisto, “sed vere ankaŭ sekretario, treege aktiva”.⁹ La dua forlasis sian profesoran karieron por dediĉi sin “sen mona valoro” al tiu tasko, dum la unua okupiĝis pri ĝi “profesie”.¹⁰

”

La Komitato fine “decidis alpreni principe Esperanton, pro ĝia relativa perfekteco kaj pro la multaj kaj diversaj aplikoj jam ricevitaj de ĝi, sub kondiĉo de iaj modifoj efektivigotaj”

1 **Gonçalo Neves** estas verkisto, tradukisto, lingvoinstruisto kaj leksikografo en Esperanto. Eklernis ankaŭ aliajn planlingvojn kiel Volapük, Ido kaj Interlingua.

2 Vd. Rasmussen 1989: 24.

3 Vd. Schmid 2001: 125, 146.

4 Leau 1932: 1.

5 Vd. Leau 1900.

6 Laŭ lia letero al Bertrand Russell je 1900-11-05 (Vd. Schmid 2001: 204).

7 Leau 1932: 2.

8 Vd. Couturat/Leau 1907b: 1.

9 Leau 1932: 3.

10 Leau 1932: 2.

La Delegacion helpis kaj apogis ankaŭ prestiĝaj esperantistoj, i.a. Sebert, Bourlet, Michaux, Moch kaj Javal. Dume Couturat kaj Leau lanĉis internacian peticion al la akademi-
oj, kiu kolektis kreskantan nombron da subskriboj: 277 fine de 1902, 429 en majo 1903, 720 en junio 1905 kaj 1250 je la 7a de oktobro 1907. Kreskis ankaŭ la nombro da aliĝintaj societoj: 115 en novembro 1902, 171 en novembro 1903, 220 en novembro 1905 kaj 310 en 1907.¹¹

Por impulsi sian iniciaton, Couturat kaj Leau decidis traesplori la historion de planlingvoj, kaj en 1903 ili aŭtoris prian mejloŝtonan verkon, tre ampleksan, en kiu ili prezentas, klasifikas kaj analizas ĉiujn konatajn planlingvojn kaj projektojn. Al Esperanto ili dediĉas ne malpli ol 60 paĝojn,¹² plejparte favorajn, kvankam tie aperas jam kritikoj pri kelkaj vortfaraj kutimoj renkontataj en tekstoj de bonaj aŭtoroj. En 1907 ili publikigis suplementan verkon ege malpli ampleksan, en kiu ili revuas la planlingvojn kaj projektojn (aŭ ties novajn versiojn), kiuj dume aperis. En ĝi ili dediĉas al Esperanto 20 paĝojn,¹³ en kiuj ili i.a. resumas la historion de la movado de post 1903 kaj detale prezentas la reforman projekton el 1894, kiu videble vekis ilian atenton.

Tamen, malgraŭ tiom da laboro, demarŝoj kaj apogoj, la Delegacio ne atingis sian unuan celon, ĉar la 30an de majo 1907, per 12 kontraŭaj voĉdonoj, 8 favoraj kaj 1 sindeteno,¹⁴ la Internacia Asocio de Akademioj, fondita en 1900, rifuzis enskribi la demandon pri lingvo internacia en la tagordon de sia ĉiutrijara kunsido, okazonta en Vieno. De tiam, la elekto de tia lingvo apartenis nur al la Komitato, kiun elektis la delegitoj de la societoj la 25an de junio 1907. El la 331 delegitoj, 253 voĉdonis, kaj la membroj de la Komitato ricevis pli ol

242 voĉojn.¹⁵ La kalkuladon de la voĉdonoj kontrolis generalo Sebert.¹⁶ La Komitato konsistis el du sekretarioj (Couturat kaj Leau) kaj 12 membroj.¹⁷ Ĝi kunvenis en Parizo, en *Collège de France*,¹⁸ en 18 sesioj “longaj kaj lacigaj”,¹⁹ de la 15a ĝis la 24a de oktobro 1907. Ne ĉiuj elektitoj partoprenis, kaj kelkaj uzis la statutan rajton sendi anstataŭanton kun prokuro. Estis reprezentataj sep gepatraj lingvoj (franca, germana, angla, dana, itala, pola kaj rusa) kaj ses sciencaj fakoj (lingvistiko, astronomio, matematiko, kemio, medicino, filozofio).²⁰

La Komitato analizis plurajn planlingvojn aŭ projektojn antaŭe publikigitajn aŭ speciale prezentitajn por la okazo,²¹ i.a., evidente, Esperanton, por kiu pledis L. de Beaufront, kiel oficiala reprezentanto de Zamenhof, “dum 5 horoj” kaj “antaŭ dek personoj”.²² Dum “kvin sinsekvaj sesioj”, sub la direktado de Gaston Moch,²³ la komitatanoj analizis kaj pridiskutis ankaŭ novan projekton –prezentitan de Couturat²⁴ kaj subskribitan de pseŭdonimulo (*Ido*)–, pri kiu ili antaŭe ricevis, jam la 15an de oktobro, tri dokumentojn: franclingvan gramatikon, ekzercaron kaj specimenan vortaron.²⁵

En sia lasta sesio, la 24an de oktobro, posttagmeze, la Komitato “deklaris, ke la teoriaj diskutoj estas fermitaj,

kaj elektis la konstantan Komisionon (*Commission permanente*), kies unua tasko estos studi kaj fiksi la detalojn de la lingvo alprenota”²⁶ kaj kiu konsistis el Wilhelm Ostwald, Otto Jespersen, Baudouin de Courtenay, Couturat kaj Leau. La Komitato ankaŭ decidis, ke “neniu el la lingvoj ekzamenitaj povas esti alprenata ‘bloke’ kaj sen modifoj”. Post longa diskuto, la Komitato fine “decidis alpreni principe Esperanton, pro ĝia relativa perfekteco kaj pro la multaj kaj diversaj aplikoj jam ricevita de ĝi, sub kondiĉo (*réserve*) de iaj modifoj efektivigotaj de la konstanta Komisiono en la direkto (*dans le sens*) definitiva per la konkludoj de l’ Raporto de la Sekretarioj kaj per la projekto de la *Ido*, penante interkonsenti kun la esperantista Lingva Komitato”,²⁷ kaj post alitema diskuto la Komitato decidis ankaŭ “aligi S^{on} de Beaufront al la konstanta Komisiono, pro lia speciala kompetenteco”.²⁸ Ĉiujn decidojn faris unuanime la naŭ komitatanoj tiam ĉeestantaj.²⁹ Couturat ne perdis tempon kaj tuj informis la esperantistojn.³⁰

La konstanta Komisiono kunvenis nur unufoje, la 25an de oktobro matene. Ĉeestis Ostwald, Baudouin de Courtenay, Jespersen kaj Couturat. Oni diskutis diversajn praktikajn demandojn, sed la Komisiono disiĝis, decidinte fini la diskutojn per kores-

11 Vd. Leau 1932: 4.

12 Vd. Couturat/Leau 1903: 304–363.

13 Vd. Couturat/Leau 1907a: 25–44.

14 Vd. Leau 1932: 5–6.

15 Vd. Couturat/Leau 1907b: 1.

16 Vd. Jespersen 1920: 3.

17 Vd. kompletan liston kun detaloj pri profesioj kaj postenoj en Cherpillod 2007: 14.

18 Vd. Sanzo 1991: 91.

19 Jespersen 1920: 3.

20 Vd. Jespersen 1920: 3.

21 Vd. detalojn pri la precipaj lingvoj kaj projektoj analizitaj, en Couturat/Leau 1907b: 5–18.

22 Beaufront 1907: 217.

23 Vd. Couturat/Leau 1907b: 21.

24 Vd. Jespersen 1920: 13.

25 Vd. Beaufront 1925: 5. El tiuj tri dokumentoj, nur la gramatiko ankoraŭ estas disponebla hodiaŭ en biblioteko (Vd. *Ido* 1907 kaj Carlevaro k.a. 2020: 37).

26 Couturat/Leau 1907b: 25.

27 Couturat/Leau 1907b: 26.

28 Couturat/Leau 1907b: 27 (ĉiuj tekstoj de la deklaro kaj decidoj laŭ la esperanta traduko de Couturat/Leau 1908b: 13, kun sola anstataŭigo de “komisio” per “komisiono”, laŭ la nuna lingvouzo).

29 Ostwald, Baudouin de Courtenay, Jespersen, Dimnet, Hugon, Moch, Rodet, Couturat kaj Leau (Vd. Couturat/Leau 1907b: 27).

30 “S-ro Couturat, tuj post la fino de la kunsidoj de la Delegacia komitato, dissendis al multaj esperantistoj (membroj aŭ ne membroj de la Lingva Komitato) novan broŝureton ‘Kompleta Gramatiko di la Lingvo Internaciona da Ido’ ” (Corret 1908a: 176).

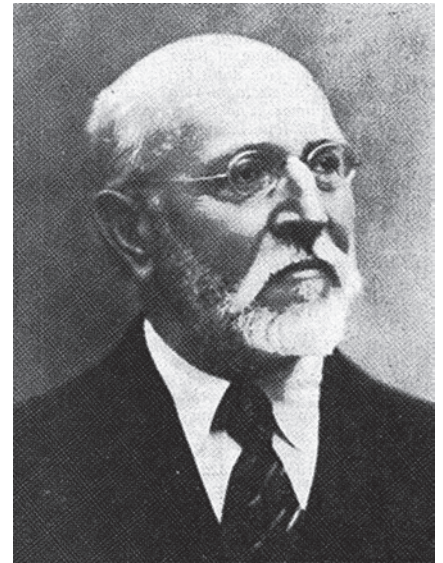
pondado, kaj, se necese, ree kunveni. Ĝi ricevis poste kelkajn proponojn, kaj de siaj membroj, kaj de eksteruloj, rilate al diversaj gramatikaj punktoj. Ĉiujn proponojn oni komunikis al la membroj kaj letere diskutis. La 13an de decembro, laŭ la deziro esprimita de la prezidanto Ostwald, la sekretarioj sendis al la membroj demandaron kun ĉiuj demandoj diskutitaj kaj decidotaj. La voĉdonadon pri tiu demandaro oni fermis la 20an de februaro 1908.³¹

Tamen, ĉirkaŭ unu monaton antaŭe, la 18an de januaro, Zamenhof kaj Boirac, per apartaj leteroj, jam anoncis al Ostwald la definitivajn rompon de la traktado kun la konstanta Komisiono.³² De tiam Esperanto kaj la nova lingvo estis sekvontaj apartajn vojojn. La etoso fariĝis streĉita, ne nur ĉar la celpubliko de la du lingvoj estis (preskaŭ) la sama, sed ankaŭ tial, ke la esperantistoj pli kaj pli komencis miri kaj dubi pri la rolo de L. de Beaufront en la tuta afero.³³ Fine, en la maja numero de *L'Espérantiste* – kiu ŝajne aperis nur la 19an de julio³⁴ – L. de Beaufront levis la vualon kaj deklaris, en artikolo dulingva (france kaj Esperante, dukolumne), ke li estas la pseŭdonimulo Ido, aŭtoro de la projekto prezentita al la Komitato. Tamen tiu deklaro estas pli frua, ĉar ĝi portas la daton “10 februaro 1908”, kurioze nur en la francilingva kolumno.³⁵ Kiam la esperantistoj ekkonis ĝian enhavon? Se ne pli frue, en aprilo ĝi probable jam estis konata al kelkaj, ĉar tiam Cart, parolante pri la homo, “pri kies fideleco al nia lingvo neniu povis dubi”, senplie asertis, ke “li eĉ enŝovadis, por tiel

diri, sub nomo de Ido sian propran kreitaĵon (?), lingvon *Adjuvanto*, iom aranĝitan laŭ principoj de Sro Couturat”. Fakte, Corret asertis poste, en julio, ke la ‘Deklaro de Ido’ estis “jam de kelka tempo publikigita kaj dissendita de S-ro Couturat”.³⁶

Tamen iuj suspektis ankaŭ pri la rolo de Couturat, kiu ja en 1912 sentis la bezonon pravigi sin kontraŭ Bourlet, akuzinta lin pri kunaŭtoreco de la nova lingvo.³⁷ Berger, transirinte de Ido al Occidental, minacis malkaŝi “la veron” jam en 1932,³⁸ sed tion li plenumis ne pli frue ol en 1937, do post la morto de L. de Beaufront (1935)... Tiam li asertis: “Ni povas malkaŝi la veron kaj ĝin pruvi per la aŭtentaj dokumentoj: la vera aŭtoro de Ido estas ne [L.] de Beaufront, sed Couturat mem. [...] La legado de liaj abundaj korespondadoj pruvas, ke jam plurajn monatojn antaŭ la kunveno de 1907 Couturat ellaboris reformo-planon kaj ĝin prezentis al siaj intimaj amikoj”.³⁹ Berger ne publikigis faksimilon de la “aŭtentaj dokumentoj”, sed mi ne dubas, ke ili ekzistas, aŭ ekzistis, eĉ tial ke Waringhien poste havis la okazon konsulti kaj kopii korespondadojn inter Michaux, Beaufront, Couturat kaj Lemaire, kaj la elĉerpaĵoj publikigitaj de li (tradukitaj el la franca)⁴⁰ montras, ke ankaŭ Couturat (krom L. de Beaufront) ludis konsiderindan rolon en la konceptado kaj ellaborado de la Ido-projekto poste prezentita al la Komitato, kaj ke eĉ Michaux kaj Lemaire iom kontribuis per propraj sugestoj.

Se ne ĉio estas klara rilate la (kun)aŭtorecon de Ido, ĉio tamen facile traidbleblas pri la posta ellaborado kaj evoluo de la nova lingvo. En marto 1908, baldaŭ post la rompo de la rilatoj kun la Lingva Komitato, eliris ja la unua numero de la revuo *Progreso*, “dediĉ-

Louis de Beaufront

ita al la disvastigo, libera diskutado kaj konstanta perfektigado de la Lingvo Internacia”. En la unua numero preskaŭ ĉiuj tekstoj estis en Esperanto, kaj nur tre malmultaj en Ido, sed la kvanto da Ido-tekstoj kreskis laŭgrade en la sekvaj numeroj, kaj baldaŭ la revuo fariĝis vera Ido-periodaĵo, kvankam ĝi plu publikigis studojn kaj leterojn en Esperanto kaj eĉ en aliaj planlingvoj aŭ projektoj, laŭ tre liberala redaktora politiko de Couturat. Ĉiu rajtis esprimi sian opinion kaj prezenti siajn proponojn. De tempo al tempo la Ido-akademio voĉdonis pri la proponoj (preskaŭ ĉiam pri novaj vortoj), kaj la vortoj aprobitaj fariĝis oficialaj. La revuo interrompiĝis en 1914, pro la morto de Couturat (en aŭtomobil-akcidento) kaj la ekflagro de la unua mondmilito: sep volumoj, 80 numeroj kaj ĉirkaŭ 5.000 paĝoj, kiuj kondukis la Ido-projekton al la stato de stabiliginta lingvo, atinginta preskaŭ la formon, kiun ĝi havas nun.

La Ido-movado, tiam kreskanta kaj fortikiĝanta, suferis doloran baton, ne nur pro la forpaso de Couturat, sed ankaŭ pro la mondmilito, kiu i.a. devigis la idistojn nuligi sian unuan kongreson, okazontan inter la 6a kaj la 8a de septembro en Luksemburgo. Post la milito la movado regroupiĝis ĉirkaŭ la revuo *Mondo* (fondita en

31 Vd. Couturat/Leau 1908a: 9–10.

32 Vd. Korĵenkov 2005: 48.

33 Ŝajnas, ke, tuj post la sciigo de la decidoj de la Komitato, kelkaj esperantistoj komencis suspekti pri la konduto de L. de Beaufront, ĉar li sentis la bezonon pravigi sin jam en novembro: “mi ne estas la kulpulo pri juĝo farita de dek aliaj personoj” (Beaufront 1907: 217).

34 Vd. Corret 1908b: 318.

35 Vd. Beaufront 1908: 99.

36 Corret 1908b: 318.

37 Vd. Neves 2019: 16–17.

38 “Nun, post 25 jaroj, ne estas tro frue por publikigi la sekretajn dokumentojn!” (Berger 1932: 83).

39 Berger 1937: 71.

40 Vd. Waringhien 1990.

1910), ekfloris kaj travivis, dum la 20aj jaroj, sian apogeon (kvantan kaj kvalitan), kun la unuaj internaciaj kongresoj: Vieno (1921), (1922), Kassel (1923), Luksemburgo (1924), Torino (1925) kaj Prago (1926). Tamen la naskiĝo de la planlingvoj Occidental (1922) kaj Novial (1928) altiris multajn valorajn kaj aktivajn idistojn, kio videble kaj neripareble malfortigis la movadon. Malgraŭ la reapero de *Progreso* en 1931 kaj la pria entuziasmo, la movado

neniam sukcesis regajni la antaŭan viglon, eĉ ne en la 60aj jaroj, kiam ĝin ekskuis la eksterordinara figuro de la belga advokato Andreas Juste (1918–1998), kiu poste brilis dum tri jardekoj kaj fondis la modernan Ido-poezion, ne nur per la publikigo de 18 originalaj poemaroj kaj du ampleksaj kolektoj da poemoj tradukitaj el pluraj lingvoj, sed ankaŭ per multegaj artikoloj kaj studoj publikigitaj en *Progreso* kaj aliaj Ido-periodaĵoj.

La Ido-movado pluas ĝis nun, kun kvar regulaj paperaj periodaĵoj,⁴¹ ĉiujara renkontiĝo, ĉiusemajna videokonferenco (ekde 2020), pluraj grupoj ĉe la sociaj retoj, regula publikiĝo (ĉefe bita) de originalaj kaj tradukitaj literaturaj (kiu eĉ atingis rekordan nombron en 2019),⁴² sed ĝi malfacile sukcesas altiri novajn interesatojn, precipe se temas pri junuloj kaj virinoj. ■

41 *Progreso* (en Nederlando), *Ido-saluto* (Germanio), *Kuriero Internacia* (Francio), *Ad-avane* (Hispanio).

42 Vd. Neves 2020.

BIBLIOGRAFIO

Beaufront, Louis de (1907): “Mia rolo antaŭ la Delegacia Komitato”. *L’Espérantiste*, novembro 1907, n-ro 10 (115), p. 217.

Beaufront, Louis de (1908): “Déclaration de Ido / Deklaro de Ido”. *L’Espérantiste*, majo 1908, n-ro 5 (121), p. 99–100.

Beaufront, Louis de (1925): *Kompleta Gramatiko Detaloza di la Linguo Internaciona Ido*. Esch-Alzette. Meier-Heucke. 232 p.

Berger, Ric (1932): “Li verita pri le Delegation de 1907”. *Cosmoglotta*, nov.-dec. 1932, n-ro 6 (85), p. 81–83.

Berger, Ric (1937): “Li ver historie del lingue international secun documents autentic e inconosset”. *Cosmoglotta*, aŭg. 1937, n-ro 5 (116), p. 65–80.

Cherpillod, André (2007): *Ido, unu jarcenton poste*. Courgenard: La Blanchetière. 48 p.

Carlevaro, Tazio k.a. (2020). *Bibliografio di Ido*. 3ma edito plubonigita e kompletigita til julio 2020. Bellinzona: Hans Dubois. 315 p.

Cart, Th(éophile) (1908): “Lastaj, necesaj klarigoj”. *Lingvo Internacia*, aprilo 1908, n-ro 4 (172), p. 145–149.

Corret, P(ierre) (1908a): “Adjuvanto kaj la Delegacio”. *Lingvo Internacia*, aprilo 1908, n-ro 4 (172), p. 168–185.

Corret, P(ierre) (1908b): “Adjuvanto kaj la Delegacio. VII – Malfrua konfeso”. *Lingvo Internacia*, julio 1908, n-ro 7 (175), p. 318–322.

Couturat, Louis / Leau, Léopold (1903): *Histoire de la langue universelle*. Paris: Hachette. xxx + 576 p.

Couturat, Louis / Leau, Léopold (1907a): *Les nouvelles langues internationales*. Paris: Hachette. 110 p.

Couturat, Louis / Leau, Léopold (1907b): *Compte rendu des travaux du Comité*. Coulommiers: Imprimerie Paul Brodard. 32 p.

Couturat, Louis / Leau, Léopold (1908a): “Raporto pri la laboroj de la Konstanta Komisio”. *Progreso* I (n-ro 1, marto 1908), p. 9–11.

Couturat, Louis / Leau, Léopold (1908b): “Kroniko”. *Progreso* I (n-ro 1, marto 1908), p. 11–20.

Ido (1907): *Grammaire complète de la langue internationale par Ido*. Komplete gramatiko di la linguo internaciona da Ido. Paris: Chaix. 71 p.

Jespersen, Otto (1920): *Historio di nia Linguo. History of our Language. and Artificiala Lingui pos la Mondmilito. Artificial Languages after the World War*. London: J. Warren Baxter. 44 p.

Korĵenkov, Aleksander (2005): *Historio de Esperanto*. Kaliningrado: Sezonoj. 128 p.

Leau, Léopold (1900): *Une langue universelle est-elle possible ?*. Paris: Gauthier-Villars. 13 p.

Leau, Léopold (1932): *Historio dil delegitaro por la adopto di helpanta linguo internaciona*. Unio por la Linguo Internaciona (Ido). 8 p.

Neves, Gonçalo (2019): *Esperanto kaj Ido: malsamaj vojoj sur Parnason. Kompara studo pri la disvolviĝo de Esperanto kaj Ido kiel poeziaj lingvoj*. Espinho: Eldonejo Drako. 98 p. (bitlibro)

Neves, Gonçalo (2020): “2019: rekordala yaro en la Ido-literaturo”. En: *La blua plumo*, 2021-01-10. <http://labluaplumo.blogspot.com/2020/01/2019-rekordala-yaro-en-la-ido-literaturo.html>

Rasmussen, Anne (1989): “Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris (1867-1900)”. *Mil neuf cent*, n°7, p. 23–44.

Sanzo, Ubaldo (1991): *L’artificio della lingua. Louis Couturat 1868–1914*. Milano: FrancoAngeli. 111 p.

Schmid, Anne-Françoise (2001): *Bertrand Russell. Correspondance sur la philosophie, la logique et la politique avec Louis Couturat (1897–1913)*. Paris: Éditions Kimé. 735 p.

Waringhien, Gaston (1990): “Kulisaj manovroj”. En: *1887 kaj la sekvo... Dua eldono, reviziita kaj ampleksigita*. Antverpeno: Flandra Esperanto-Ligo. 312 p. [p. 149–164]. ■

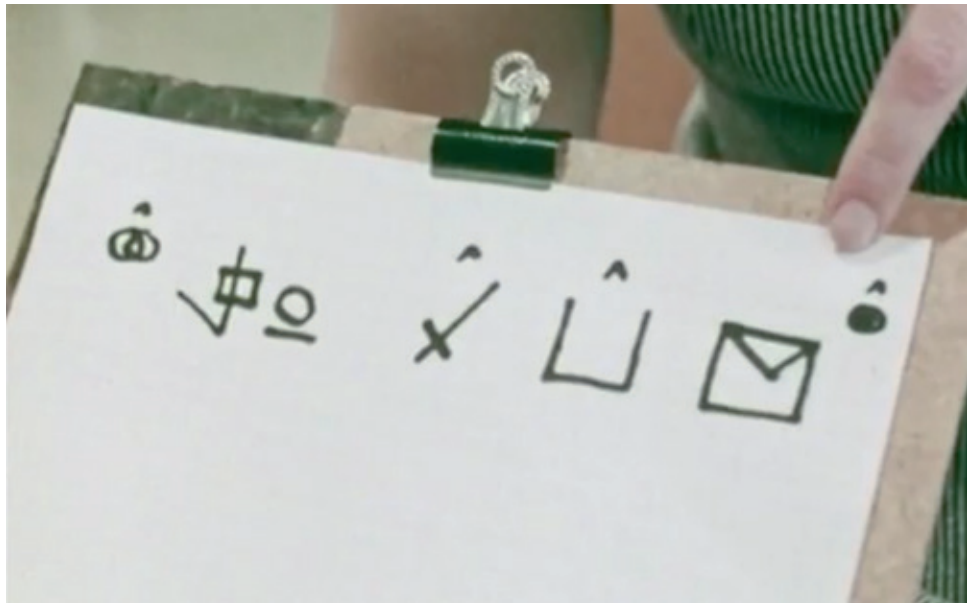
BLISSYMBOLICS: UNA PASIGRAFIA REEIXIDA?

Pedro M. Martín Burutxaga

En esperanto anomenem *pazigrafio* un sistema d'escriptura universal els signes del qual no representen sons o paraules completes sinó idees, conceptes, siguin concrets o abstractes. Per exemple, el signe ↵ podria ben bé representar un llamp, una tempesta o l'energia elèctrica. Un signe com ✉ voldria dir *carta* o *correu*; i combinant signes aconseguiríem missatges més complexos: ✉→ (enviar una carta).

L'avantatge d'aquest sistema és evident: els signes són fàcilment reconeixibles per qualsevol, independentment de la llengua que parli. És per això que al llarg de la història s'han fet desenes de propostes de llengües planificades d'aquesta mena, si bé n'hi ha algunes de molt filosòfiques, com la poligrafia de Digbeus, al segle XVII, que feia servir com a signes una combinació de xifres romanes i àrabs (per exemple, la frase XXXIX. 4. XLII. 8. III. i., voldria dir «Crec en Déu pare»). I fins a l'actualitat.

Per a alguns autors, aquests sistemes no són llengües en sentit estricte: hi manca la part oral. Cal recordar, però, que les llengües de signes dels sords estan reconegudes, fins i tot oficialment, com a tals i es basen precisament en un sistema de gestos (signes), que combinats poden transmetre perfectament el missatge desitjat. Fins i tot autors esperantistes, que potser haurien de mostrar-se més empàtics parlant d'aquestes propostes, les arriben a qualificar de «*kulturhistoriaj relikvoj*» (reliquies historicoculturals) (Pechan 1979: 18).

Fotograma del documental *Mr. Symbol Man* (1974).

Que no són ni de bon tros unes reliquies ho demostra el projecte de Charles Bliss, que us presentem en aquest article.

CHARLES BLISS: UNA VIDA DE PELLÍCULA

Karl Kasiel Blitz va néixer el 5 de setembre de l'any 1897 a la ciutat de Txernivtsí, a l'est de l'Imperi Austro-Hongarès, que després de la Primera Guerra Mundial va passar a Romania i actualment pertany a Ucraïna. De família jueva, el seu pare va exercir diferents oficis: comercial d'una empresa d'òptica, mecànic, electricista..., i de petit a en Karl el fascinaven els di-

”

L'avantatge d'aquest sistema és evident: els signes són fàcilment reconeixibles per qualsevol, independentment de la llengua que parli

Blitz	16507	Sch.-J. 14/1
Karl		5-9-1897
Ingenieur	Cernați (Rumänien)	
17. Juni 1933	Wien XII	
22. Sep. 1938	Fourniergasse 15	
B.	gesch. — Öe. 152.	

Fitxa de registre de Karl Blitz al camp de concentració de Dachau. A més d'altres dades, consten la seva professió: Ingenieur; l'estat civil: gesch. (geschieden: 'divorciat') i la data del seu trasllat a Buchenwald. La J a la part superior l'identifica com a jueu.

agrames de les instal·lacions elèctriques que el seu pare havia de muntar. Aquells conjunts de dibuixos lligats amb fletxes tenien per a ell una mena de màgia, igual que els símbols matemàtics, comprensibles en qualsevol idioma.

El 1920 acaba els estudis d'enginyeria a Viena i aquell mateix any coneix la catòlica Claire Adler, el gran amor de la seva vida, però que aleshores estava casada, i la seva relació és impossible. El 1925 es casa amb Rosika Kottler, una noia de la seva ciutat natal, però el matrimoni només dura dos anys. L'any següent a la mort del marit de la Claire, Karl es divorcia, i després d'un parell d'anys en què viatja per tot Europa per motius laborals per fi comencen a viure junts, tot i que no formalitzen la unió fins el 1941.

Després dels estudis, Karl havia començat a treballar en una sèrie de feines rutinàries i poc engrescadores,

que alternava amb les seves aficions artístiques: la música i el cinema. Però amb l'annexió d'Àustria per l'Alemanya nazi el 1938 tot canvia ràpidament. Només sis dies després, el 18 de març, és detingut, i tres mesos més tard deportat amb altres jueus al camp de concentració de Dachau. Des del principi, Claire remou cel i terra, i contra tot pronòstic finalment aconsegueix que el 14 d'abril de l'any següent Karl sigui alliberat de Buchenwald, on havia estat traslladat, i pugui exiliar-se al Regne Unit, però sense la companyia de Claire, que no rep el visat corresponent i acaba anant a Txernivtsí, amb la mare de Karl, per posteriorment passar a Grècia.

Al Regne Unit, al començament de la Segona Guerra Mundial, el cognom, Blitz, no té gaire popularitat. Els britànics relacionen aquesta paraula amb la *Blitzkrieg* ('guerra llampec') alemanya, i l'han convertit gairebé en un sinònim de *bombardeig*. Per tant,

en Karl es canvia el nom i es converteix en Charles Bliss. I amb la seva nova identitat sol·licita asil al Canadà.

Mentrestant, amb la invasió de Grècia per les tropes alemanyes, la Claire fuig a Turquia, d'allà passa a Moscou, travessa tota Sibèria, i no és fins el desembre del 1940 que es retroba amb en Charles en un dels últims llocs de la Terra on encara acceptaven els jueus: Xangai.

Allà Charles assisteix amb entusiasme a classes de xinès i un dia queda fascinat quan el seu professor li explica que dos xinesos de diferents parts del país poden llegir i entendre el mateix diari, encara que potser no poden parlar entre ells perquè fan servir dialectes diferents. Els ideogrames de la llengua xinesa li fan recordar els diagrames de les instal·lacions elèctriques del seu pare i li donen la idea de crear un llenguatge universal, basat en signes gràfics, que sigui capaç d'eliminar els malentesos causats per la diversitat de llengües.

Després de sobreviure als anys d'ocupació japonesa, un cop acabada la guerra, el matrimoni s'installa, ja definitivament, a Austràlia, i entre el 1946 i el 1949 en Charles hi acaba de polir el seu projecte, que primer va anomenar *New World Writing* i més tard *Semantography*. Aquell any publica el seu primer llibre, el títol del qual deixa ben clar, sense cap mena de dubte, de què es tracta: *Semantography, a non-alphabetical symbol writing, readable in all languages; a practical tool for general international communication, especially in science, industry, commerce, traffic, etc., and for semantical education, based on the principles of ideographic writing and chemical symbolism.* (Semantografia, una escriptura de signes no-alfabètics, que es pot llegir en totes les llengües; una eina pràctica per a la comunicació internacional en general, especialment en la ciència, indústria, comerç, tràfic, etc., i per a l'educació semàntica, basada en els principis de l'escriptura ideogràfica i de la simbologia química)

EL PROJECTE DE CHARLES BLISS

Ja hem vist que *Blissymbolics*, com Charles Bliss va acabant rebatejant de nou el seu projecte el 1965, és una pasigrafia, un conjunt de símbols amb uns significats determinats. L'objectiu principal és que els símbols es puguin reconèixer fàcilment, com ara els següents:

△ casa; edifici → moviment; direcció ♥ cor; sentiment

Però d'altres vegades el significat no resulta tan evident a primera vista:

△ cama/es ↓ persona +!! sí -!! no

Després, per completar els significats més bàsics, fa servir diferents opcions;

com un circumflex per expressar l'acció, per exemple a △ anar,

o una xifra, com a 1₂ vosaltres (pronomen de 2a persona amb la x de plural).

Així, una frase en *Blissymbolics* tindria aquest aspecte:

1₂ ♥ △ △ → vull anar al cinema

A la taula que s'adjunta en trobareu més exemples, tant de símbols simples com de combinacions, algunes de força imaginatives, com escriptor (home-bolígraf), llengua (boca-orella) o telèfon (llengua-electricitat):

Naturalment, aquesta és una aproximació molt elemental al projecte de Charles Bliss, però que serveix per fer-se'n una idea.

UN «ÈXIT» INESPERAT I LA LLARGA OMBRA DE SCHLEYER

Entre 1949 i 1953, la parella envia milers de cartes i exemplars del llibre des del seu domicili, a la vora de Sydney, informant sobre la *Semantography*. Però ningú no s'interessa pel tema. Hi ha poques missives que obtinguin resposta, i mai són peticions de més informació, invitacions a presentar el projecte ni promeses d'aprendre la nova llengua.

Aquell darrer any Claire pateix un infart del qual no s'acaba de recuperar mai del tot fins a la seva mort, el 1961. No arriba a ser testimoni, per tant, de l'èxit inesperat de l'obra del seu estimat Karl.

Charles Bliss. El símbol que porta a la solapa representa el Món / la Terra.

~	↓	↑	⇒
AIGUA	PLUJA	VAPOR	CORRENT
♥	♥↑	♥↓	♥→
SENTIMENT	FELICITAT	TRISTESA	AMOR
↘	↗	∧	∧↘
BOLÍGRAF	ESCRIURE	HOME	ESCRITOR
○	○	∪	∪
BOCA	PARLAR	ORELLA	SENTIR
∪	∩	∪∩	∪∩∧
LLENGUA	PONT	TRADUCCIÓ	TRADUCTOR
✉	⚡	✉⚡	∪⚡
CARTA	ELECTRICITAT	TELEGRAMA	TELÈFON
⊥	○	⊖	⊖
JO	SOL	VIDA	VIURE

Taula amb signes de Blissymbolics.

El 1971 Charles Bliss rep una carta del Canadà en què li expliquen l'èxit de la seva llengua universal de signes... en l'educació d'infants amb paràlisi cerebral.

Shirley McNaughton, una jove mestra de l'escola *Ontario Crippled Children's Center*, ha tingut la genial idea de fer servir els signes del *Blissymbolics* per facilitar la comunicació dels seus alumnes, incapaços de parlar i amb greus dificultats motores, però sovint amb un cervell perfectament funcional. Assenyalar dibuixos sobre un tauler els resulta molt més fàcil que no pas escriure o fer servir llengua de signes. Comencen amb només deu símbols, però al cap de tres anys alguns ja en fan servir 500. Mig miler de símbols simples que hàbilment combinats els permeten d'expressar infinitat d'idees, com ara quan a un d'ells li pregunten de què es vol disfressar per Halloween i indica la sèrie de símbols *criatura-beure-sang-nit* per referir-se lògicament a un vampir, signe inexistent en el projecte de Charles Bliss (Setz 2020: 62).

Poc temps després en Charles viatja a Ontàrio i queda impressionat per la feina amb els infants. Assisteix a les classes, parla amb tothom, canta i toca la mandolina... Per fi el seu projecte s'acabarà convertint en una llengua universal de debò.

Però més tard, i en el més pur estil de J.M. Schleyer, el creador del volapük, que considerava la llengua com a propietat seva sobre la qual només ell tenia autoritat, Charles comença

a veure «sacrilegis»: han gosat crear nous símbols! I un indicador per expressar el significat oposat! A més, parlen de *subjecte* i *verb*, quan el seu projecte s'allunya de la gramàtica tradicional! I també han introduït nous pronoms! A parer seu, la seva immatculada creació ha estat destrossada. Charles no para de criticar i corregir. I ningú important no li fa cas: quan fa una conferència només hi assisteixen mestres i infermeres. Mai professors universitaris o polítics. Adeu al Nobel.

Però el pitjor de tot encara no havia arribat: el seu *Blissymbolics* és vist per molts només com un mitjà per preparar els infants perquè després aprenguin l'anglès (o el suec o l'hongarès, perquè l'experiència es va estenent per altres països), quan l'objectiu de Charles és crear una generació que aprengui a pensar d'una manera lògica fent servir la seva llengua des de petits.

El que semblava un paradís idíl·lic es transforma en el pitjor dels inferns. I no només per a Charles. Després d'enviar una allau de cartes a mestres, a escoles, al Ministeri de Sanitat, etc., denunciant l'ús «inadequat» del seu mètode i el «perill» que això implica per als infants, la dotació econòmica per a l'*Ontario Crippled Children's Center* se suspèn momentàniament i Shirley McNaughton pateix una campanya d'assetjament. Malgrat tot, el 1975 els drets sobre *Blissymbolics*, que Charles Bliss havia registrat el 1945, es transfereixen al *BCI (Blissymbolics Communication*

International), organisme creat, entre d'altres, per Shirley McNaughton. Però dos anys més tard, en un altre gir inesperat de la disputa, els advocats de Charles declaren nul·la la llicència d'ús, al·legant que el mètode no es fa servir correctament.

Després de gairebé deu anys de baralles legals, finalment el 1982 s'arriba a un acord extrajudicial mitjançant el qual Charles rep 160.000 dòlars recollits pels pares dels infants que s'han beneficiat del seu *Blissymbolics*, i els drets tornen definitivament al *BCI*. Charles Bliss mor tres anys més tard.

SITUACIÓ ACTUAL

Malgrat els problemes amb el seu creador, l'ús de *Blissymbolics* es va anar estenent i va anar evolucionant amb la incorporació de nous símbols i la inevitable adaptació a les llengües locals. Actualment, la web oficial del *BCI (Blissymbolics Communication International)* conté una llista d'una trentena de països, principalment europeus, on diuen que es fa servir el mètode. Si bé aquesta afirmació pot donar una imatge massa triomfalista, que es desinfla quan busquem més informació.

Així, en una entrevista, un usuari suec explica que a tota Suècia només fan servir *Blissymbolics* unes trenta persones (Setz 2020: 76). Si prenem com a referència la dada d'un afectat de paràlisi cerebral per cada 500 habitants, que dona la *Confederación Española de Organizaciones de Atención a las Personas con Parálisis*

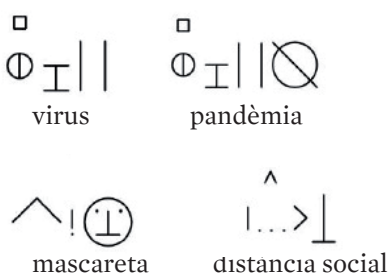

Cerebral y Afines (<https://aspace.org/algunos-datos>) i l'extrapolem a la població sueca, això ens dona un total de més de 20.000 afectats en aquest país nòrdic, dels quals 30 usuaris de *Blissymbolics* només representen un 0,15%. Una xifra baixíssima dins del total d'usuaris potencials. Un percentatge segurament fins i tot més baix que el d'esperantistes.

Per la seva part, i sense dir xifres concretes, l'associació que promou l'ús de *Blissymbolics* al Regne Unit (*Blissymbol Communication UK*) reconeix que el nombre d'usuaris és petit: «For the moment, the number of Bliss users in the UK is small» (<http://www.blissymbols.co.uk/>).

I la situació al nostre país no és pas millor, d'acord amb la informació recollida de la FEPCCAT (Federació Catalana de Paràlisi Cerebral): si bé els professionals coneixen el mètode, perquè s'inclou als plans d'estudis, actualment no es fa servir i sempre ha tingut un ús purament anecdòtic.

Però una prova que el mètode, si més no, continua viu és la incorporació de nous símbols en el vocabulari que fa referència a la recent pandèmia de coronavirus. Així, en la sèrie següent, els símbols per *pandèmia* i *distància social* no pertanyen al “vocabulari autoritzat”. Són com una mena de *ne-PIVaj vortoj*, per entendre'ns.

I fins i tot s'han adaptat a *Blissymbolics* algunes dites i refranys:

! ^ > | x 2 "□ ⊥ 2 ♡ }
(ordre) Fes als altres (allò) que tu vols

x ^ > | ⊥ 2
que ells facin a tu.

Per acabar, cal recordar que, com a pasigrafia, *Blissymbolics* és una llengua planificada, com l'esperanto. I no només té propietats propedèutiques, que faciliten l'aprenentatge d'altres llengües, sinó que comparteix altres característiques amb la llengua de Zamenhof. Fins al punt que el següent paràgraf, extret del web oficial del BCI, també es podria aplicar fàcilment als esperantistes:

Mentre que el nombre de persones que fan servir *Blissymbols* com a forma alternativa de comunicació no és gran, es troben repartides per tot el món i es beneficien molt d'internet. A més d'haver enriquit la seva vida, ajuden a demostrar als parlants que la comunicació mitjançant internet pot tenir lloc entre persones de llengües diferents. (<https://blissymbolics.org/index.php/who-uses-bliss>)

”

Una prova que el mètode, si més no, continua viu és la incorporació de nous símbols en el vocabulari que fa referència a la recent pandèmia de coronavirus

BIBLIOGRAFIA

Sobre pasigrafies al llarg de la història

Pechan, Alfonso (coord.) (1979). «Gvidlibro por supera ekzameno». Budapest: Hungara Esperanta-Asocio.

Sobre Charles Bliss

Film Australia and The National Film Board of Canada (1974). «Mr Symbol Man». <https://www.youtube.com/watch?v=HAjOJFEFbuI>.

Setz, Clemens J. (2020). «Die Bienen und das Unsichtbare». Berlín: Suhrkamp Verlag.

Sobre *Blissymbolics*

<http://www.semantography-blissymbolics.com/>

Jones, Karen Lynn (1977). «Application of Blissymbolics to the non-vocal communicatively handicapped». University of Montana. Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers. 1576. <https://scholarworks.umt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2595&context=etd>.

Web del BCI

<https://blissymbolics.org/> (accedit per últim cop el 3.07.21) ■

GIUSEPPE PEANO

KAJ “LATINO SINE FLEXIONE”

Baŝak Aray¹

Giuseppe Peano (1858–1932) estas fama en la historio de matematiko pro sia novigo de la matematika notacio kaj sia aksioma teorio de naturaj nombroj (“Peano-aksiomoj”). Tiuj kontribuoj devenas de la moderna filozofo Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716). Peano akiris bonan scion pri la Leibniz-aj verkoj, sendinte sian asistanton Giovanni Vacca al Hanovro por studi nepublikigitajn verkojn de Leibniz. Kiam Vacca renkontis la francan logikiston Louis Couturat dum la Unua Internacia Kongreso de Filozofio en 1900, Couturat estis pretiganta sian studon pri *La logiko de Leibniz* (1901). Lia kontakto kun Vacca instigis lin kunmeti nepublikigitajn verkojn de Leibniz (1903). La rezulta libro influis la kreon de la internacia helplingvo de Peano, Latino sine Flexione.

Sekvante Leibniz-on, Peano turnis sin al Latino kiel bazo de venonta internacia helplingvo. Li modifis la norman Latinon laŭ la postuloj de la Leibniz-a universala lingvo kiel ekzemple simpleco, normigitaj derivaĵoj kaj malesto de logike nenecesaj aŭ superfluaĵoj komplikaj kiel gramatika genro aŭ verba tempo. La vortprovizon de Latino sine Flexione Peano elektis el komunaj radikoj de eŭropaj lingvoj, uzante komparajn tabelojn por eltiri ilin. Peano prezentis Latinon sine Flexione en 1903 en artikolo, kiu komenciĝis en Latino. En tiu artikolo li citis pensojn de Leibniz pri la racia lingvo kaj aplikis ĉiun el ili, tuj post kiam li asertis ĝin.

Tiel la artikolo finiĝis en Latino sine Flexione.

La unua regulo pruntoprenita de Leibniz afirmas, ke “la nominativa kazo ĉiam povas esti forigita per la substituo de partikulo en alia loko”. La genitivo povas facile esti esprimita per *de*, la dativo per *al*, la ablativo per *el*, ktp. Do, “Latino sen finaĵoj” (Latino sine Flexione). La forigo de finaĵoj havas la avantaĝon igi ĉiun vorton unuforman tra ĉiuj kuntekstoj, tiel ke legantoj ĉiam povas serĉi ĝin en la vortaro sen devi unue diveni ĝian nominativan aŭ senkonjugacian formon. Personaĵoj finaĵoj en verboj povas oportune esti anstataŭigitaj per la persona pronomo en la frazo (kiam ajn la persona pronomo estas inkludita en la frazo, verba finaĵo indikanta la personon fariĝas superflua). Simile, adverboj de tempo povas anstataŭi verbotempojn (*heri* – hieraŭ, *in passato* – en la pasinteco, *nunc* – nun, *cras* – morgaŭ, *in future* – en la estonteco, ktp). Ankaŭ eblas esprimi participojn sen ŝanĝi la vortfinaĵojn: *laudante* – *qui lauda* (kiu laŭdas), *laudando* – *dum lauda* (laŭdante), ktp. La sama principo aplikiĝas ankaŭ al vortfarado: *Romano* – *de Roma* (el Romo), *animose* – *cum animo* (kun animo), *amabilo* – *qui aliquo pote ama* (kiun iu povas ami), ktp.

Pere de ekzemploj el la itala kaj Latino Peano montras, ke lingvoj estas egale kompreneblaj kaj uzeblaj sen finaĵoj. La eblo konservi kompreneblecon sen marki parolpartojn pru-

vas, ke tiuj estas gramatikaj konvencioj (cetere nur troveblaj en kunfandemaj lingvoj), ne realaj logikaj atributoj. Do vera racia lingvo povas kaj devas esti sen ili. Aplikante tiujn logikajn principojn al Latino, la komuna antaŭulo de multaj eŭropaj lingvoj, kiu ankaŭ historie funkciis kiel internacia lingvo en Eŭropo, Peano celis realigi la Leibniz-an sonĝon de racia lingvo por unuigi la homaron super ĝia lingva diverseco.

BIBLIOGRAFIO

Couturat, Louis [1901], *La logique de Leibniz*, Paris: Alcan.

Couturat, Louis (ed.) [1903], *Opuscles et fragments inédits de Leibniz*, Paris: Alcan.

Kennedy, Hubert C. [1980], *Peano. Life and Works of Giuseppe Peano*, Dordrecht; Boston; London: Reidel.

Peano, Giuseppe [1903], “De Latino sine flexione”, en: *Opere Scelte*, redaktita de U. Cassina, Roma: Cremonese, 439–447, 1958. Rete: <https://sites.google.com/site/latinosineflexio/de-latino-sine-flexione-1903>.

Peano, Giuseppe [1958], “Opere Scelte”, vol. II, Roma: Cremonese. ■

1. **Baŝak Aray** estas asistanta profesoro en la universitato Istanbul Gelisim. Ŝi studis kaj doktoriĝis ĉe la Universitato de Paris 1 Panthéon-Sorbonne.

Traduĉcio d’Alfons Tur

GIUSEPPE PEANO

I «LATINO SINE FLEXIONE»

Başak Aray¹

Giuseppe Peano (1858–1932) és conegut a la història de les matemàtiques pel seu mètode renovador de la notació matemàtica i per la seva teoria axiomàtica sobre els nombres naturals (axiomes o postulats de Peano). Aquestes contribucions tenen el seu origen en el filòsof de l'era moderna Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716). Peano assolí un coneixement profund de l'obra de Leibniz en enviar el seu assistent, Giovanni Vacca, a Hannover per estudiar-ne l'obra inèdita. Quan Vacca trobà el lògic francès Louis Couturat durant el Primer Congrés Internacional de Filosofia el 1900, Couturat estava preparant el seu estudi sobre *La lògica de Leibniz* (1901). La seva presa de contacte amb Vacca l'impel·lí a afegir-hi obres inèdites de Leibniz (1903). El llibre resultant influí en la creació de la llengua auxiliar internacional de Peano, Latino sine Flexione.

Tot seguint Leibniz, Peano es remeté al llatí com a base d'una futura llengua internacional. Modificà el llatí normatiu segons els postulats de la llengua universal Leibniziana, com per exemple la simplicitat, els derivats regulars i l'absència de complicacions supèrflues o mancades de lògica, com el gènere gramatical o el temps verbal. Peano trià el vocabulari de Latino sine Flexione d'entre les arrels comunes a diverses llengües europees, fent servir taules comparatives per extreure-les.

Peano presentà Latino sine Flexione en 1903 amb un article que començava en llatí. En aquest article citava idees de Leibniz sobre una llengua racional i, tan bon punt les esmentava, les anava aplicant, de manera que l'article acabava en Latino sine Flexione.

La primera regla inspirada per Leibniz deia que «sempre es pot eliminar el cas nominatiu mitjançant la substitució de la partícula a una altra posició». El genitiu es pot expressar fàcilment amb *de*, el datiu amb *al*, l'ablatiu amb *el*, etc. És a dir, un «llatí sense flexions» (Latino sine flexione). L'eliminació de les terminacions té l'avantatge de fer cada mot uniforme en qualsevol context, de manera que els lectors sempre podran cercar-lo al diccionari sense necessitat d'esbrinar prèviament la seva forma en nominatiu o sense conjugació. Les formes personals dels verbs poden ser oportunament substituïdes a la frase pel pronom personal (sempre que la frase inclou el pronom personal, la terminació verbal que indica la persona esdevé supèrflua). De manera similar, els adverbis de temps poden substituir els temps verbals (*heri* - ahir, *in passato* - en el passat, *nunc* - ara, *cras* - demà, *in future* - en el futur, etc.). També és possible expressar els participis sense variar la terminació: *laudante* - qui lauda (que lloa), *laudando* - dum lauda (lloant), etc. El mateix principi s'aplica també a la formació de paraules: *Romano* - de Roma (el Romo), *animose* - cum animo (amb ànima), *amabilo* - qui ali-

quo pote ama (qui hom pot estimar), etc.

Mitjançant exemples de l'italià i del llatí, Peano ens fa veure que les llengües són igualment comprensibles sense terminacions. La possibilitat de mantenir la comprensibilitat sense necessitat de marcar les paraules demostra que es tracta de convencions gramaticals (només pròpies de les llengües flexives), no pas atributs realment lògics. Una llengua veritablement racional pot prescindir-ne i cal que ho faci. En aplicar aquests principis al llatí, antecessor comú de moltes llengües europees i que històricament funcionà com a llengua internacional a Europa, Peano volia fer realitat el somni de Leibniz d'una llengua racional per unificar la humanitat per damunt de la seva diversitat lingüística.

BIBLIOGRAFIA

Couturat, Louis [1901], *La logique de Leibniz*, París: Alcan.

Couturat, Louis (ed.) [1903], *Opuscles et fragments inédits de Leibniz*, París: Alcan.

Kennedy, Hubert C. [1980], *Peano. Life and Works of Giuseppe Peano*, Dordrecht; Boston; Londres: Reidel.

Peano, Giuseppe [1903], "De Latino sine flexione", a: *Opere Scelte*, editat per U. Cassina, Roma: Cremonese, 439–447, 1958. Versió digital: <https://sites.google.com/site/latinosineflexio/de-latino-sine-flexione-1903>.

Peano, Giuseppe [1958], "Opere Scelte", vol. II, Roma: Cremonese. ■

¹ **Başak Aray** és professora agregada a la universitat d'Istanbul Gelisim. És llicenciada i doctorada per la Universitat de Paris 1 Panthéon-Sorbonne.

DANTE EN ESPERANTO

Carlo Minnaja¹

La celebrado de Dante okaze de la sepcenta datreveno de lia forpaso estas, eble surprize, multe pli intensa ol tiu okaze de lia naskiĝa datreveno okazinta en 1965, kiu tamen povis fieri pri la eldono en 1963 de la traduko de Giovanni Peterlon-

go, ornamita de dekoj da desegnoj de Sandro Botticelli. Ja nun komunikado kaj disvastigo havas tre pli multajn kanalojn, tamen montriĝas, koncerne Esperanton, iuj apartaĵoj. *Literatura Foiro*, la plej longdaŭra kaj plej legata literatura revuo, dediĉas al la *Dia Komedio* tutan jarkolekton, kun ses kovrilbildoj de diverstempaj aŭtoroj rilatantaj al la poemo (la las-

ta el la sesopo aperos en la decembra numero).

Alia surprizo estas, ke pri esperantigo el Dante zorgis dum pli ol duonjarcento pli multe neitaloj ol liaj samlingvuloj. La unua publikigita traduko estis, en *The Esperantist*, novembro 1905, de Daniel Henry Lambert (1852–1930), advokato kaj lingv-

¹ Ampleksa eseo, kvankam nun ne plu ĝisdata, de mi mem pri tiu temo aperis en *Beletra almanako*, 7, (2010), p. 77-91.

isto, unu el la sep kunfondintoj en 1904 de la Brita Esperantista Asocio, tradukinto ankaŭ el Ŝekspiro, Poe kaj Horacio. Temis pri la unuaj ses tercinoj de la unua kanto de la *Komedio*, el kiuj ni transskribas la komencajn tri:

Okaze, en mezvoj' de vivo nia
Mi trovis min arbar' en malbrilanta,
Vaginte el vojeto nekta mia.
Ho kiel estas korglaciiganta
La penso pri sovaĝa tiu forta
Terura loko: pli eltimiganta
Ne povis esti la ĉeesto Morta;
Sed nur por pruvi kiom da bonaĵoj
Mi tie trovis faros mi rakonton.

En 1913 aperis en *El Parnaso de popoloj* de Antoni Grabowski traduko de unu soneto el la Dante-a verko *La vivo nova*, de kiu ni ĉerpas la unuan versokvaron:

Aperas jen, modeste kaj ĝentile,
Estrino mia kun la gest' saluta;
Tremante ĉiu lango iĝas muta,
En bril' okuloj klinas sin humile.

Tiu soneto estis aparte plaĉa, tiel ke ĝi estis poste tradukita ankaŭ de Kalocsay en *Tutmonda sonoro* kaj, du fojojn, de Enrico Dondi, kies lasta versio, en la kompleta *La vivo nova*, estas la jena:

Ĝentilas mia damo kaj honestas
tiel ke kiam iun ŝi salutas
ektremas ĉies lango kaj ekmutas
l' okuloj por rigardi timaj estas.

La *Komedio* proponas plurajn temojn tra specifaj epizodoj. De Daniele Rivoir, aperas, en la revuo *L'Esperanto* de la Itala E-Federacio, junio 1914, la 29-tercina epizodo de grafo Ugolino, en blankaj (senrimaj) versoj, el kiuj ni transskribas la kondamnon kontraŭ urbo Pizo, kiu verdiktis al mortmalsato ne nur la supozitan perfidintan grafon, sed ankaŭ liajn filojn; Kapraja kaj Gorgona estas insuloj ĉe la enfluo de rivero Arno en la maron, kaj "sì" estas la itallingva "jes":

Ve Pizo! Malhonoro de la gentoj
De l' bela lando, kie "sì" belsonas,
Najbaroj ĉar vin puni ne rapidas,
Kapraja ekmoviĝu kaj Gorgona
Kaj baru ili Arnon ĉe l' enfluo
Dronigu kaj en vi loĝantojn ĉiujn.

”
Tiom da
tradukintoj,
tiom da epizodoj;
la poeta
esperantista
medio estas do
preta por defio
pli ampleksa

”
Giovanni
Peterlongo
(1856-1941)
entreprenis la
tradukon de la
tuta *Komedio*
en la internacia
lingvo, per blankaj
dekunusilabaj
versoj kaj uzante
nur la vortojn
deklaritajn
“oficialaj” de la
Lingva Komitato,
poste Akademio

En 1918 la tutan unuan kanton, en rimohavaj tercinoj publikigas aŭstro Eugen Wüster (1898-1977); jen por komparo kun Lambert la samaj komencaj versoj:

La vivovoĵon meze al mi baris
Arbaro densa kaj sensunobriila
Ĉar pri la rekta vojo mi eraris.
Ho, kiom multe estas malfacila
Pri ĝia sovaĝeco la rakonto!
De l' penso tim' revenas maltrankvila,
Ĉar multe ne suferas pli mortonto:
Sed pro la bono, kiun mi ektrovis
Parolos plene mi pri la renkonto.

En 1926 Alessandro Mazzolini (1857-1934), membro de la Lingva Komitato, senrime tradukas la 70-versan epizodon el la kvina kanto de la *Infero*, kie Francesca el Rimini komencas tiel rakonti pri sia pasia momento kun sia bofrato Paolo:

Por nin amuzi foje ni legadis
de Lanceloto pri la enamiĝo;
ni solaj estis, sen suspekto ia.

Tiom da tradukintoj, tiom da epizodoj; la poeta esperantista medio estas do preta por defio pli ampleksa; en 1931 Kalocsay (1891-1976) enrompas enprenante en la antologion *Tutmonda Sonoro* sian tradukon de la kanto de Paolo kaj Francesca, en 1933 aperos unu post la alia kantoj de la *Infero* en la *Rivista Italiana di Esperanto* ĝis la tradukon de la tuta *Infero* aperigis somerfine de 1933 la eldonejo Literatura Mondo, kun 14 reproduktaj de la ksilografioj de hungaro Dezső Fáy (1888-1954). La verko fariĝis tuj famega, ankaŭ voste de aliaj grandepopeaj tradukoj de Kalocsay kiel *Johano la brava* de Petöfi (1923) kaj *La tragedio de l' homo* de Madách (1924). Iom dubema estis la recenzo de G. Waringhien en *Literatura Mondo*: laŭ li, je la unua lego, ne valoris fari tian streĉon intelektan kaj finanĉan por aperigi mezepokan poemon, kiu tuŝas temojn kiel la konfliktojn inter papoj kaj imperiestroj, temojn tute for de la pensado de la dudeka jarcento. Tamen la traduko estis tiom impona, ke ĝi fariĝis modelo kaj, precipe, pruvo pri la kapablo de nia lingvo: eĉ tuta kantiko de la 13 000-versa *Komedio* povas esti tradukata laŭ versoskemo tiel malfacila kiel tercinoj.

Tio instigis aliajn iniciatojn, kiuj evidentigis specifajn ŝatojn: en la postlasitaj paperoj de Raffaele Bagnulo (1880-1975), advokato de la itala ŝtato kaj siatempe lingvakomitano elektita en Bulonjo en 1905, estis trovita manuskripta traduko ankoraŭ de la tuta kanto de Paolo kaj Francesca kun dato 4.11.1947, sed tre verŝajne redaktita tre pli frue; ĝin publikigis, kiel historian dokumenton, *Espero Katolika* en n-ro 3-4 de 2003. Siavice Richard Schulz (1906-1997) publikigis en *Vestfaliaj flugfolioj*, loka gazeto de li mem redaktita inter 1979 kaj 1987, tradukon ankoraŭfoje de la kanto de Paolo kaj Francesca. Tiu epizodo cetere estis tre populara ankaŭ ĉe aliaj poetoj kiel simbolo de nepermesata amo (la du geamantoj estis mortigitaj de la edzo de Francesca): ekzemple Gabriele D'Annunzio (1863-1938) dediĉis al ĝi plenan tragedion *Francesca da Rimini*.²

Kun la specifa celo diskonigi al la mondo la vorton de Dante, la trenta juristo kaj politikisto Giovanni Peterlongo (1856-1941) volis entrepreni la tradukon de la tuta *Komedio* en la internacia lingvo, per blankaj dekunusilabaj versoj kaj uzante nur la vortojn deklaritajn "oficialaj" de la Lingva Komitato, poste Akademio. Li agis en malfacila regiono, antaŭe aŭstria, sub Italio post la unua mondmilito, kie li enoficiĝis kiel la unua itala urbestro de Trento; post kelke da jaroj, naŭzigiĝinte de la politiko, li retiriĝis al Milano, sed restante for de la aktiva esperantista medio. Nur dudek jarojn post lia forpaso la filo Paolo kolektis la manuskripton de la patra traduko kaj, helpate de komisiono starigita de la Itala E-Federacio cele al revizio, sukcesis eldoni la supre menciitan monumentan verkon kun la teksto en ambaŭ lingvoj kaj kolekto de desegnoj de la renesanca artisto Sandro Botticelli: ĝi estis eksterordinara numero de la serio *Oriento-Okcidento*.

Elegantan enkondukan eseon verkis Clelia Conterno Guglielminetti, elstara poetino kaj romanistino, la "panjo" de la beletra italfona rondo "La Patrolo", kiu ankaŭ klarigis sian agadon tiurilatan en *Literatura foiro*.³

La glacio estis rompita, kiel oni diras en Italio, kaj iuj poetoj komencis ataki la aliajn du kantikojn, fakte malpli renomajn, la Purgatorion kaj la Paradizon. Ĝis 1976, kiam la Belartaj Konkursoj de UEA rezignis pri premio de tradukoj, ofte tradukoj el Dante ricevis premiojn kaj Pier Giorgio Soranzo kaj Enrico Dondi firmiĝis kiel tradukintoj. En la postaj jardekoj Enrico Dondi (1935-2011), iam studento pri medicino, poste psikiatro, laboradas pri tradukoj el Dante: aperos ĉe eldonejo Fonto antaŭe la *Purgatorio* (2000) grandformata kun la originalo vid-al-vida kaj kun gravuraĵoj de Gustavo Doré, kaj poste la tuta *Komedio* (2006), kun reviziita traduko de la *Purgatorio*. Evidentiĝas tiel rompo de tabuo: Dondi proponas sian tradukon ankaŭ de la *Infero*, kiu antaŭe restis ĉiam netuŝita de aliaj tradukantoj, kun la ideo, ke tio, kion tradukis la granda Kalocsay, estas nesuperebla. Intertempe estis aperinta en 1979, ĉe la Librofako de Literatura Foiro, nova eldono de la kaloĉaja traduko, kun ampleksa postparolo de G. Waringhien, tiel eblis atenta pristudo de la du tradukoj kaj, tute sincere, la traduko de Dondi estas pli moderna, pli svelta, eĉ pli amuza en la traduko de iuj personaj nomoj. Se paroli pri la nomoj de la diabloj kaj de la regionoj de la tuta danteska universo, la elektoj de Dondi estis konfirmitaj en *La dia komedio rakontata al la infanoj* de Annamaria Piccione (tr. Carlo Minnaja, eld. Itala E-Federacio, 2021).

Ne estis nur artikoloj kaj libroj pri la esperantigo de la *Komedio*: dum la kvindekaj jaroj de la pasinta jarcento la Esperanto-dissendoj de Radio

Roma, kiuj okazis trifoje ĉiusemajne, proponis ĉiuvendrede lecionojn pri Dante kun ĉerpaĵoj el liaj poemoj, legitaj kaj komentariitaj de prof. Vincenzo Musella.⁴

Fine, Dante ne estas nur la *Komedio*, ekzistas aliaj gravaj verkoj. De Dondi estis tradukita por Fonto *Vivo nova* (2003) kaj *La floro, Toskana poemo el la 13a jarcento* de iu Durante Dante, eble plumnomo de Dante Alighieri. Sed Dante estis ege grava kiel fondinto de la itala lingvo, kiun li pritraktas en la itallingva traktato *Festeno* (fragmento aperis en ĉi-jara numero de la planlingva revuo *Posta mundi*): se nun la norma itala lingvo estas la florenca lingvaĵo alpreninta diversregionajn influojn, per ia preskaŭa arta konstruo, tio ŝuldiĝas al Dante, kiu verkis ankaŭ komentojn en la tiel nomata altnivela vulgara lingvo: kleruloj parolis latine, sed la popolo jam uzis iun latinon mezepokan transigitan de la kristana eklezio. Li fieris pri tiu ĉi rolo, kundividita kun kelkaj aliaj toskanaj poetoj kaj li enmetis en tiun kreadon tiun saman pasion, kiun ankaŭ Zamenhof metis en la kreadon de Esperanto. Tion rakontas itallingva eseo (kun ampleksa esperantlingva resumo) de Clelia Conterno *Dante, il latino e la lingua internazionale* aperinta en "La monda lingvo-problemo" (malnova nomo de la nuna "Language problems and language planning"), vol 3, n-ro 7, 1971. ■

4 Radio Roma dissendis en esperanto de 1935 ĝis aŭgusto 1942, kaj, postmilito, de 1950 ĝis 2007. Estas en preparo la eldono preskaŭ komplete de la tuta kolekto de la tekstoj dissenditaj, verko kun alta historia valoro, ĉar la radiostacio mem detruis ĉiujn registraĵojn.

2 Tradukita fragmento troviĝas en C. Minnaja: *Gabriele D'Annunzio - Antologio*, EVA, 2013.

3 C. Conterno: *Kiel ni reviziis la ĉefverkon*, «Literatura foiro», 4 (20), aŭg. 1973, paĝoj 4-8.

TAGLIBRO DE FUŜULO

Valentin Melnikov

Nova libro de Julian Modest montras novan flankon de lia verkista kapablo (mi ne uzas la vorton “talento” – baldaŭ vi komprenos kial). Ĉi-foje estas historia romano, temas pri kontraŭsocialisma ribelo en Hungario 1956 kaj ĝia influo al bulgaraj studentoj.

La aŭtora stilo tamen restas ĉiam sama. Ĉiam plu senbezone detalaj priskriboj de okuloj, haroj kaj vestaĵoj, kun komparo de koloroj al io neordinara. Daŭras ankaŭ spuroj de plifruaj detektivaĵoj de la aŭtoro – en priskribo de policistoj ktp. Bone ke almenaŭ la bulgara ĉefurbo ree nomiĝas Sofio, sed ne iu stranga “Serda”.

Titolpaĝa averto: “Ĉiu simileco al ekzistantaj personoj kaj situacioj estas ŝajna” fakte permesas al la aŭtoro sur fono de pretere menciitaj historiaj eventoj senbride fantazii, prezentante sian subjektivan opinion kvazaŭ realon. Leganto pli-malpli juna, ne vivinta dum socialismo, bedaŭrinde povas eĉ kredi ĉion.

Iam oni asertis, ke en socialismaj landoj “estas diktaturo” kaj “mankas libero”, dum okcidente regas kompleta libero kaj feliĉo. Oni detruis la socialisman landaron kaj eĉ ĝojis pro tio. Tamen pasis 30 jaroj. Oni vidas, ke vivnivelo de ordinaraĵoj homoj draste falis kompare kun socialismo, aperis senlaboruloj, senhejmuloj, teroristoj... Nacioj, iam pace kunekzistantaj en unu ŝtato, nun furioze intermitas, la vivo iĝis problemlena kaj malsekura. Krimoj multobliĝis – dank’ al tio J. Modest havas materialojn por verki multajn krimromanojn... Do por pravigi iaman neniigon de socialismo, nun aperas verkoj pri antaŭa vivo, celantaj tordi kaj nigrigi la realon, laŭdi la politikan katastrofon de 1989–1991 – ke homoj junaj,

mem ne spertintaj vivon en socialisma ŝtato, kreu, ke tiam ĉio malbonis kaj ne rimarku, ke nun ĉio malbonas multe pli ol tiam. Bedaŭrinde tiaj libroj aperas ankaŭ en Esperanto, kvankam la celo de nia lingvo estas porti veron kaj kontribui al interkompreno de popoloj.

Do ni rigardu la libron de J. Modest. Estas instrua ekzemplo, kiel oni povas pro simplanimeco unumomente perdi ĉion “sur malplena loko”. Bulgara junulo Matej, talenta en fiziko, studentigas en Sofio. Li havas bonajn perspektivojn en scienca kariero, bonan koramikinon... sed lia “amiko” Zahari persvadas lin partopreni tumultadon por subteni la ribelon en Budapeŝto. “La hungaroj deziras egalecon de ĉiuj civitanoj, plurpartian sistemon, parolliberecon, forigon de la socialismo, ĉesigon de la komunistaj privilegioj”. En 1956 la ribelo fiaskis, sed nun ni vidas, al kio ĝi povus gvidi, kaj kio fine rezultiĝis jardekojn poste. En ĉiu lando ekzistas pluraj partioj – diferencaj laŭnome, sed havantaj la saman unusolan realan celon: riĉigon de siaj gvidantoj. Ne plu ekzistas garantioj pri laboro kaj loĝejo, senpaga medicino kaj multaj aliaj aferoj – kiuj dum socialismo estis kutimaj kaj pro tio ne rimarkataj. Anstataŭe aperis “libero de opiniesprimo”: nun ĉiu rajtas publike diri, ke Tero estas plata, duoble du estas kvin ktp., kaj postuli saman estimon al sia opinio, kiel al la vero. Dum pasintaj jardekoj mi multfoje demandis plej diversajn homojn: kia konkrete libero mankis al vi en USSR? Neniu povis respondi senchave...

Studentoj devas studi – laŭdifine. Tamen en ĉiuj landoj, en ĉiuj epokoj multaj junuloj studentigas nur por prokrasti eklaboron, eviti militservon kaj senzorge ĝui la vivon: biero (aŭ pli drastaj substancoj),

Julian Modest. Sekreta taglibro. Eldonejo Libera, 2020.

seksumado, brua muzikaĉo... ankaŭ politikumado – kvankam kutime ili mem ne scias, kion ili celas, do lertaj “paŝtistoj” cinike fiuzas la senzorgulojn.

Laŭ instigo de Zahari Matej multobligas kaj disvastigas flugfoliojn, eĉ mem verkas “revolucion” poemon – bombastan kaj fuŝan. Kiam oni trovas la delikton de Matej, li panike fuĝas (Zahari, nature, tuj perfidas lin, ŝajnigante sin ne koncerna); atingas sian naskvilaĝon situantan ĉe jugoslavia limo kaj kaŝe transiras eksterlanden. Sekvas mizera vagado tra landoj, vegeto en la Centro por Enmigrintoj en Aŭstrio, fine tamen oni permesis lin iri en Germanion, kie (*deus ex machina!*) vivas lia onklino – kiu eĉ ne sciis pri lia ekzisto, sed tuj ekkompatas lin kaj ĉiel helpas. Post nekredeble miraklaj okazoj Matej studentigas en Munkeno, fama profesoro aprezas lian talenton (i.a. rimarkeblas, ke J. Modest apenaŭ havas imagon pri nuntempa scienco: optiko ne estas la branĉo, en kiu meze de 20-a jarcento okazis fundamentaj malkovroj), poste Matej eĉ edzinigas la filinon de la profesoro (ja, postmilite ne sufiĉas viroj...), kaj fine li ricevas proponon labori en sekreta scienca instituto “pri gravaj novaj teknologioj, ligitaj al arma industrio”, ŝanĝas la nomon al

Frank kaj forgesas sian iaman bulgaran identecon. Evidente dum postaj jardekoj li verve laboras por bono de okcidentgermana armeo, direktita kontraŭ lia patrolando Bulgario.

Ĉiu honesta leganto, naskita antaŭ 1970, facile rimarkos multajn malveraĵojn en la rakonto. Ĉu civitanoj de socialismaj landoj ne rajtis veturi eksterlanden? Ĉu homoj el kapitalismaj landoj ne povis viziti la socialismajn? Mi bone memoras multajn eksterlandajn turistojn en Moskvo, eksterlandajn studentojn en niaj universitatoj. Ĉu Esperanto-movado en socialismaj Bulgario kaj Hungario estis subpremata kaj malmultaj restintaj esperantistoj kaŝis sin? Sed reale ĝuste tiuj du landoj estis la plej aktivaj. Ni sovetaj esperantistoj volonte senprobleme aĉetis plurajn librojn de tie, ĉiuj konis la nomojn de verkistoj István Nemere kaj... Julian Modest! Sed post neniigo de socialismo E-movado en Bulgario kaj Hungario ne plu havas ŝtatan subtenon – do libroeldonado kolapsis, iamaj bonegaj revuoj malaperis...

Jen fabriko, iam privata, iĝas ŝtata proprietaĵo, kaj ĝia posedanto, ekspluatinta dekojn da laboristoj, iĝas ordinara laboristo tie – ĉu tio maljustas tiomgrade, ke homo povas morti pro ĉagreno? Ĉu ne estas pli juste kaj

eĉ pli racie, se ĉiuj homoj havas indan vivnivelon, ol se unu familio vivas en superlukso kaj cent aliaj mizeras?

Julian Modest ĉiam orientiĝas al legantoj nespertaj, uzas simplan lingvaĵon. Tio ĝenerale bonas, sed ne ĉi-kaze. Ja naivaj kaj nespertaj legantoj, plejparte junaj, perceptos ĉion ĉi senkritike, kredos kaj kunsentos al protagonistoj. Se vi volas vere pripensi kaj esplori la fenomenon de studenta politikumado – mi anstataŭ “Sekreta taglibro” insiste rekomendas la romanon de Sten Johansson “Sesdek ok”, kiu traktas eventojn de 1968 en Francio tute realece (la aŭtoro skrupule precizas eĉ en etaj akcesoraj detaloj) kaj montras la malromantikan flankon de ĉio. Plurajn negativajn flankojn de studenta politikumado Sten Johansson traktis ankaŭ en plifrua romano “El ombro de l’ tempo”. Kiam oni penas solvi imagitajn problemojn – aperas problemoj realaj. Rompitaj sortoj, eĉ memmortigo pro kreskanta neadekvateco de la mondpercepto...

Delonge pasis la epoko, kiam ĉiu beletraĵo verkita en Esperanto estis konsiderata valora kaj portanta veron. Nun en Esperanto, samkiel en ĉiuj aliaj lingvoj, leganto devas esti pensema, sed ne naiva... ■

Coneixes el nostre canal de Telegram?

Ĉu vi konas nian Telegram-kanalon?

<http://telegram.esperanto.cat>

UNA PELL ADOBADA AMB PARAULES

Jorge Camacho Cordón

A la ressenya de l'edició bilingüe en català i esperanto del llibre *Cementiri de Sinera. Tombejo de Sinera*,¹ de Salvador Espriu (1913-1985), vaig esmentar la importància tant d'aquesta obra com del seu autor («un dels poetes catalans més importants del segle xx»). Tanta o més atenció mereix ara la seva obra més destacada i coneguda també a altres països, *La taŭrofelo / La pell de brau* (1960), en edició igualment bilingüe com a número 2 de la col·lecció «Jaume Grau Casas» i en traducció d'Abel Montagut.

Fa dos mil anys, l'historiador i geògraf grec Estrabó va comparar la forma de la península Ibèrica amb una pell de brau estesa, i aquest mateix nom clàssic el torna a fer servir Espriu en el marc d'un conjunt de símbols més ampli i sovint també mitològic. Per a la península empra a més el nom de Sefarad, que feien servir els hebreus medievals de la diàspora, i a la presentació Montagut hi escriu que «en un sentit més general, es pot referir a qualsevol zona del món, multiracial i multicultural, on els homes conviuen, migren i lluiten» (p. 6; a la mateixa pàgina el traductor subratlla que aquests símbols i imatges «són polièdrics i sovint presenten almenys dues cares, una de positiva i una de negativa»). Olívia Gassol i Bellet, a la introducció (p. 18), sosté que Espriu, enmig del panorama de censura

de les dictadures de Franco i Salazar respectivament a Espanya (on és Catalunya) i Portugal, va recórrer a imatges i mites atemporals com els d'Estrabó i Sefarad per, d'alguna manera, encriptar i diluir el missatge crític universalitzant-lo. Espanya patia llavors, i ho ha continuat fent durant dècades, un trauma psíquic col·lectiu causat per la Guerra Civil.

Ens trobem, per tant, davant d'una obra profundament compromesa des d'un punt de vista polític i social (també per la decisió d'Espriu d'escriure en català) que intenta tractar aquesta ferida permanentment oberta no d'una manera martel·lejant, simplista i pamfletària, sinó amb les arts subtils de la poesia. A la p. 8 Montagut es pregunta i ens pregunta a tots si un llibre així té sentit «per a un públic “universal” (és a dir, internacional)», però ja a la p. 4 hi donava una resposta: «El missatge essencial del poemari d'Espriu és la superació de l'odi, la convivència pacífica entre els homes després d'una guerra fratricida i en un context multicultural i plurilingüe». No oblidem que avui dia la convivència, aquí i en molts altres llocs, no és encara lliure de problemes.

Al seu moment em va semblar que el format de l'edició de *Cementiri de Sinera. Tombejo de Sinera* (21 x 21 cm) era poc oportú; per contra, *La taŭrofelo / La pell de brau* (15 x 21 cm) resulta més atractiu a la vista i al tacte tant del lector com del bibliotecari. De la mateixa

1 *Brila verko en pala traduko*, Beletra Almanako, núm. 40, febrer 2021, p. 148-150; *Una traducció apagada d'una obra brillant*, Kataluna Esperantisto, n-ro 369 (135), juny 2021, p. 18-19.

Traducció de Pere Fornells

Salvador Espriu, *La pell de brau. La taŭrofelo*. Traducció d'Abel Montagut i Masip. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto, 2021 [Col·lecció Jaume Grau Casas, 2].

manera, mentre que aquella altra traducció la vaig trobar apagada, poc elegant, d'una fidelitat mal entesa i, en definitiva, poc poètica, aquesta de Montagut no puc fer altra cosa que lloar-la i aplaudir-la en termes generals, si bé sempre cal criticar-ne algun detall, com faré més endavant.² L'obra consta de 54 poemes enllaçats amb un fil narratiu i argumentatiu delicat, amb una longitud mitjana d'uns 20 versos, i la traducció a l'esperanto apareix a la pàgina contigua a l'original en català. Hi ha poemes sense rima (i sense mesura regular del vers com a les estrofes tradicionals), en d'altres la rima és assonant (cosa habitual a les literatures catalana i espanyola, però no en esperanto), i en general Montagut ha obviat les

rimes a la traducció, encara que no sempre ni tampoc per sistema. Vet aquí una mostra força representativa pel que fa al contingut, el llenguatge i l'estil (poema 2):

Vi estas etendita taŭrofelo,
maljuna Sefarado.
La suno ne kapablas sekigi,
taŭrofelo,
la sangon elverŝitan de ni ĉiuj,
de ni morgaŭ elverŝotan,
taŭrofelo.
Ĉu mi observas sur la maro,
ĉu mi forperdiĝas en la kanton,
ĉu mi profundiĝas trans la revon,
ĉiam kiam mi kuraĝas alrigardi
mian koron kaj ĝian teruron,
mi ekvidas la etenditan taŭrofelon,
maljuna Sefarado.

² Buscant tres peus al gat podria esmentar això: en català normalment el substantiu precedeix l'adjectiu, i la situació contrària respon a un èmfasi expressiu, mentre que en esperanto és a l'inrevés. Per exemple, per traduir l'expressió neutra «ocell solar» (poema 16) enlloc de «birdo suna» potser seria millor l'ordre també neutre, sense èmfasi, de «suna birdo». A la mateixa pàgina, la «lanta morto eta» potser hauria de ser «eta morto lanta» («lenta mort petita»). D'exemples semblants n'he trobat uns quants per tota la traducció.

Evidentment, no tindria sentit intentar una traducció rimada del poema 17, de 70 versos amb rima assonant de paraula aguda als versos parells, perquè comportaria traïr el vocabulari, els significats i les imatges triats originalment per l'autor. Per això em sorprèn que al 18 Montagut hagi traduït com a tals les rimes consonants encara que de vegades semblin forçades, com si fossin encabides amb calçador (a les estrofes 4 i 5 «estar contents» es converteix en

«sen lamentoj» (sense lamentacions o laments) i «que senzill!» passa a ser «far mirakla!» (fet miraculós!). A tota la traducció d'aquest poema hi falta fluïdesa i naturalitat, es llegeix com un jeroglífic, cosa que passa a gran part de les obres poètiques traduïdes a l'esperanto segons el model del parnassianisme, que per sort ja és obsolet a hores d'ara. Més aconseguida em sembla la traducció en assonant de gairebé tots els tercets de versos curts als poemes 40 i 42.

Jo hauria renunciat completament a la recreació de rimes, encara més si només s'aplica a una part del poema (al 43). En aquest llibre hi trobo a faltar una presentació explícita, encara que sigui breu, dels criteris i el mètode del traductor, la tasca del qual amb aquesta obra, a part d'això, considero d'una gran vàlua. I haig de confessar que m'encanta la traducció libèrrima (des del punt de vista del ritme i la mesura del vers) del principi del poema 32:

Vent que ha vingut de mar
xiscla presoner a les reixes dels canyars.

Mardevena vento kriĉas,
kanej-krada prizonulo. ■

Trovu tiun libron kaj aliajn
en la libroservo de KEA

libroservo@esperanto.cat

POEZIA ANGULO / RACÓ DE POESIA

NIKOLAJS ĶURZĒNS

Nicolau Dols

Nikolajs Ķurzēns (1910-1959), latva tradukisto kaj poeto, aperigis la poemaron *Mia spektro* en la eldonejo Literatura Mondo en 1938. Liaj versoj eĥas solecon kaj melankolion, kaj deziron fuĝi el la ĉiutaga kaj urba premo. Li esprimis sin per mallongaj poemoj kaj ŝparante en ili retorikajn rimedojn: li taŭge kreas etoson per malmultaj penikofrapoj.

Nikolajs Ķurzēns (1910-1959), traductor i poeta letó, va publicar el llibre de poesia *Mia spektro* [El meu espectre] a l'editorial Literatura Mondo el 1938. En els seus versos resonen la soledat i la malenconia, i el desig de fugir l'opressió quotidiana de la ciutat. Va escriure poemes breus amb estalvi de recursos retòrics: reïx a crear ambients amb poques pinzellades.

FORGESI ...

Mi ŝatas aŭdi melodion
de moda tango, levi glason,
tra fum' saluti la amason
kaj trinki, forgesante ĉion.

Ĉe l' vango senti ardan spiron
el lipoj, ruĝaj incendie ;
rideti lace, apatie,
nek tenton senti, nek deziron.

Forgesi ĉion, tute ĉion —
min mem eĉ, kaj la tempopason;
algapi stulte vinoglason
kaj zumi tangomelodion.

1933

OBLIDAR...

M'agrada sentir la melodia,
d'un tango de moda, alçar la copa,
fum enllà salutar la gentada
i beure, fent d'oblidar-ho tot.

Sentir un alè de foc a la galta,
d'uns llavis com d'incendi vermell;
somriure cansat, més bé apàtic,
sense temptació ni desig.

Oblidar-ho tot completament,
fins i tot a mi i el temps que passa,
mirar encantat la copa de vi
mentre mussit un aire de tango.

(tradukis Nicolau Dols).

VIDES PARALLELES: ESPERANTO I ANARQUISME ALS PAÏSOS CATALANS

Xavier Alcalde

enguany l'editorial Pagès ha publicat dos llibres molt recomanables a la «Col·lecció Divèrsia»: *Breu història de l'esperantisme als Països Catalans*, de Xavier Margais; i *Breu història de l'anarquisme als Països Catalans*, de Dolores Marín Silvestre i Jordi Martí i Font. Evidentment, essent històries reduïdes, no poden tractar-ho tot. Aquest text té la intenció de complementar-los, buscant-hi possibles sinergies, encara que sigui telegràficament. I és que, fins a cert punt, l'anarquisme és un fet diferencial de l'esperantisme a les nostres contrades, de la mateixa manera que l'esperanto és probablement un dels fets diferencials de l'anarquisme català.

Per no entrar en les propostes prèvies a 1887, comencem aquesta història amb el barceloní Francesc Pi i Margall (1824-1901). L'expresident de la Primera República espanyola va ser alhora l'introduïdor de Pierre-Joseph Proudhon a la península Ibèrica i autor d'uns primerencs articles a la premsa que recomanaven l'aprenentatge de l'esperanto.¹ D'altra banda,

1 Francesc Pi i Margall, «El Esperanto», *El Nuevo Régimen*, 29 gener 1898, p. 2. Vegeu també Xavier Margais, *El moviment esperantista a Mallorca: 1898-1938*, *Documenta Balear*, 2002, p. 28.

a iniciativa del llibertari francès Paul Berthelot (1881-1910) es crea el 1904, a Ceret, una associació que vol agrupar els esperantistes catalans, tant d'un costat dels Pirineus com de l'altre.²

Un punt d'inflexió és el 5è Congrés Internacional d'Esperanto, celebrat a Barcelona el 1909.³ Esdeveniment polèmic, és boicotat per sectors de l'esperantisme obrer, que critiquen l'intent del govern espanyol de blanquejar la seva imatge. Molts anarquistes, que han previst organitzar una manifestació internacional a Barcelona durant el congrés, no hi participaran per l'estat de setge que prohibeix les manifestacions als carrers i en protesta per la repressió que ha seguit la Setmana Tràgica (o Gloriosa, depenent de la perspectiva de qui en parli). Amarga ironia, en ser

2 Francesc Poblet, *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya*, Associació Catalana d'Esperanto, 2004.

3 Francesc Poblet, *El Congrés Universal d'Esperanto de 1909 a Barcelona*, Associació Catalana d'Esperanto, 2008; Pilar Requejo, *The 5th Universal Congress in Barcelona, 1909*, University of Saint Andrews, 2021, <https://www.transnationalhistory.net/esperanto/en/2021/04/19/the-5th-universal-congress-in-barcelona-1909/>.

detingut com a instigador dels fets de juliol, el pedagog llibertari Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909) declara que es dirigeix a trobar-se amb uns amics per anar plegats a la trobada esperantista. Serà afusellat, malgrat les mostres de suport a molts països, però la seva flama s'estendrà per tot el món amb la creació d'escoles racionalistes, moltes de les quals ensenyaran la llengua internacional.⁴

El 1910 es funda a Barcelona la Confederació Nacional de Treballadors (CNT), que en pocs anys esdevindrà el sindicat anarquista més important d'Europa. Ja en aquell moment recomana als seus afiliats l'estudi de l'esperanto.⁵ Uns anys després, serà el representant de la CNT Àngel Pestània (1886-1937), que davant el caos lingüístic al segon congrés de la Tercera Internacional hi proposi (sense

4 Paul Avrich, *The Modern School Movement: Anarchism and Education in the United States*, Princeton University Press, 1980.

5 Per a altres exemples de la relació primerenca entre esperantisme i anarquisme, vegeu Xavier Alcalde, «Vers une fraternité universelle. Vingt ans de débats autour de l'espéranto dans les milieux anarchistes (1887-1907)», *Mil neuf cent. Revue d'histoire intellectuelle* 39, 2021.

èxit) l'ús de l'esperanto com a llengua de treball.⁶ Posteriorment, també la FAI en recomanarà l'aprenentatge a la seva reunió fundacional.

El 1910 mateix es crea la *Kataluna Esperantista Federacio* (KEF), que agrupa els esperantistes catalans i balears. Amb una orientació cultural i política netament catalanista, alguns dels seus membres (i fins i tot presidents) són llibertaris. Durant la guerra civil, el pedagog Delfí Dalmau (1891-1965) formarà part del Grup Sindical d'Escriptors Catalans, adscrit al Sindicat d'Arts Gràfiques de la CNT, i treballarà a l'informatiu diari en esperanto de la ràdio confederal.⁷ Per la seva banda, el també president de la KEF Sebastià Alberich (1897-1967) serà membre fundador de l'Associació Mundial Anacional o *Sennacieca Asocio Tutmonda* (SAT) –que agrupa els esperantistes revolucionaris– i també serà molt actiu al grup *gracienc Paco kaj Amo* [Pau i Amor].⁸

La influència dels anarquistes esperantistes sobrepasa els cercles obrers i catalanistes, i arriba, per exemple, als maçons i als republicans d'esquerra o radicals. Fruit d'aquesta relació, diputats republicans a la Diputació de Barcelona presenten el juliol de 1914 dues propostes. D'una banda, erigir un monument a Ferrer i Guàrdia. D'una altra, fer possible l'ensenyament de l'esperanto a les escoles de la Mancomunitat de Catalunya. Totes dues les rebutgen els diputats de la Lliga Regionalista.⁹

Tornant a *Paco kaj Amo*, un dels seus membres més coneguts és Domènec Masachs (1891-1965), el pacifista llibertari que intenta assassinar el dictador Primo

Descobriments de la placa que donà el nom de Plaça Ferrer i Guàrdia a la fins llavors Pl. Urquinaona, Barcelona. Amb barba, el cenetista i regidor de cultura Joan Puig Elías. Foto: Pau-Lluís Torrents, 17 de gener de 1937.

de Rivera amb un punyal, amb l'objectiu de no causar cap altra víctima.¹⁰ És el 31 de juliol de 1926. Posteriorment, Masachs tindrà un paper important al Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya. En aquells moments de guerra i revolució, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya fa servir l'esperanto com una de les llengües per explicar a l'estranger el que passa al front i a la rereguarda. Edita en esperanto cartells i postals, i també els seus comunicats de

10 Entre les poques referències que tenim sobre Masachs destaquen les memòries de Ramón Fernández Jurado, *Memòries d'un militant obrer 1930-1942*, Hacer, 1987.

6 Toño del Barrio, «Anarhíisto proponis Esperanton al la Komunista Internacio». *Sennaciulo* n. 1247-1248, 2009, <https://www.nodo50.org/esperanto/artik89.htm>.

7 Ferran Aisa, «Grup sindical d'escriptors catalans de la CNT», *Catalunya*, 149, abril de 2013.

8 Dolores Marin, «El internacionalismo proletario y las lenguas planificadas», *Anarquistas. Un siglo de movimiento libertario en España*, Ariel, 2010, cap. 2.

9 Ferran Aisa, «Cultura/s», *La Vanguardia*, 2 d'abril de 2014.

”

El Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya fa servir l'esperanto com una de les llengües per explicar a l'estranger el que passa al front i a la rereguarda

Esperanto. Full de propaganda de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, gener 1920.

Informa Bulteno, CNT-FAI, segon any, numero 1, 10 de juliol de 1937.

Senstátano, publicació creada el 1946 a París com a òrgan de la Internacional Juvenil Anarquista, íntegrament en esperanto.

premsa, 700 exemplars per número (tanmateix, les versions francesa i anglesa superen els 4.000). Anys després, el comissari Jaume Miravittles (1906-1988) explicarà que darrere la decisió de fer servir l'esperanto hi havia la voluntat d'arribar als anarquistes internacionals.¹¹

Tot i tenir menys recursos, només una setmana després del cop d'estat, la CNT-FAI ja edita el seu butlletí en esperanto. Amb 600 exemplars, que arriben a 46 països, és la publicació internacional dels anarcosindicalistes amb més tirada (en comparació, de l'edició sueca destinada als països escandinaus se n'imprimeixen 60 exemplars).¹² A més, l'*Informa*

Bulteno arriba també a les trinxeres republicanes. Eduard Vivancos (1920-2020) recorda que el rebien i el llegien en grup amb altres companys del tercer batalló de la 121a brigada, (antiga columna Durruti) incloent-hi el seu cap, el tinent Ginés Martínez.¹³ A l'exili, tant Vivancos com Martínez seguiran actius al moviment esperantista, sobretot a la SAT.

LA LLENGUA INTERNACIONAL COM A ELEMENT DE L'IDEARI LLIBERTARI

Per comprendre aquesta efervescència de la llengua internacional, cal tenir en compte l'activitat precedent, visible tant a les publicacions esperantistes com a les revistes llibertàries. Així, moltes notícies sobre la creació de grups anarquistes expliciten que se'ls pot escriure en esperanto. I és que les seccions esperantistes floreixen als ateneus obrers de tot el

territori, i no només als llibertaris.¹⁴ Un dels més importants és l'eclèctic Ateneu Enciclopèdic Popular,¹⁵ on ensenya la llengua, entre d'altres, el folklorista i etnòleg Joan Amades (1890-1959).¹⁶ També és molt activa la secció d'esperanto de la Unió Santcugatena, que té entre els profes-

11 Esther Boquera, *La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil. El cas del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*, tesi doctoral, Universitat Ramon Llull, 2015, p. 303.

12 Javier Alcalde, «Maro estas gutaro. Storia del movimento esperantista in Catalogna», *Zapruder. Rivista di storia della conflittualità sociale*, 52, 2020.

13 Entrevista de l'autor amb Eduard Vivancos a Toronto, 15 de maig de 2017.

14 Per al cas de Sabadell, vegeu Eduard Masjuan, *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2006, p. 126-131.

15 Ferran Aisa, «L'esperanto a l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona», a Hèctor Alòs i Francesc Poblet (coords.), *Història de l'esperanto als Països Catalans: recull d'articles*, Associació Catalana d'Esperanto, 2010, p. 133-148.

16 Dani Cortijo, «Joan Amades i l'esperanto», a Hèctor Alòs i Francesc Poblet (coords.), *Història de l'esperanto als Països Catalans: recull d'articles*, Associació Catalana d'Esperanto, 2010, p. 177-190.

sors dos anarquistes: el sabadellenc Pere Casanovas i el rubinenc Ramon Arreu.¹⁷ Tots dos han fundat prèviament un grup d'esperanto al Círcol Republicà Federal de Sabadell. En aquest context, l'idioma és un element més de l'ideari llibertari, fins al punt que formarà part de la identitat d'unes quantes generacions d'àcrates. Vegem-ne alguns exemples.

El cassanenc Josep Xena (1907-1988), membre fonamental de la CNT i la FAI, és conegut per la seva tasca pedagògica amb la seva companya Harmonia Puig a Palafrugell, Alaior (Menorca), l'Hospitalet i Caracas. Harmonia ha après l'esperanto a Sant Feliu de Guíxols, mitjançant la influent revista *Acción Social Obrera*. I tenen molta relació amb una parella activa a l'anarquisme tarragoní, Carme Paredes i Formós Plaja, que al seu torn ha après la llengua en edat escolar al Centre Instructiu Obrer de Palamós.¹⁸

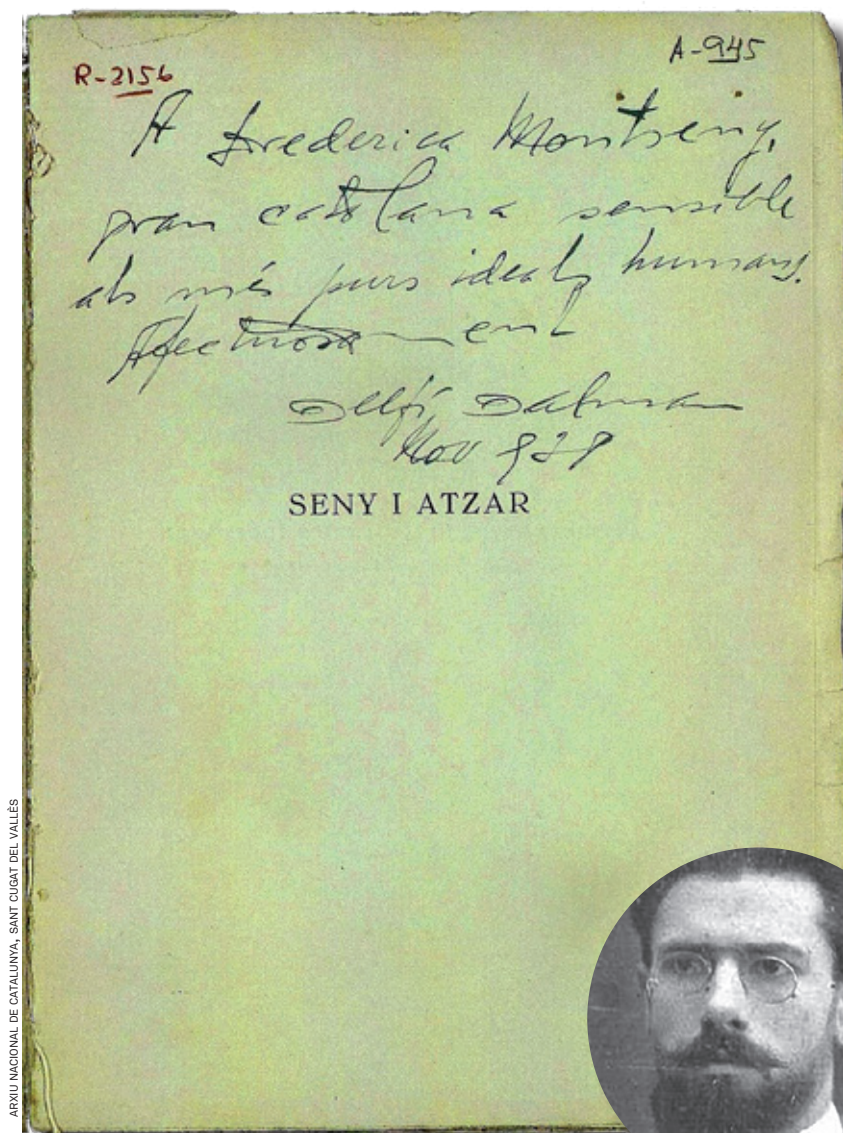
Per la seva banda, el mataroní Vicente Galindo (1902-1990) és un habitual a les publicacions anarquistes amb el pseudònim Fontaura, i té també una vida moguda. A París freqüenta les principals figures de l'anarquisme individualista, a Barcelona és membre del comitè peninsular de la FAI i a Elda (Alacant) és professor de l'escola racionalista. També serà director de *Solidaridad Obrera* i corresponsal de guerra al front d'Aragó. Posteriorment, serà molt actiu a la fracció llibertària de la SAT i al seu òrgan *Liberecana Ligilo*.

El següent personatge té tints èpics: és conegut com el Durruti valencià. De professió tipògraf, José Pellicer (1912-1942) és, com tants altres, naturista i vegetariana.¹⁹ A les classes d'esperanto coneix la seva futura companya, Maruja Veloso (1909-1988), una de les primeres dones a

17 José Fernando Mota Muñoz, *La República, la guerra civil i el franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

18 Ignacio Clemente Soriano Jiménez, *Hermoso Plaja Saló y Carmen Paredes Sans: el anarquismo silencioso, 1889-1982*, tesi doctoral, Universidad de Salamanca, 2002.

19 Miquel Amorós, *José Pellicer: el anarquista íntegro. Vida y obra del fundador de la heroica Columna de Hierro*, Virus, 2009.

ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA, SANT CUGAT DEL VALLÈS

Dedicatòria de Delfi Dalmau: "A Frederica Montseny, gran catalana sensible als més purs ideals humans. Afectuosament, novembre de 1938".

estudiar medicina a València. La parella transmet l'amor per la llengua internacional també a la seva filla Coral (1937-2020). A la presó, Pellicer s'acomiada de Coral explicant-li un conte titulat *Tilín*. Hauran de passar vint anys fins que Coral trobi el manuscrit del conte, que havia escrit el seu pare a la Model de València.²⁰

També és commovedora la relació del llibertari Ramón Acín (1888-1936) amb la

20 Guillermo Rivas Pacheco, «Último adiós a Coral Pellicer, la hija del anarquista», *El Salto*, 9 de maig de 2020, <https://www.elsaltdiario.com/memoria-historica/ultimo-adios-coral-pellicer-hija-anarquista>.

”

Tot i tenir menys recursos, només una setmana després del cop d'estat, la CNT-FAI ja edita el seu butlletí internacional en esperanto

barcelonina Concha Monrás (1898-1936). Després d'uns quants anys a la capital catalana, faran la major part de la seva vida a Osca, on Monrás és membre del grup d'esperanto de la ciutat. Davant el cop d'estat, Acín no vol fugir; no ha fet res de dolent. Tanmateix, els feixistes el van a buscar, però no el troben. Des del seu amagatall, Acín no suporta veure com maltracten la seva companya i decideix entregar-se.²¹ Igual que José Pellicer, tant Acín com Monrás seran afusellats.

La relació entre anarquisme i esperanto és tan propera que si un vol passar per anarquista el millor que pot fer és aprendre esperanto. Si més no, aquesta és la hipòtesi de Francisco Javier Pérez (n. 1954), nebot i biògraf del falangista Francisco Martínez Haba (nascut el 1913 a Requena, València), que hauria decidit aprendre la llengua internacional per portar a terme una infiltració quintacolumnista a la CNT.²² Martínez Haba va combatre amb els republicans a la columna Mena, liderada pel militar del Partit Sindicalista Artur Mena Roig (1878-1950). En acabar la guerra (i la infiltració), va marxar voluntari a la División Azul. En certa manera, seria un cas similar (pel que fa a la construcció d'un personatge) al del barceloní Enric Marco (n. 1921), que afirma haver estat àcrata des de ben jove i haver après esperanto en aquest context.²³ Dècades després arribarà a ser secretari general de la CNT i també president de l'Amical de Mauthausen, fins que el 2005 es descobrirà que mai no havia estat en aquest camp d'extermini. Tenint en compte que no és possible saber quina part de la seva biografia és real i quina inventada, hauria afegit l'es-

perantisme per donar veracitat al seu perfil de militant llibertari? El que sabem del cert és que l'homònim de l'impostor i també futur secretari general de la CNT (a la clandestinitat) Enrique Marco Nadal (1913-1994) sí que va estudiar la llengua i va ser membre de la SAT i de la Rondalla Esperantista-Excursionista, a València.²⁴

De vegades, els llibertaris conflueixen en activitats organitzades pel moviment esperantista neutral o burgès. N'és un exemple Narciso Poymirau (1874/5-1940), que al poble valencià de Pedralba acull un dels infants austríacs vinguts després de la Primera Guerra Mundial, en una iniciativa coordinada pels esperantistes de la regió austríaca d'Estíria i els esperantistes aragonesos, amb una important participació catalana.²⁵ Ara bé, ni aquesta acció solidària ni el seu compromís per impedir excessos revolucionaris contra partidaris del bàndol rebel evitaran que aquest influent anarquista, naturista i poeta, sigui afusellat en acabar la guerra.²⁶

D'altra banda, i encara que el tema mereixeria potser un tractament diferenciat, no podem deixar de mencionar algunes figures de l'idisme llibertari, com Francesc Paradell (1902-1977), barceloní, fundador de la Societat Idista Espanyola i influent al cooperativisme de Sants durant el període d'entreguerres; Robert Cas-

telló Pujades (1914-1998), andorrà d'adopció, molt actiu a Catalunya durant la guerra i la postguerra; Pedro Marcilla (1875-1952), d'Albacete però establert a Barcelona, traductor de Hans Ryner a l'ido i futur president de l'*Akademio di Ido*; Palmira Luz (pseudònim d'Elvira Just), fascinant mestra racionalista, maçona i anarcofeminista nascuda a Alzira (València) el 1873/4 i mare de Nereida (o Josefina) Martínez, també anarcofeminista i a l'exili important esperantista llibertària de la regió tolosana; o José Elizalde, cofundador de la FAI i traductor al castellà d'Armand i Ryner (Ryner era amic de Lanti i va estudiar esperanto durant els darrers anys de la seva vida);²⁷ i també els debats a publicacions com la *Revista Blanca* o *Acción Social Obrera* sobre les virtuts i els defectes dels dos projectes lingüístics. Amb tot, no oblidem que la majoria dels idistes són també esperantistes.

L'ESPERANTISME LLIBERTARI EN EL CONTEXT DE L'ESPERANTISME OBRER

Quedaria coixa aquesta part de la història si no recordéssim que militants destacats d'altres corrents ideològics van abraçar en la joventut les idees anarquistes. Així, persones que avui dia vinculem al POUM com Andreu Nin (1892-1937) o Ramon Fernández Jurado (1914-1984) també van ser esperantistes i llibertaris.²⁸ Per la seva banda, Trinitat García (1918-2017), motor de l'esperantisme santcugatenc des dels anys vuitanta, recorda com a la primera època del franquisme seguia practicant la llengua internacional en unes trobades clandestines a casa del metge (comunista) Josep Borell Soldevilla, que uns anys abans havia estat proper a

21 Víctor Juan, *Ramón Acín. En cualquier era de nosotros un pedazo tuyo*, Gobierno de Aragón, 2020.

22 Francisco Javier Pérez, *De Requena a Leningrado. Historias y vivencias de familiares y amigos que se alistaron a la División Azul (1941-1943)*, libros.com, 2020.

23 Javier Cercas, *El impostor*, Literatura Random House, 2014.

24 Javier Navarro, «La construcción de nuestra autopresentación: la historia de vida de Enrique Marco Nadal. Luchador antifranquista», *Actas de las IV Jornadas Historia y Fuentes Orales: Historia y Memoria del Franquismo*, Ávila, 1997.

25 José Vicente Castillo García, *Los trenes de la esperanza. Esperantistas solidarios: niños austríacos en la región valenciana, 1920*, Ayuntamiento de Cheste, 2019.

26 José Daniel Simeón Riera, *De la materia dels somnis. Vida i obra de José María Peñarrocha Bori, anarquista lliurista, 1907-1992*, Centre d'Estudis d'Història Local, 1995.

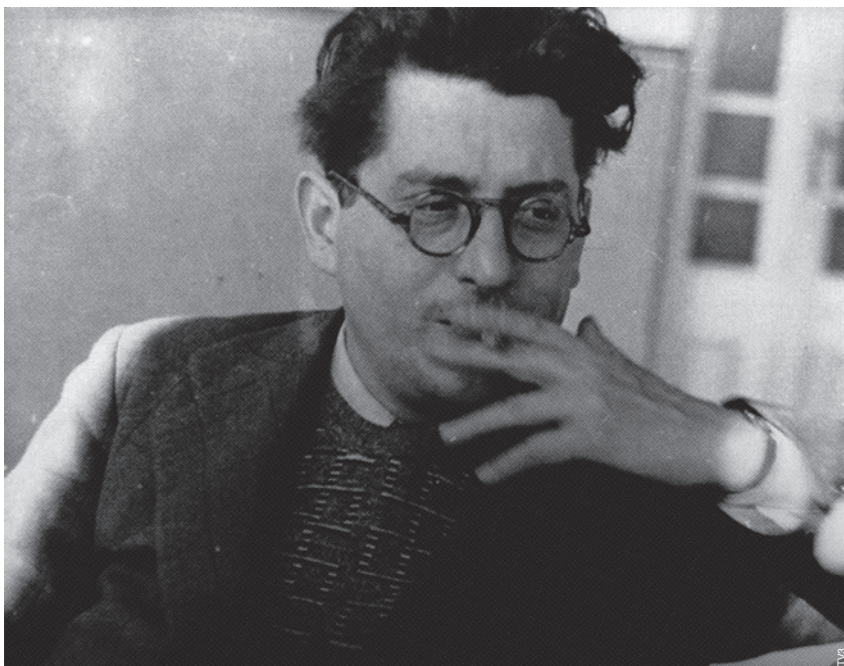
27 Aquest fet s'explica al pròleg de Hans Ryner, *La veraj interparoloj de Sokrato*, SAT-Broŝurservo, traduït per Lanti, 1999.

28 Andreu Nin, *El jove Andreu Nin. Textos periodístics*, Llibres De Matricula, 2007; Fernández Jurado, op. cit.

l'anarquisme i molt actiu a la SAT de la primera època.²⁹

Pel que fa a la SAT, cal dir que, com moltes altres organitzacions obreres, no podrà evitar patir escissions. S'hi crearan una Internacional d'Esperantistes Socialistes o ISE (liderada per Franz Jonas, futur president d'Àustria), una potent Internacional d'Esperantistes Proletaris (IPE) –de caràcter estalinista–, i també una Lliga Mundial d'Esperantistes Llibertaris (Tutmonda Ligo de Esperantistaj Senŝtatanoj, TLES). La ILES, capítol ibèric de la TLES, serà qui des del juliol de 1936 publica l'*Informa Bulteno* de la CNT-FAI. Explica Abel Paz (1921-2010) que entre els fundadors de la ILES hi havia cinc germans arribats d'Argentina, primer instal·lats a Saragossa i després a Barcelona.³⁰ Es tracta dels Martínez Ungría. El petit, Joaquín (1918/9-1937), serà assassinat a la matança del quarter Karl Marx durant els fets de maig de 1937.³¹ El gran, Luis (1910/1-1993), maçó i cooperativista, dona classes d'esperanto a l'Agrupació d'Idealistes Pràctics, una associació barcelonina d'orientació teòsofa i pacifista liderada per la barcelonina Ada Martí (1915-1960) i el doctor Fèlix Martí Ibàñez (1911-1972). Sabem que el 1938 a Nova York, en el context d'un viatge de representació política, Fèlix Martí es comunica en esperanto amb els delegats japonesos al Segon Congrés Mundial de la Joventut per la Pau.³² Anys després es-

Andreu Nin.

criurà: «Si els pobles del món escrivissin més als amics d'altres nacions, es produiria una major comprensió i un més intens apropament entre ells.»³³

Davant aquesta divisió de l'esperantisme obrer, els anys trenta es decideix crear la *Prolet-Esperantista Unio de Iber-Amerikaj Landoj* (PUIL), una associació de treballadors supraideològica, en què puguin col·laborar tots els esperantistes revolucionaris, siguin membres de la SAT, la ISE, la IPE o la I/TLES.³⁴ Amb seu a Barcelona, entre els seus fundadors trobem els citats Pere Casanovas i Ramon Arteu. I amb centenars de membres (molts d'ells a Barcelona, Sabadell, Terrassa, Sant Cugat i Rubí), aviat es converteix en l'organització de l'esperantisme obrer més important de l'estat. Fruit d'aquest sentiment de classe, alguns dels seus membres són contraris a col·laborar amb els esperantistes dits neutrals o burgesos i critiquen la seva participació en el Congrés Internacional de la SAT celebrat el 1934 a València.

”

Persones que avui dia vinculem al POUM com Andreu Nin (1892-1937) o Ramon Fernández Jurado (1914-1984) també van ser esperantistes i llibertaris

29 Trinitat García Cobacho, *La meva vida, la meva gran lluita i el meu puntal*, autoedició, 2011.

30 Abel Paz, *Chumberas y alacranes (1921-1936)*, EA, 1994.

31 Agustín Guillamón, *La matanza del cuartel Carlos Marx, Bellaterra mayo de 1937*, Calúmnia, 2020. José Lunazzi, nebot dels germans Martínez Ungría, em confirma que no hi ha parentesc amb Alfredo Martínez Hungría, secretari de les Joventuts Llibertàries de Catalunya i parella de la fundadora de Mujeres Libres Concha Liaño, assassinat també el 7 de maig de 1937. Comunicació personal, 23 de gener de 2021.

32 José Vicente Martí i Antonio Rey, «El viaje de Fèlix Martí Ibàñez a Norteamérica en busca de apoyos internacionales. Agosto – diciembre, 1938», a *Ciencia, salud pública y exilio (España, 1875 – 1939)*, Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 2003, p. 193.

33 Fèlix Martí Ibàñez, *Los buscadores de sueños*, Editorial Victoriano Suarez, 1964.

34 Vegeu el capítol «Cataluña obrera y esperantista» de Roberto Garvía, *Lengua y utopía. El movimiento esperantista en España, 1890-1936*, Granada, Universidad de Granada (en premsa).

Més de 1.000 persones assistiran a aquest esdeveniment, incloent-hi les autoritats locals. Entre els principals oradors destaca el poeta barceloní Jaume Grau Casas (1896-1950), vice-president de l'*Akademio de Esperanto* i conegut també per la seva activitat catalanista. Els cartells i segells del congrés són obra de dos artistes gràfics valencians excepcionals: el comunista Josep Renau (1907-1982) i el llibertari Manuel Monleón (1904-1976), primer president del *Grupo Laborista Esperantista* (GLE) de València.³⁵ El congrés té una gran repercussió i València esdevé la capital de l'esperantisme obrer, amb nombroses iniciatives en aquest sentit. Durant la guerra, el grup valencià *Libera Vivo* de les joventuts llibertàries hi emet un programa de ràdio en la llengua internacional, i el GLE hi edita *Popola Fronto*, principal publicació periòdica en esperanto del bàndol republicà, amb freqüents polèmiques amb l'*Informa Bulteno* de la CNT-FAI (per exemple, amb motiu dels fets de maig de 1937).³⁶ Per la seva banda, el butlletí anarcosindicalista es publica a Barcelona, l'altra capital de l'esperantisme obrer. De fet, a Barcelona hi ha de tenir lloc un congrés de la PUIL el 1936 i també s'hi programa el quart congrés de la IPE el 1939. Malgrat tot, aquests congressos no arribaran a celebrar-s'hi. I tampoc l'olimpíada

popular, en la qual l'esperanto és una de les llengües de comunicació amb els esportistes.

EL LLARG CAMÍ DE L'EXILI

Un dels atletes que havia de prendre part en aquesta olimpíada és un jove Eduard Vivancos, que després de la Segona Guerra Mundial, i juntament amb el també barceloní Germinal Gracia (1919-1991), serà el responsable de *Senŝtato* [Aquell qui no té estat], publicació creada a París com a òrgan de la Internacional Juvenil Anarquista, íntegrament en esperanto. A més de Vivancos i Gracia, i d'exponents de l'anarquisme internacional, hi escriuen llibertaris anti-franquistes, com el barceloní Cesáreo Borque (1915-2008), que ha estat editor de la revista *Exilio* al camp de Bram;³⁷ o l'argentí Raúl Carballeira (1918-1948), que morirà a Montjuïc en una emboscada del comissari Eduardo Quintela.³⁸ Posteriorment, Vivancos es convertirà en el motor del moviment esperantista de Toronto, on el 1973 organitza la primera trobada internacional de la SAT fora d'Europa.³⁹ Entre els assistents hi ha quatre generacions de Vivancos, incloent-hi el pare Domingo (1900-1987), també cenetista; i la germana Julieta (n. 1929), membre del comitè executiu de la SAT.

El 1968, Vivancos critica públicament la celebració del 53è Congrés Universal d'Esperanto a Madrid, en ple franquisme i amb les presons plenes de presos polítics, alguns d'espe-

rantistes.⁴⁰ Menciona explícitament la barcelonina Alícia Mur Sin (n. 1932/3), membre del grup anarquista Primer de Maig i detinguda el 1966 per participar en l'organització de segrestos per denunciar la presència militar nord-americana a Espanya, protestar contra les bombes de Palomares i demanar la llibertat dels presos polítics. Un altre esperantista que critica aquest congrés és el socialista sabadellenc Jaume Viladoms (1913-1976).⁴¹ Tanmateix, hi acaben participant 1.769 persones vingudes d'arreu del món, essent el contingent més nombrós el de Santa Coloma de Gramenet, vehiculat a partir del grup d'esperanto del centre excursionista Puig Castellar. Com que en el franquisme les organitzacions obreres estan prohibides (incloent-hi les de l'esperantisme obrer), alguns llibertaris troben aixopluc en les entitats excursionistes, on porten a terme les seves activitats. Molt actius durant dècades, Mario Jordana, Joan Gironès (autor d'una escultura de Sant Josep amb la cara de Reclús) i sobretot Joan Vicente Castells (1921-2010) són les figures més representatives del grup de Santa Coloma, tot i que la comunió entre esperanto i anarquisme s'estén a la pràctica totalitat dels membres. En altres paraules, la lluita antifranquista es fa també des de l'àmbit cultural.⁴² Anys després, Vicente i Xena (entre d'altres) editaran la publicació *Orto*, que en un primer moment s'anomena *Ideas* i que encara existeix avui.

Quant a Germinal Gracia, serà conegut com el Marco Polo de l'anar-

35 En la seva joventut Renau havia estat anarquista i sembla que alguna cosa li devia quedar, segons que explicava el diari *Levante* el 2 de febrer de 2012 amb aquesta anècdota. «Se lo reprochó Carrillo a Josep Renau en una reunió del Comitè Central del PCE en París, durante el largo exilio. Renau llegó tarde al cónclave "clandestino", entretenido en atrapar la tenue luz parisina o hechizado por la savia juvenil que discurría por los Campos Elíseos. Cuando entró en la sala, su desenvoltura fue considerada como un asalto al orden, una herejía a la causa suprema. El enfado, desde lo alto del trono, fue escupido por el secretario general bajo una rotundidad irónica: "Renau, siempre serás un anarquista valenciano"».

36 Javier Guerrero, «Preskaŭ samideanoj», *Esperantaj Bitoj*, 13 febrer 2019, <https://bibliotekoj.org/esperantajbitoj/preskau-samideanoj.html>.

37 Lidia Bocanegra Barbecho, «Revista Exilio. Campo de Bram», *Actas del Congreso Posguerras 75 aniversario del fin de la guerra civil española*, Pablo Iglesias, 2015.

38 Felipe Alaiz, *Vidas cortas pero llenas. La F.I.J.L en la lucha por la libertad*, Ediciones Juveniles, 1954.

39 Javier Alcalde, «Eduardo Vivancos y el esperantismo libertario». A Eduardo Vivancos, *Unu lingvo por ĉiuj: Esperanto - El Esperanto. Un idioma para todo*, Calúmnia, 2019, p. 175-190.

40 Eduardo Vivancos, «Kelkaj konsideroj pri la 53-a Universala kongreso de Esperanto», 1968. Publicat per primer cop en 2020 a *Sennaciulo*.

41 Eduard Masjuan (coord.), *Jaume Viladoms i Valls 1913-1976. Record homenatge al mestre i lluitador social*, Museu d'Història de Sabadell, 2010.

42 Roser Vicente Vila, *Allò que el vent no s'endugué. Memòries de Joan Vicente Castells*, Círculo Rojo, 2019. La filla de Joan Vicente explica al llibre que també ella es cartejava en esperanto amb nens d'altres països.

quisme i viatjarà per tot el món mitjançant l'esperanto, escrivint una gran quantitat d'obres a mig camí entre l'assaig i el llibre de viatges.⁴³ De jove, forma part dels *Quixots de l'Ideal*, amb companys de les Joventuts Llibertàries de Gràcia, com Llibert Sarrau (1920-2001), que anys més tard posarà al seu fill el nom Suno ('sol', en esperanto). Sarrau explica una anècdota del seu temps com a mecànic de l'exèrcit nord-americà, durant la Segona Guerra Mundial. Convençut que l'esperanto és específic dels llibertaris, es sorprèn de trobar-se un oficial amb l'estrella verda. És llavors a Casablanca, on forma part d'un grup esperantista local.⁴⁴ Mentrestant, al país veí, la consideració de professor d'esperanto permet al llibertari de Callosa de Segura (Alacant) Antonio Marco Botella (1921-2020) obtenir l'estatus d'intel·lectual i, per tant, una millora de les seves condicions als camps de concentració de l'exili algerià.⁴⁵

Ens han arribat altres històries sobre la transversalitat de l'esperanto, insospitada per aquesta generació d'anarquistes que s'ha socialitzat en la revolució social. Segons les seves memòries, el també *Quixot* Diego Camacho o Abel Paz va conèixer un soldat esperantista de l'exèrcit nazi, quan Paz treballava per a l'organització Todt en la construcció del Mur Atlàntic. Amb un amic de l'Ateneu Llibertari del Clot hi parlaven en la llengua internacional i gràcies a aquesta complicitat la vida en aquelles condicions es va fer més suportable.⁴⁶ Probablement, el nivell lingüístic de l'amic era més elevat que el seu, perquè després del franquisme trobem Paz inscrit als cursos d'esperanto de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Paz explica també com els amics esperantis-

Germinal Gracia i Llibert Sarrau.

tes del seu company Antonio Bastida els van ajudar als primers moments de l'exili. Abans de la guerra, Paz acostumava a anar a les excursions del grup Sol i Vida (animades pel mencionat idista José Elizalde), i havia estudiat a l'escola Natura, dirigida pel pedagog racionalista Joan Puig i Elias (1898-1972), en què es feien classes nocturnes d'esperanto. Posteriorment, compartirà uns anys de la seva vida amb la barcelonina Antonia Fontanillas (1917-2014), que entre 1966-1967 edita a l'exili francès *Surco*, una publicació en castellà, francès i esperanto.

”
Germinal Gracia serà conegut com el Marco Polo de l'anarquisme i viatjarà per tot el món mitjançant l'esperanto

43 Carlos Díaz, *Víctor García, el Marco Polo del anarquismo*, Madre Tierra, 1993. Vegeu també Javier Alcalde, «Germinal», *Militrakonto*, 2019 <https://mondmilito.hypotheses.org/2640>

44 Javier Alcalde, «Libera Liberto», *Militrakonto*, 21/12/2019, <https://mondmilito.hypotheses.org/2841>

45 Antonio Marco Botella, *La Odisea del Stanbrook – Memorias de un exiliado político*, Institución «Fernando el Católico», CSIC, Diputación de Zaragoza, 2007.

46 Abel Paz, *Entre la niebla. 1939-1942*, EA, 1993.

Fontanillas participa en la lluita antifranquista, i col·labora entre d'altres amb Quico Sabaté (1915-1960), que, segons la periodista Pilar Eyre, havia estudiat esperanto a l'Hospitalet.⁴⁷ De fet, a la seva biografia hi apareixen diverses escenes on els maquis estudien i practiquen la llengua. Qui segur que la parla i l'ensenya a Occitània és Antoni Miracle (1930-1960), nascut a Bràfim (Alt Camp) i que serà assassinat en l'emboscada de la Guàrdia Civil al grup de Sabaté al Mas Clarà, a Sarrià de Ter (Girona). Uns anys abans, la Guàrdia Civil havia executat a Castellar del Vallès un altre jove resistent antifranquista, l'italià Elio Ziglioli (1927-1949), també esperantista i llibertari. Per la seva banda, el barceloní Francesc Ballesster (1920-1957), un altre guerriller anarquista i esperantista, mor a França en un accident de tren.⁴⁸

Alguns dels personatges mencionats participen durant la Segona Guerra Mundial en la resistència contra els nazis, com també ho fa l'anarquista barceloní Luis Pintado (1918-1990). Gràcies als seus coneixements lingüístics, prepara salconduits que permeten als perseguits escapar de la Gestapo. Posteriorment, organitzarà a França una escola d'esperanto. Per la seva banda, Germán Arrué (1917-2007), de Benaguacil (València), forma part de la Nueve que entra a París el 24 d'agost de 1944. Com bona part dels membres d'aquesta divisió de l'exèrcit francès, és anarquista. I té un bagatge cultural del temps de la República, que recorda orgullós i il·lusionat: «al poble de seguida van obrir unes quantes escoles molt modernes on s'aprenia fins i tot l'esperanto, la llengua internacional».⁴⁹ Aquests llibertaris s'enfronten a una contradicció fonamental. Antimilita-

ristes convençuts, en unes circumstàncies excepcionals decideixen empenyar les armes per lluitar contra el feixisme.

I és que el cop d'estat trastoca profundament moltes vides. En aquest context, alguns anarquistes queden amb les ganes d'aprendre correctament la llengua internacional. És el cas de dues barcelonines. Una d'elles, Conxa Pérez (1914-2014), té amics a l'ateneu Faros que han après la llengua i es cartegen amb altres companys d'arreu. També ella ha començat a estudiar-la, però ho ha de deixar per motius laborals i de repressió.⁵⁰ I aviat comença la guerra. L'altra és Sara Berenguer (1919-2010), que recordarà anys després: «Als nostres medis llibertaris, molts joves idealistes van estudiar i practicar l'esperanto. Per mi hauria estat una satisfacció conèixer aquesta llengua, com a mitjà d'agermanar-se i comprendre's amb altres éssers, que tenen inquietuds, problemes i anhels semblants als nostres. Vaig voler que els meus fills aprenguessin el que jo no vaig arribar; Sara i Eliseu, molt joves, la van practicar, cartejant-se amb altres nens de diferents països: Alemanya, Japó, Suècia, Itàlia, etc.».⁵¹ Una història similar és la de la lleonesa Violeta Molina (n. 1923), refugiada durant la guerra a Barcelona, a casa de Frederica Montseny. Posteriorment, ja a França (a la regió occitana de Tarn), els seus fills Rosine (n. 1951) i Hélios (n. 1953) s'apuntaran a un curs d'esperanto per comunicar-se amb gent de Romania i altres països.⁵²

Els pares esperen reproduir així l'ambient internacionalista de la seva joventut, abans de l'exili. De fet, els cursos d'esperanto són un element d'identitat també per als fills

dels refugiats. Entre molts altres, els germans Gladis (n. 1937) i Àngel (n. 1942) Carballeira, fills del militant de les joventuts llibertàries de Gràcia Àngel Carballeira Rego (1907-1963), estudien la llengua a Tolosa, capital de l'exili republicà.⁵³ El seu professor és l'humanista llibertari Ètienne Guillemeau (1904-1999), parella de l'esperantista palafrugenc Rosa Laviña (1918-2011). També és anarquista i esperantista Pere Vaqué, primer marit de Laviña; s'han conegut a Argelers.⁵⁴ Un altre alumne de Guillemeau és Enric Mèlich (1925-2021), fill del cenetista d'Esplugues Enric Mèlich Gutiérrez i destacat activista antifranquista.⁵⁵ Per la seva banda, Placer Marey-Thibon (n.1947), filla d'una parella catalanomadrilenya d'anarcosindicalistes, recorda haver assistit als cursos d'esperanto que fa Miguel Celma (1920-2007) a la seu de la CNT de Tolosa, però no hi dona gaire importància.⁵⁶ Era normal fer-ho. Des de la capital occitana, Celma és també el responsable dels cursos d'esperanto per correspondència del Moviment Llibertari Espanyol, en el context d'un ambiciós programa educatiu coordinat per Puig i Elias.

Encara avui, al moviment esperantista és freqüent trobar-hi fills de llibertaris exiliats, com Floreal Martorell (n. 1956), creador de la productora musical *Vinilkosmo*;⁵⁷ o Floreal Galdà (n. 1946), actiu durant molts

53 Àngel Carballeira, *Les Espagnols de l'exode et du vent*, Centre toulousain de documentation sur l'exil espagnol, 2016.

54 El fons personal de Rosa Laviña està dipositat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell.

55 Enric Mèlich, *A cada cual su exilio*, Virus, 2016.

56 José Forné i Lucienne Domergue, «Hijo e hija de refugiados», a Alicia Alted i Lucienne Domergue (coord.), *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, 2003, p. 359-360.

57 Vegeu la pàgina web de Vinilkosmo <https://www.vinilkosmo-mp3.com>

47 Pilar Eyre, *Quico Sabaté, el último guerrillero*, Península, 2000.

48 Antonio Téllez, «Sabaté. Quinze anys de guerrilla urbana antifranquista (1945-1960)», *Virus*, 2011, p. 107-108.

49 Evelyn Mesquida, *La Nueve. Los españoles que liberaron París*, Ediciones B, 2014.

50 M'ho confirma mitjançant comunicació personal Ferran Aisa, 5 de juliol de 2021.

51 Sara Berenguer, «El doctor Zamenhof y el esperanto», *Polémica*, 32, 1988.

52 Comunicació personal amb Hélios Molina, 28 de novembre de 2021.

anys a la *Venezuela Esperanto-Asocio*,⁵⁸ que expliquen a les trobades internacionals les penúries familiars viscudes a la retirada, i que mostren fins a quin punt l'exili de 1939 va impulsar l'esperantisme a diferents països. D'altra banda, tant la «Setmana de l'Esperanto i el moviment llibertari» organitzada el 2015 per l'Associació Catalana d'Esperanto, com els congressos de la SAT celebrats a Sant Cugat (1986), Alacant (2002) i Barcelona (2019) mostren que aquesta història continua viva als Països Catalans.

CONCLUSIÓ O PUNT I SEGUIT

Quines conclusions podem treure de les pinzellades precedents? Més enllà de la constatada presència de llibertaris entre els esperantistes, hem vist com molts àcrates es van entusiasmar amb la llengua internacional, que connectava amb els seus valors de fraternitat i emancipació humana, i que, consegüentment, va passar a formar part del seu ideari. S'hi encoratjava sobretot els joves, que hi arribaven sense prejudicis i eren els qui havien de construir aquell món nou que portaven als cors.⁵⁹ Per tant, era freqüent que els sindicats i els ateneus tinguessin una secció d'esperanto, on els membres aprenien la llengua, tot i que no tothom hi aprofundia de la mateixa manera.

Des d'una perspectiva historiogràfica, això ens planteja un repte a l'hora de trobar l'evidència esperantista a les biografies dels anarquistes. Perquè el fet que sigui tan habitual fa que sovint aquesta dimensió no es destaquï, si no és que l'esperanto en vehicula l'itinerari vital, com en el cas de Vivancos o de Marco Botella. Sortosament, coneixem moltes dades gràcies al fet que, a les acaballes del segle passat, historiadors clarividents com Dolors Marín i Javier Navarro van fer preguntes adients durant les seves entrevistes a veterans militants llibertaris a

Eduard Vivancos, l'any 2017 a Toronto.

Barcelona i València, respectivament.⁶⁰ Les seves recerques ens permeten inferir com era la situació en altres indrets, i ens inspiren a continuar capbussant-nos en arxius, memòries, entrevistes a familiars, etc. Tot i així, sabem que la història mai no serà completa.

Curiosament, trobem un repte historiogràfic similar a l'hora de trobar l'evidència anarquista a les biografies dels esperantistes. Així, si considerem que Vivancos va ser membre de la CNT des dels 14 anys, sobta l'absència de tota menció al moviment llibertari en un assaig biogràfic publicat a Toronto el 1990, on sí que s'explica el seu esperantisme i el seu vessant com a atleta.⁶¹ Un altre cas destacable és el de Delfi Dalmau, que té una biografia molt decent que, tanmateix, s'oblida de mencionar la seva vinculació amb el sindicat anarcosindicalista.⁶²

60 Marin, op. cit.; Javier Navarro, «Paz y fraternidad internacional: el aprendizaje de las lenguas planificadas», *A la revolución por la cultura*, cap. 5, Universitat de València, 2004.

61 Solange Hernando, «Eduardo Vivancos», a *This Side of Spain. A Profile of Spaniards in Ontario*, Club Hispano of Toronto, 1990, p. 44-49.

62 Jordi Solé i Camardons, *Políglotisme i raó. El discurs ecoidiomàtic de Delfi Dalmau*, Pagès, 1998.

58 Liba i Floreal Gabalda, *Kroniko de Venezuela Esperanto-Asocio*, Caracas, 1982.

59 Alejandro Lora, *El poder de la revolución: Percepción y representación en el anarquismo español de los años treinta*, tesi doctoral, Universidad de Sevilla, 2016.

”

L'esperanto és present en els moments d'efervescència revolucionària. Abans i després de 1909, abans i després de 1936, abans i després de l'exili. Als ateneus i a les publicacions llibertàries, a les trinxeres, a la Nueve, als maquis, a l'exili, a la lluita antifranquista, a la transició...

Hem vist també com l'esperanto és present en els moments d'efervescència revolucionària. Abans i després de 1909, abans i després de 1936, abans i després de l'exili. Als ateneus i a les publicacions llibertàries, a les trinxeres, a la Nueve, als maquis, a l'exili de Tolosa, París, Mèxic, Toronto o Caracas, a la lluita antifranquista, a la transició... En la diversitat àcrata, trobem esperantistes amb perfils diferents, tot i que molts són eclèctics i no s'integren totalment en un corrent concret. Trentistes, faistes, anarcocristians, comunistes llibertaris, membres de la direcció del moviment llibertari a l'exili, partidaris de la insurgència i l'acció directa durant el franquisme i també individualistes, els quals lliguen la llengua internacional a idees i actituds progressistes i innovadores (pacifisme, antimilitarisme, vegetarianisme, naturisme, ecologisme, excursionisme, neomalthusianisme, sexualitat lliure i un llarg etcètera), i de vegades prefereixen l'ido o esperanto reformat.⁶³

63 Xavier Diez, *El anarquismo individualista en España (1923-1938)*, Virus, 2007.

Tenint en compte que aquesta és una revista sobre drets lingüístics, cal dir que bona part dels esperantistes àcrates esmentats són catalanoparlants. De fet, serà la llengua catalana que faran servir molts llibertaris en travessar la frontera el 1939 i serà sovint la llengua familiar a l'exili. Això no impedeix que també hi hagi llars on es practica un anacionalisme coherent i on la primera llengua és justament l'esperanto.

Sobre les limitacions d'aquest article, cal dir que ens hem centrat en personatges i fets de Catalunya i el País Valencià, i som conscients de les mancances relatives als anarquistes d'altres territoris dels Països Catalans interessats per la llengua internacional.

No era aquest l'espai per examinar amb deteniment altres branques del moviment obrer, en què l'esperantisme també ha estat rellevant (per exemple, el BOC/POUM, i en menys grau el PSUC). En tot cas, sembla evident que en cap la vinculació amb l'esperanto no és comparable amb la del moviment llibertari pel que fa a quantitat, intensitat i pervivència en el temps. En aquest sentit, acabem

amb una anècdota, que explica per si sola per què cal continuar investigant i donant a conèixer l'esperantisme d'arrel anarquista. Al final del segle passat, un japonès aficionat a la guerra d'Espanya va venir a Barcelona per trobar informació sobre la Columna Antaüen (o Endavant), presumptament formada per parlants d'esperanto i lloada per poetes de mig món. Després de buscar i buscar en arxius esperantistes no hi va trobar cap font fiable i va concloure que tot havia estat un mite, basat en un malentès; en realitat, aquesta columna no havia existit mai.⁶⁴ Hirai Jukio s'equivocava. Aquesta columna va existir i va sortir de Barcelona cap al Front d'Aragó el setembre de 1936. Estava organitzada per la secció d'esperanto de la FAI, i ho sabem a partir de fonts del moviment llibertari.⁶⁵ D'aquí el sentit d'estudiar l'anarquisme esperantista, entenent que es tracta d'una part del tot. Una part de la història que cal recuperar. ■

64 Hirai Jukio, *Hispana, Kataluna, Mangada – verkoj de Dil Avia*, Riveroj, 2003.

65 Gonzalo Berger, *Les milícies antifeixistes de Catalunya: Voluntaris per la llibertat*, Eumo, 2018.

SAT 100-JARIĜAS

La laborista tutmonda esperanto-asocio, SAT, Sennacieca Asocio Tutmonda, festas ĉijare sian 100-jaran datrevenon. Ĝi estis fondita la pasintan jarcenton de ĉirkaŭ 80 neneŭtralaj esperantistoj el diversaj mondopartoj, kvankam la plimulto el Eŭropo, kunigitaj per ilia volo uzi esperanton kiel ilo por la klasbatalo. Unu el la fondintoj estis Sebastià Alberich i Jofré (1897-1967), la kataluna pioniro, lasta prezidanto de Kataluna Esperanto-Federacio.

Laŭlonge de tiu jarcento ĝi evoluis paralele al la laborista movado kaj ankaŭ suferis similajn skismojn. Ĝi

estis speciale fruktodona en la eldona tereno kies plej valora alporto estas Plena Ilustrita Vortaro.

SAT kongresis 4 fojojn en la Kataluna Landaro, Valencio (1934), Sant Cugat del Vallès (1986), Alacant (2002) kaj

Sennacieca
Asocio
Tutmonda
1921–2021

antaŭ du jaroj en Barcelono, en kies organiza komitato troviĝis pluraj membroj de KEA.

Ni deziras al SAT pluan sukcesan vivon.

Òscar Puig i Cánovas

«El que més m'ha agradat fer durant la vida ha estat trencar barreres»

ENTREVISTA A MARIA DOLORS GODOY I ROTLLENS

Sandra Vives

La Maria Dolors Godoy i Rotllens és una coneguda esperantista de l'Empordà. Va néixer a Figueres i viu a Cassà de la Selva d'ençà que es va casar. L'entusiasme pel saber, la capacitat d'enfrontar-se a nous reptes i l'esperit feminista són alguns dels trets que m'han fascinat d'ella i us els vull transmetre amb aquesta entrevista.

Com vas aprendre l'esperanto i quin paper va tenir en la teva vida?

Durant la infantesa, el meu pare sempre va estimular molt les meves ganes d'aprendre i estudiar. Quan tenia divuit anys em va explicar que havia conegut un senyor que parlava un *idioma nou que no coneixia ningú*, vaig anar a veure'l i em va fer les primeres classes d'esperanto a Figueres. A més a més, em va proporcionar l'adreça d'una revista que es publicava a Txecoslovàquia, amb què vaig contactar, i en una setmana vaig rebre més de cent postals de molts països, com Romania, Bulgària, Rússia, la Xina, Mèxic, Portugal, etc. Molts vivien en un règim comunista tancat i volien contactar amb Occident. Alhora que em cartejava amb alguns esperantistes i practicava la llen-

gua internacional, per mi va significar la possibilitat de relacionar-me amb gent de tot el món i sobretot donar-los l'opció d'obrir-se. L'esperanto els va comportar una oportunitat per relacionar-se amb l'altra part del món, sortir del seu aïllament, i vaig reconèixer i valorar el bé que la nostra llengua estava fent a tantes i tantes persones.

Vas continuar fent-lo servir durant la resta de la teva vida? Com hi va reaparèixer?

Vaig anar deixant l'esperanto de mica en mica a favor dels estudis de professorat mercantil. Des dels 25 fins als 80 no vaig tenir contacte amb la llengua, però el 2008 la meva neta Alba va fer un intercanvi escolar amb una nena de Białystok que va venir a casa nostra. Quan va tor-

”
Vaig reconèixer i valorar el bé que la nostra llengua estava fent a tantes i tantes persones

nar-li la visita, la vaig acompanyar i vaig tenir la curiositat de visitar l'associació d'esperanto de la ciutat natal de Zamenhof. Un cop allà, el secretari que em va rebre ho va fer en esperanto i jo vaig ser capaç de respondre-li igualment; la llengua em va venir a la memòria i vam poder enraonar. Il·lusionada, em van convidar a una trobada i en tornar a Catalunya vaig buscar informació sobre l'esperantisme a casa nostra. Durant el 2009 i 2010 l'Alba va fer el treball de recerca sobre l'esperanto, cosa que també va engrescar la meua filla Xon a aprendre'l. Acompanyada per esperantistes catalans, l'any 2010 vaig anar a la meua primera trobada esperantista a Almagro, l'*Iberia renkontiĝo*, i poc després a l'Aplec Internacionalista a Reus. A partir de llavors vaig reprendre l'esperanto d'una manera més seriosa i durant els darrers deu anys cada estiu he participat a la SES, la *Somera Esperanto-Studado*, que té lloc a Eslovàquia.

Has estat implicada en moviments socials a la teua comarca?

Moltíssim. Sempre m'he compromès amb qualsevol afer social que es faci aquí i m'hi convidin. De jove vaig estar molt entregada als moviments parroquials, assistint fins i tot a un congrés a Madrid. El capellà que ens va acompanyar em va donar la consigna «sempre que puguis dir sí, no diguis que no», i vaig tornar a casa amb l'esperit d'oferir-me voluntària per participar sempre que pogués en assumptes socials. Per exemple, vaig fundar el primer grup d'escoltisme que hi va haver a Cassà de la Selva, on es va engrescar molt jovent, i també vaig ser molt activa a l'Associació de Familiars dels Malalts d'Alzheimer, de la qual vaig ser tesorera. Moltes famílies i pacients es van beneficiar de l'atenció que s'hi oferia: teníem un local cedit per l'Ajuntament, assistents socials i psicòlogues. Tot i això, ens van retirar les subvencions i després de molts anys vam haver de tancar les portes. Paradoxalment, el meu marit va emmalaltir i morir anys

més tard a causa d'aquesta malaltia. Actualment dirigeixo un grup de teatre per a jubilats i també soc la responsable de l'agrupació parroquial *Vida Creixent*.

Com ens expliques, la religió també ha tingut un paper important per tu...

Sí, a casa érem catòlics practicants i de petita vaig anar a un col·legi francès de religioses dominiques. A més a més, arran de discussions sobre la Bíblia amb el meu fill, que és evangelista, vaig tenir ganes d'estudiar Teologia i vaig cursar la diplomatura. El cristianisme, l'Evangeli, és la base de la meua vida, però el catolicisme, la part administrativa de l'Església, el sento cada dia més lluny. M'agrada dir que em sento cada dia més cristiana i menys catòlica. En definitiva, crec que el fet important és estimar els altres i servir la gent; podem trobar aquest model a l'Evangeli i en l'esperit de Pere Casaldàliga. I com a dona religiosa penso que hem de deixar de viure sota les imposicions *dels homes vestits de negre*.

La teua vida va ser gaire diferent de la de la típica dona sota el règim franquista?

Cal dir que vaig créixer sota la influència de la meua mare, que nascuda el 1895, ja va fer carrera universitària a Barcelona; va ser una dona avançada al seu temps. Recordo que quan jo tenia set anys va viure molt apassionadament les primeres eleccions on les dones tenien dret a vot, i m'hi va portar perquè reconegués la importància del moment. Amb dotze anys l'acompanyava a ensenyar a llegir i escriure a les noies que venien dels pobles del voltant per fer de minyones, i tot i que vaig rebre una educació bastant lliberal i vaig aprendre esperanto, la possibilitat de sortir i voltar pel món llavors no existia. La meua mare va reconèixer moltes vegades que una República ben portada podria haver fet molts passos per a l'emancipació de les dones, però el Franquisme, amb publicacions com

la *Guía de la buena esposa*, va implicar una reculada enorme en els nostres drets. La dona va passar a ser vista únicament com a mare i mestressa de casa; però, com jo tenia un bon model a la meua família, sempre vaig ser crítica i intentava colar-me per les petites esclertes que el sistema permetia.

A què vas dedicar la teua vida professional? Vas participar en política i tot, oi?

El que més m'ha agradat fer durant la vida ha estat trencar barreres. Aviat em vaig treure el carnet de conduir i després de tenir els meus cinc fills, vaig engrescar-me a treure'm el títol de professora d'autoescola. Vaig ser la primera de les comarques gironines després de preparar-me a Barcelona i fer l'examen a Madrid. Durant dinou anys vaig exercir com a professora d'autoescola, excepte els quatre anys que vaig ser a l'ajuntament, i crec que vaig inspirar a altres dones perquè també es traguessin el carnet.

El 1977 una parenta meua d'Unió Democràtica em va animar a entrar en la política. Els cassanencs estaven molt descontents amb l'alcalde imposat, es va crear un grup per presentar-nos a l'ajuntament amb aquest partit i em van demanar que fos la cap de llista. Vaig ser elegida alcaldessa de Cassà de la Selva en el primer ajuntament de la transició, però va ser un mandat complicat: hi va haver enfrontaments amb el Partit dels Socialistes de Catalunya, als quals ens vam imposar gràcies als dos vots d'Unió de Centre Democràtic, que ens van donar majoria. Ho vaig deixar després de quatre anys perquè em vaig trobar molts entrebancs, i vaig continuar ensenyant a conduir. Finalment, i gràcies a la meua titulació, vaig exercir de professora de religió a Sant Feliu de Guíxols fins que em vaig retirar.

Què et va dur a escriure? Explica'ns què podem trobar a les teves publicacions.

Sempre m'ha agradat escriure. De petita el meu pare ja m'estimulava a

fer-ho i jugàvem a enviar-nos postals i cartes explicant-nos contes imaginaris. El meu primer poema el vaig dedicar al meu germà mort a la guerra quan jo només tenia dotze anys. L'escriptura ha estat la meva gran teràpia, m'ha omplert molt la vida, i a part del vessant passional la vaig complementar amb cursos de periodisme i redacció. Tinc tres llibres publicats. El primer va ser *Roses vermelles* (edicions Celobert), poemari dedicat al meu germà Carles. Com que la poesia m'ha acompanyat des de sempre, vaig publicar-ne un recull recentment en què es poden trobar records i vivències personals: *Versant sentiments* (edicions Forment). A més a més, fa moltíssims anys que col·laboro amb la revista mensual *Llumiguia*, de Cassà de la Selva. És la nostra publicació local i hi publico narracions curtes a cada número des del 2001. *Entre el somni i la vigília* (editorial Descontrol) fou el primer recull d'aquests escrits i amb Edicions Forment ara he presentat el segon.

De quin d'aquests llibres n'estàs més orgullosa? Tinc entès que també has guanyat premis de literatura.

Roselles vermelles és el llibre més emotiu per a mi perquè en morir el meu pare vaig recuperar de l'arxiu familiar molta documentació original sobre les experiències que va viure el meu germà durant la Guerra Civil al front de l'Ebre el 1938 (cartes entre els germans, el seu diari de guerra, fotografies, etc.). En aquell moment ell tenia vint anys i jo, set, però recordo els bombardejos i posteriorment l'exili, la pèrdua de tot el que teníem i l'estada del meu pare a la presó. El llibre està estructurat així, amb una part sobre la vida al front i l'altra sobre la nostra a la rereguarda.

He participat en concursos de clubs, cercles i petites entitats, i algun premi he guanyat, com un d'organitzat per Esperantista Sicilio, en què vaig aprofitar l'avinentsa per viatjar a Sicília i recollir-lo.

”

El cristianisme, l'Evangelí, és la base de la meva vida, però el catolicisme, la part administrativa de l'Església, el sento cada dia més lluny

”

El Franquisme, amb publicacions com la *Guía de la buena esposa*, va implicar una reculada enorme en els nostres drets

”

Vaig ser elegida alcaldessa de Cassà de la Selva en el primer ajuntament de la transició, però va ser un mandat complicat

”

És clau tenir illusió per coses concretes, saber adaptar-se als nous temps i fins i tot acceptar amb alegria durant la vellesa les petites renúncies de cada dia

Sembla que t'agrada molt viatjar. Explica'ns alguna experiència viscuda a l'estranger a través de l'esperanto.

El meu marit i jo vam viatjar molt i molt i un dels viatges més preciosos de la meva vida va ser a Egipte. He visitat sobretot Europa i també els Estats Units i l'Àfrica del nord. A través de l'esperanto i gràcies a *Nia Listo* vaig fer el primer intercanvi, visitant a Riga una esperantista que em va fer de cicerone i després em va tornar la visita a Cassà. He tingut també la sort d'assistir a tres congressos italians: un a Sicília, l'altre a Sant Remo i el tercer a Frascati, prop de Roma. També vaig fer un curs d'esperanto a La Chaux-de-Fonds amb l'Esperanta Civito, on vaig fer amistat amb una esperantista romanesa que viu a Bath i igualment vam fer un intercanvi. Un dels que en guardo més bon record fou l'intercanvi que vam fer amb una esperantista de Heidelberg, a la qual vaig conèixer en una trobada a Saint Raphael a la Costa Blava francesa. Dels nostres ja no cal dir que els he aprofitat tots.

També has ensenyat esperanto a la teva regió.

A través de la revista local *Llumiguia* sempre he intentat fer publicitat de l'esperanto i m'he ofert com a professora. He tingut alumnes durant algunes temporades, fins que s'han vist capacitats per continuar tots sols. Abans de la pandèmia tenia tres alumnes fixes i ara reprendrem les classes.

Vas cap a 93 anys. Què creus que has guanyat amb el pas del temps?

Una de les coses que he guanyat és reconèixer què important que és tenir una mentalitat molt oberta. Hem d'entendre que no podem obligar els altres a pensar com nosaltres, hem d'estar molt oberts al diàleg, no precipitar-nos a l'hora de jutjar i pensar que podem arribar a aprendre moltes coses de les persones que ens envolten. La gent té molta necessitat de ser escoltada i a més de ser bona persona és molt valuós estar obert a ajudar. També és clau tenir illusió per coses concretes, saber adaptar-se als nous temps i fins i tot acceptar amb alegria durant la vellesa les petites renúncies de cada dia. ■

PRELEGI EN INTERNACIA ESPERANTO-ARANĜO

Jordi Calafi

Neniam en mia vivo (ĝis la lasta julio) mi pensis, ke mi povos prelegi en internacia esperanta aranĝo. Tamen, la tagon 20an julio mi havis la honoron prezenti mian landon Katalunio al aliaj samideanoj kadre de 2a Virtuala Kongreso. Pro la kronvira pandemio, pasintjare kaj en ĉi tiu 2021a, tradiciaj UKoj ne povis okazi kiel planite. Kvankam UEA jam anoncis en 2020, ke la montreala kongreso moviĝos al la jaro 2022, kio devis okazi kun la belfasta UK estis tuta mistero. Kelkaj optimistoj kredis komence de la jaro, ke kongreso en Irlando estos realo dum somero, sed bedaŭrinde ni devos atendi la sekvontan jaron por denove –kaj persone– renkontiĝi. Fakte, miaopinie ankoraŭ restas mistero, ĉu okazos kongreso en Belfasto estontece. La formato de Virtuala Kongreso estis surprize kontentiga por ĉiuj, kun preskaŭ 2000 aligintoj kaj multege pli da homoj, kiuj decidis partopreni lastminute. La VK estas senpaga por individuaj membroj de UEA aŭ

TEJO, kaj ne-membroj de UEA povis partopreni kontraŭ simbola kotizeto. La VK uzis teknikajn avantaĝojn por strebi rekrei la etoson de UK, kiel liberan babilejon, renkontiĝajn ĉambrojn, dividiĝon en malgrandajn diskutgrupojn, menuon de prelegoj... Resume, la VK miksis tradiciajn trajtojn de ĉeestaj kongresoj kun plibonigitaj virtualaj iloj. Gravas substreki la sesiojn de diskutoj kaj demandoj post preskaŭ ĉiuj prelegoj. Tio permesis al preleganto ekscii la opinionon de la aŭskultantoj, kaj ankaŭ la partoprenantoj povis demandi aŭ plilarĝigi siajn sciojn pri la temo de parolado.

Mia partopreno en tiu neordinara aranĝo estis kiel preleganto de prezento nomata “Katalunio: intermaro kaj montoj”. Ĝi okazis mardon 20an de julio posttagmeze kaj, sincere, ĝi estis tre simila al prelego, kiun mi faris kadre de Interkulturaj Virtualaĵoj, organizitaj de Kataluna Esperanto-Junularo dum tiu ĉi 2021.

Sama nomo kaj tre simila enhavo. La celo estis diskonigi Katalunio al eksterlandanoj, montrante iom detalan portreton de nia lando. Pluraj temoj estis traktitaj, de nia historio ĝis katalunaj tipaj mangaĵoj, kun mencio de bazaj konceptoj de la katalunaj kaj ekonomiaj aktualaĵoj, inter multaj aliaj. Fine de la prelego oni parolis ankaŭ pri la kataluna esperanta movado kaj eventoj: la kongreso de 1905, nia asocio, ĝia revuo...

Kvankam mi ne memoras la ekzaktan nombron de homoj, kiuj aŭskultis la prelegon, mi pensas, ke 70 personoj restis dum la tuta tempo kaj multaj aliaj aperis mallonge, aŭskultis kaj poste foriris. La rezulto estas simila al tio, kio okazus dum UK. Estas la sama nombro de homoj, sed kun la teknologia avantaĝo, ke prelego estas registrita en Jutubo. Tiel, ĉiuj, kiuj deziras plikonatiĝi kun Katalunio esperante (kaj ne ĉeestis en la VK), povas spekti la prezenton ĉiam ajn. Ĝi utilas ankaŭ kiel ilo por montri nian landon al fremdlandanoj, kiuj rilatas kun KEA, aŭ por katalunoj, kiuj scivolvas vidi informon pri Esperanto nialande.

Mi ankaŭ devus diri, ke delonge mi prezentas Katalunio al alilandaj esperantistoj. Kvankam mi estas tre juna, en pasintaj Internaciaj Infanaj Kongresetoj, kie mi partoprenis plurjare kiel infano, ĉiam okazis prezentoj de niaj landoj, kaj jaron post jaro mi devis klarigi, kio estas Katalunio al homoj, kiuj neniam aŭdis pri tiu lando, kaj kion ĝi signifis por mi: mi ĉiam fieros montri Kataluniojn al la mondo. ■

COMENÇA EL CURS DELS ESTUDIS D'INTERLINGÜÍSTICA

Pere Garau Borràs

Enguany ha començat la vuitena edició del Postgrau d'Estudis d'Interlingüística (Interlingvistikaj Studoj) de la Universitat Adam Mickiewicz de Poznań (Polònia). Els estudis van començar el 1997. El postgrau dura tres anys; per tant, aquesta edició ocuparà la promoció 2021-2024. La continuació d'aquests estudis cada trienni formalitza la consolidació d'una disciplina, la interlingüística, i el creixent interès dels alumnes per formar-s'hi i esdevenir-ne professionals.

S'hi han inscrit 41 alumnes, una xifra que bat el rècord de matriculats respecte d'altres anys. Hi ha representats 21 estats, dels quals 9 no són europeus. És, sens dubte, a causa de l'intrínsec caràcter internacional d'aquests estudis, que sota el paraguai d'una mateixa llengua arreplega participants d'arreu del món.

Cada curs acadèmic, com és usual als estudis universitaris, es divideix en dos semestres. La diferència principal amb molts d'estudis n'és el caràcter semipresencial. Els Estudis d'Interlingüística s'organitzen al voltant d'una setmana intensiva presencial, un conjunt de sessions a distància i el treball autònom dels estudiants. Aquest curs, a més a més, s'ha optat per un format híbrid. La situació sanitària viscuda, malauradament vigent, ha impulsat un format que combina la presencialitat tradicional a l'aula amb el seguiment paral·lel per internet.

Així, la setmana del 25 de setembre va tenir lloc a Poznań la primera tro-

bada física dels estudiants i professors dels estudis. A l'altre costat de la pantalla, gràcies sobretot a l'esforç incansable de Katalin Kováts, prop de la meitat dels alumnes que no es van poder desplaçar a la ciutat polonesa van poder seguir les sessions sense dificultats.

Tots dos grups d'alumnes, doncs, poguérem gaudir de les assignatures impartides, que foren quatre. Comunicació (Komunikado), impartida per Ilona Koutny, amb la introducció teoricopràctica de conceptes sobre comunicació lingüística i no lingüística i les repercussions o reptes que impliquen respecte de la comunicació internacional. Fonètica i Fonologia General i de l'Esperanto (Ĝeneralkaj esperanta fonetiko), a càrrec de Nicolau Dols, que conduí les sessions sobre els conceptes i implicacions més recurrents en fonologia general i els seus correlats en esperanto, i al-

guns aspectes de fonètica (so, articulació, etc.). Tomasz Chmielik impartí en línia les sessions de Literatura de l'Esperanto (Esperanta Literaturo), i introduí i comentà les primeres mostres rellevants de literatura en esperanto i la seva posició dins les etapes històriques d'aquesta literatura. Finalment, Ilona Koutny va impartir les sessions de Cultura de l'Esperanto (Esperanta Kulturo), en què se'ns oferí un repàs exhaustiu dels fenòmens culturals més importants per a l'esperanto, qüestió que com poguérem comprovar no està exempta de polèmica.

En definitiva, la sessió inaugural dels Estudis d'Interlingüística de la UAM fou una experiència inoblidable, plena de coneixements, aprenentatge, inquietuds i acompanyada de col·legues amb qui compartim aquest món nostre: l'esperanto i el seu estudi. ■

LA GRAVECO DE LA MALLONGIGOJ

Pedro M. Martín Burutxaga

Us explicaré una anècdota.

Fa anys vaig escriure la ressenya d'un llibre de gramàtica per a *Kataluna Esperantisto*. En aquell temps encara escrivia a màquina i el text em va ocupar tota la cara d'un full. Però em quedaven per afegir les dades bibliogràfiques (títol, autor, editorial...) Com que no volia gastar un altre full només per un parell de línies o tres, les vaig escriure a l'anvers, i a sota del text que hi havia a la primera cara hi vaig posar les lletres *b.t.*, que en esperanto és l'abreviatura de *bonvolu turni!* (Si us plau, gireu!), abreviatura que sembla que no té equivalent en català, però sí, per exemple, en anglès: PTO (*Please Turn Over*).

Imagineu-vos la meva sorpresa quan setmanes després vaig veure a la revista (número 291-292, pàg. 19) la meva ressenya signada amb les inicials B. T.

El redactor, per desconeixement o les presses, s'havia pensat que *b.t.* era una mena de pseudònim amb el qual jo volia que es publicués el text!

I és que també les abreviatures tenen importància i les hem de conèixer.

Repassem-ne unes quantes. Així, quan us les trobareu en un text no quedareu aturats sense saber què volen dir ni com llegir-les. I és que les abreviatures no s'han de llegir, sinó que s'han de llegir les paraules que representen. Aquells que diuen *kotopó* en comptes de *kaj tiel plu* haurien d'anar castigats al racó de pensar fins a adonar-se que això és tan lleig com dir *etecé* en comptes de *etcètera*.

Us poso també l'equivalent en català, si el conec.

Comencem per les que es posen davant del nom:

- *d-ro / d-ino: doktoro / doktorino* (doctor / doctora)
Dr./Dra.
- *s-ro / s-ino: sinjoro / sinjorino* (senyor / senyora)
Sr./Sra.
- *f-ino: fraŭlino* (senyoreta).
Srta. Aquesta es fa servir cada vegada menys.
- *s-ano / s-anino: samideano / samideanino* (company/a esperantista). També en retrocés.

I ara un petit grapat més:

- *n-ro: numero*
núm.
- *str.: strato* (carrer)
c/
- *a.K / p.K.: antaŭ Kristo / post Kristo* (abans de Crist / després de Crist) aC / dC No les confongueu amb AC/DC, el grup de música!
- *ĉ.: ĉirkaŭ* (pels volts de; aproximadament)
- *i.a.: inter aliaj* (entre d'altres)
- *jc: jarcento* (segle) s.
- *k.a.: kaj aliaj* (i d'altres)
- *t.e.: tio estas* (això és, és a dir)
- *t.n.: tiel nomata* (anomenat/da)

Confio que ara ja estigüeu plenament capacitats per llegir i entendre una frase tan nostrada com: *ĉ. 1875 (19a jc p.K.) d-ro Z. kreis Esp-on.*

KISUMADO

Viktoro Solé

Unu el la plej riĉaj aferoj, kiun oni spertas dum internacia esperantumado, estas la renkontiĝo kun multaj homoj el malsamaj devenoj, aĝoj kaj kulturoj. Eble en aliaj kunvenoj profesiaj aŭ turismaj okazas io simila, tamen, en Esperantujo oni kutime multe pli profunde kaj amike rilatas kun aliaj homoj, kaj tio neeviteble kaŭzas kulturajn ŝokojn, foje amuzajn, foje embarasajn.

Pro la efektoj de la nuna pandemio, ŝajne la salutmanieroj jam ŝanĝiĝis en nia lando: post la tempo kiam oni tute ne rajtis tuŝi unu la alian, revenis la manpremado, kaj nun eble okazas malpli da kisumado sed pli da brakumoj. Ni vidos, kio okazos en la venontaj internaciaj esperantaj aranĝoj postpandemiaj, sed antaŭ la vizito de nia kara kronviruso, la salutumado kun malnovaj amikoj kaj kun novaj nekonatoj en esperantaj renkontiĝoj jam estis tre interesa.

En 2009 okazis mia unua partopreno en Somera Esperanto-Studado (SES) en Slovakio. Dum dek sinsekvaj jaroj mi reiris al tiu aranĝo, unue kiel lernanto kaj poste kiel instruisto. Dum mia dua partopreno mi ne certis kiel saluti la geamikojn de la antaŭa jaro. Nu, mi brakumis virojn senprobleme, sed kiam mi intencis ĉaste kisi la vangojn de konatino, ŝi iomete ŝokiĝis. Fakte, ŝi preferintus brakumon anstataŭ tiaj kisoj. Se ne temis pri nura konatino, sed vera amikino, mi ja rajtis kisi ŝin. Tamen, ne pensu, ke tiu kisumado estis facila afero.

Lernante instruadon en SES, mi enketis la internaciajn kursanojn pri kiamaniere oni salutas unu la alian

ULRIKE LEGNE

en ilia lando: ĉu per kisoj, brakumoj, kapsalutoj, klinsalutoj, mansalutoj ktp. La enketo estis nura paroliga ekzerco, kiu montriĝis vere tre efika, ĉar ĉiu emis klarigi tion kaj ili devis uzi ĵus lernitajn radikojn (kiel “kis-”, “brak-”, “vir-”, “junul-”, “amik-”, “patr-”, “fil-”), afiksojn (kiel “-in”, “bo-”, “ge-”) kaj esprimojn (kiel “unu la alian”). Ni multe ridis kaj lernis el alikulturaj moroj, kaj tuj montriĝis, ke la plej bunte varia salutmaniero estis kisumado.

Tio okazis antaŭ kelkaj jaroj, kaj bedaŭrinde mi perdis la rezultojn de la enketo (kiel ni diras katalune: “en ĉiu lavado lito-tuko perdiĝas”), tamen mi memoras kelkajn gravajn datumojn. Do, se vi planas partopreni venontan E-aranĝon, enkapigu tiujn konsilojn, kiujn mi publikigis en la revuo *Kontakto* en 2013: renkontiĝante kun pola amikino, mi emas kisi ŝin dufoje, tamen, ŝi intencas trifoje kisi min. Amuza momento okazas, kiam

ŝi serĉas en la aero mian trian vangon kaj mi jam retiriĝis. Hungarino kutimas kisi dufoje, do, ne devus esti problemo, sed ŝi klopodas unue kisi mian maldekstran vangon, kaj mi ŝian dekstran, pro tio, ne strange, ni senaverte kisas unu la alian surlipe antaŭ la surprizita rigardo de ŝia koramiko (antaŭ ol tio okazis, mi ne vere rimarkis, ke ĉe ni oni ĉiam kisas unue la dekstran vangon!). Plej malfacile estas taŭge kisi francan amikinson, ĉar laŭregione oni kisas unu la alian unufoje, dufoje, trifoje, kvarfoje eĉ kvinfoje. Kaj finfine, la plej grava konsilo: tute ne klopodu kisi azianojn, eĉ simpla manpreno ĝenas ilin.

Kiam tiu ĉi damna pandemio finiĝos, mi tre emos denove brakumi miajn esperantajn malnovajn amikojn kaj kisi plurfoje miajn amikinojn, sed tre bedaŭrinde, mi jam ne povos kisi, eĉ unufoje, nian karan Montserrat Franquesa, ĉar kruela malsano senkomparte forprenis ŝin el ni ĉiuj. ■

KATALUNA ESPERANTO-JUNULARO

LA ESTRARO DE KEJ RENOVIĜIS

Ĉar ĝi estas junularo, KEJ funkcias laŭ divers-generaciaj projektoj. La aĝo de ĉiu partoprenanto en KEJ starigas limdaton, ekde kiam ĉesas la aneco (nuntempe, ĝi estas la lasta tago, kiam oni aĝas 35 jarojn). Estas sufiĉe malfacile sciigi al la partoprenantaro, ke ne nur la estraro okazigas aranĝojn kaj agadojn. Tial, kiam la estraranoj de iu epoko (plejofte samĝaj) alvenas al tiu priskribita limdato, la estraro disiĝas, la projektoj disfalas kaj estas momento de vaka seĝo antaŭ la alveno de nova estraro, nova projektaro kaj aliĝo de nova anaro.

La evito de tio povas alveni nur se antaŭ la fino de estrado nova generacio konscias pri la bezono havi junularan asocion, kiu instigas al la uzo kaj disvolviĝo de la esperanta movado en la Kataluna Landaro. Tiel povas komenciĝi nova epoko de KEJ kun la konsilado de la antaŭa estraro.

Tiu estas unu el la plej gravaj zorgoj de la nuna estraro de KEJ, kiu komencis sian longtempan projekton en la jaro 2018 (kun granda malfacilo persone renkontiĝi pro manko de tempo), daŭrigis la laboradon dum 2019 kaj estis pretiganta nemalmultajn aranĝojn por 2020 kaj 2021 (pene renkontiĝante persone pro KOVIM-19).

La funkciigado de KEJ, kiu nun travivas sufiĉe aktivan epokon, devis denove adaptiĝi al la personaj cirkonstancoj de ties respondeculoj. Pro tio estis kunvokita Ordinara Asembleo

de la anaro de KEJ la pasintan mardon 28an de septembro 2021. En ĝi estis prezentita al la ĉeestantaro unu-sola kandidatigo kun Antonĉjo Šarenĝa kiel prezidanto, Jordi Calafi i Franquesa kiel vicprezidanto, Maria Sánchez Montes kiel sekretariino, David Ruiz Sánchez kiel komitatano A de TEJO en Katalunio kaj Chus (Jesús García Cano) kiel socirejestro kaj estrarano pri komunikado. Ĉar estis neniu alia kandidatigo nek kontraŭo al la prezentita propono, ĝi estis unuanime aprobata sen ajna aldonajo nek sindeteno.

La unua demarŝo de la nove nomumita estraro de KEJ estis komuniki la ĝisdatigon de ties kompono al la organoj de la kataluna registaro kaj la kunvokon de estrarkunveno, okazigita jaŭdon la 14an de oktobro, kie estis pritraktita la okazigo de novaj aranĝoj kaj la plibonigo de la organizo. Ĉio ĉi estos diskonigita per la sociaj retoj de KEJ (Twitter, Facebook, Instagram, Tumblr kaj MiaVivo) kaj per tiu ĉi rubriko de *Kataluna Esperantisto*.

MEMORE AL MONTSERRAT FRANQUESA I GÒDIA

Nome de la tuta anaro de Kataluna Esperanto-Junularo, ni volas esprimi niajn kondolencojn al la familianoj kaj gekonatoj de Montserrat Franquesa i Gòdia, ano de Kataluna Esperanto-Asocio kaj kara redaktorino de ĉi tiu organo *Kataluna Esperantisto* en ĝia nova epoko, pro ŝia bedaŭre neatendita forpaso.

La tero estu al ŝi malpeza!

ALIĜU AL KEJ!

Nia asocio laboras senhalte por disvastigi la uzon de Esperanto en la Kataluna Landaro kaj, dum nia ĉesto en internaciaj aranĝoj, ni penas ankaŭ konigi la katalunan kulturon en la tutan mondon pere de Esperanto.

Aliĝi al KEJ estas facile kaj ege malmultekoste, kaj ĝi signifas grandan puŝon antaŭen al nia agado. Ne pensu, ke vi ricevos nur interesegan bulletonon (tiun, kiun vi havas enmane nun) kaj tre bone eldonitajn librojn en Esperanto kaj en la kataluna. Pensu, ke kontraŭ via kontribuo, vi povos ankaŭ ĝui pri agadoj (renkontiĝoj, prelegoj, ekskursoj, interkonaj aranĝoj, kongresoj, bierumadoj, seminarioj ktp.), pli rekta aliro kaj helpo/stipendioj por partopreni en internaciaĵoj kaj ĉiuj avantaĝoj esti membro de Kataluna Esperanto-Asocio (jes, tiu de la plenkreskuloj).

En la sekvaj informoj vi povos ekscii pli pri la agado de KEJ.

Ne tropensu kaj ek al via retpoŝtilo por aliĝi al KEJ!: info.kej@esperanto.cat.

Se vi jam estas membro de KEJ, ankaŭ via kontribuo estas bonevena: dum la nova epoko de Kataluna Esperanto-Junularo, ni volas, ke la anaro iĝu la plej grava elemento de la organizo de nia agado, do ke vi (jes, vi!) havu la iniciaton okazigi aranĝon, prelegon, diboĉumadon aŭ ajnan agadon en via ĉirkaŭaĵo jen per Esperanto, jen pri Esperanto, kie ajn vi estas en Valencilando, Balearaj Insuloj,

Algero, Andoro aŭ Katalunio. Ni helpas organizi (tiom, kiom eblos) kaj, tutcerte, diskonigi inter la junularo (kaj cetere). Ne hontu kaj unuigi al ni por revigligi la movadon!

PARTOPRENO DE KEJ EN INTERNACIAĴOJ

Dum la pandemio kaŭzita de la kronviroso, la ĉeestaj renkontiĝoj estis severe evititaj. Tial, multaj el la ideoj dume uzi nian lingvon kun eksterlandanoj devis esti nuligitaj aŭ repensitaj kiel alternativaj programeroj. Pro tiu situacio okazis, dum la somero 2021, la Virtuala Kongreso (VK), realigita de Universala Esperanto-Asocio (UEA), Edukado Ĉe Interreto (E@I, kiu ebligis la eventon teĥnike), la muzikeldonejo Vinilkosmo kaj la Tutmonda Esperantista Junulara Organizo (TEJO).

Speciale ĝojigis nin, ke, inter la pluraj kaj ege interesaj kaj informplenaj agadoj tie okazintaj, kalkuleblas tiu de nia samasocio Jordí Calafí i Franquesa. Li portis la utilecon de nia asocio al la plej alta nivelo, klarigante pri Katalunio al internacia spektantaro. Dum la prelego disvolviĝis konceptoj kiel la historio de la lando, ĉi-tieaj tradicioj, trajtoj de nia lingvo kaj kulturo kaj pluraj konindaĵoj pri ni.

Lastatempe, KEJ estis sufiĉe aktiva en la pluraj esperantaĵoj okazintaj en nia ĉirkaŭo. Ekzemple, estis partopreno de nia asocio en la KKPS (Klaĉkunveno PostSomera, *Xafardeig postestival*) organizita ĉiujare de E-junularo (jen NEJ, el Nederlando, aŭ, kiel en ĉi tiu okazo, de DEJO, el Danio). La lasta aranĝo okazis en la dana urbo Ry la semajnfino de la Mortonokto (fine de oktobro). Tamen, la etoso estis ne timiga, sed ja amikeca kaj diboĉa.

Rilate al TEJO okazis dum la lasta semajno de la sama monato oktobro altnivela trejnado pri Alternativa Aliro al Edukado pri Homaj Ratoj, kadre de agado de la Konsilio de Eŭropo. Ĝi okazis en Danio kaj nome de KEJ ĝin partoprenis David Ruíz Sánchez kiel trejnisto kaj ankaŭ, inter la trejnitoj, troviĝis kaj malnovaj kaj freŝe novaj asocioj. ■

Sesio de la Trejnado pri Alternativa Aliro al Edukado pri Homaj Ratoj (okazigita de TEJO kaj la Eŭropa Konsilantaro) en Ry, Danio, dum KKPS fine de oktobro 2021.

Foto de la KEJ-anoj ene de la partoprenantaro en la KKPS 2021. Maldekstre kaj meze, niaj plej malnovaj samasocioj Michael-Boris Mandirola kaj David Ruíz Sánchez respektive; kaj de maldekstre niaj novaj samasocioj Tobias Svangtun Nowak (inter la du unuaj), Manu Guaroa kaj Aranza Pascual Castelló respektive.

KONTRIBUU AL LA KEJA RUBRIKO DE KATALUNA ESPERANTISTO!

Du-foje jare eldoniĝos *Kataluna Esperantisto*, la revuo pri socilingvistiko kaj Esperanto-movado el la rigardpunkto de la Kataluna Landaro, kies duan numeron legas vi nun. Ni kore invitas vin sendi viajn opini-artikolojn, komentojn, rimarkigojn kaj kontribuojn pri la kataluna kulturo en Esperanto kaj pri la esperanta movado en la Kataluna Landaro.

Ankaŭ, se vi ŝatas fari fanzinojn (subtenant-revuojn), Jutub-videojn, Tŭiĉ-elsendojn, tiktokojn aŭ vi estas aparte komunikema, via talento estas ege bonvena por la nova epoko de KEJ.

Kontaktu nin nun!: info.kej@esperanto.cat

BIBLIOTEKO-ARKIVO

PETRO NUEZ KRESKEGAS

Nia asocio demarŝas dum la lastaj monatoj kun la urbestro de Subirats por la establiĝo de Esperanto-biblioteko en tiu urbo, kiu ricevis la havaĵojn de la malaperinta Muzeo de Esperanto de Sant Pau d'Ordal, danke al la sindonemo de la familio de Lluís M. Hernández Yzal¹ (1917-2002). La urbestro de Subirats kaj KEA preparadas interkon-

senton por la ekfunkciado de la biblioteko kaj aliaj rilataj aktivaĵoj.

Aliflanke, la Biblioteko-Arkivo Petro Nuez (BAPN) de KEA en Sabadell ricevis lastatempe du gravegajn heredaĵojn. La unua, kiu jam troviĝas surloke, estas la persona arkivo de Alfons Tur Thomas² (1928-2002). La dua, ankoraŭ en la familia domo, es-

tas la impona biblioteko kaj arkivo de Josep Anglada Prior³ (1893-1979). Al ambaŭ familioj ni elkore dankas.

Tiuj du novaj legacoj riĉigos, ankoraŭ pli, la jam gravegan kolekton kiu troviĝas en la BAPN, frukto de la heredaĵoj, inter aliaj, de Delfí Dalmau, pastro Manel Casanoves i Casals, Frederic Pujulà i Vallès, Jaume Grau

¹ **Luis (Aŭ Lluís) Hernández Yzal** (naskiĝis la 25-an de septembro 1917 en Barcelono - mortis la 24-an de februaro 2002) estis apotekisto kaj fondinto de la Hispana Esperanto-Muzeo (HEM) en Sant Pau d'Ordal apud Barcelono. De 1944 Hernández vivis en en la kataluna vilaĝo Sant Pau d'Ordal (parto de la komunumo Subirats), ĉirkaŭ 37 km de Barcelono direkte al Taragono, ĉar laŭ la tiamaj leĝoj la nombro de apotekoj estis limigitaj kaj necesis aspiri pri vaka apoteko, kiun li trovis tie. Esperanton li eklernis en 1956, sed nur aktivis post partopreno en la hispana kongreso de Esperanto en Barcelono en 1963. Li baldaŭ fariĝis dumviva membro de Universala Esperanto-Asocio (UEA) kaj ekkolektis esperantaĵojn de ĉirkaŭ 1966/1967. Jam en 1968 li inaŭguris la Hispanan Esperanto-Muzeon en apuda ĉambro de sia apoteko. Post kvar aŭ kvin jaroj tiom da materialo kolektiĝis, ke la Esperanto-ĉambro kaj la propra hejmo ne plu sufiĉis. Hernández pro tio konstruis apartan domon en apuda strato, al kiu li translokiĝis la kolekton. Li eldonis diversajn katalogojn de siaj kolektoj. Kun la hungara kolektanto Árpád Máthé li kunlaboris en Rondo Takács cele al interŝanĝo de kolektaĵoj kaj verkado de aktualigo de la *Katalogo de la Esperanto-Gazetaro* de József Takács. Hernández Yzal krome aktivis en la katalika, kataluna kaj hispana Esperanto-movadoj.

Fonto: Vikipedio (eltirita la 20.11.2021)

² **Alfonso Tur Thomas** (1928-2002), fervora kaj diligenta strebanto por Esperanto en Barcelono, vicprezidanto de Hispana Esperanto-Instituto de la citita urbo, redaktoro de la HEI-bulteno *Eŭropa Unio* gvidanto de multnombraj E-kursoj en la menciita Centro, kunlaboris en la demarŝoj por starigi en Barcelono straton kun la nomo "d-ro L.L. Zamenhof" kio fine okazis en 1961. Li estis vicprezidanto de la OKK de la 24a HEF-Kongreso okazinta en Barcelono en 1963, en kiu partoprenis plej alta nombro da kongresanoj, pli ol 600, kaj plej elstaraj influhavaj personecoj de la politiko, arto kaj sciencoj de la urbo. Alfonso Tur Thomas, Delegito de UEA en Barcelono dum multaj jaroj, multe strebis por atingi gravajn celojn de aŭtoritatoj kaj politikuloj por Esperanto, ni citu kiel efektiva la eldonadon de miloj da ekzempleroj de la oficiala afiŝo en Esperanto de la Internacia Specimenfoiro de Barcelono kaj poŝtkarto, (de 1963 ĝis 1977), kaj ankaŭ la eldonadon de propagandinformilo en Esperanto de la flugkompanio Iberia en 1968.

Fonto: Antonio Marco Botella, *Esperanto en Katalunio*, 2005 kaj Alfons Tur

*La Biblioteko-Arkivo
Petro Nuez (BAPN) de KEA
en Sabadell ricevis lastatempe
du gravegajn heredaĵojn:
la persona arkivo de Alfons Tur
Thomas (1928-2002)
kaj arkivo de Josep Anglada
Prior (1893-1979)*

i Casas, Ramon Fernández Jurado, Lluís Armadans, Josep Alberich kaj Tomàs Alberich.

La nova materialo kovros, tre speciale, epokojn kaj movadajn flankojn pri kiuj ĝis nun mankis multege da informoj. Mankantaj pecoj el la puzlo de nia historio povus troviĝi en unu el la multaj skatoloj dormantaj sub pulvoro dum jardekoj. Grandega defio por niaj historiistoj, bibliotekistoj, arkivistoj kaj esploristoj.

³ **Josep Anglada i Prior** (Barcelono, 1893-1979) esperantistiĝis en 1908. Profesie li laboris kiel komerc-oficisto. Lia Esperanto-aktiveco estis ligita al la grupo Esperanta Fajro en Barcelono, kiun li kunfondis en 1913, kaj al aliaj samgrupanoj kiel Ròmul Rocamora i Batlle kaj Joan Campdelacreu i Forés. Tiu grupo elstariĝis pro sia propradira “neŭtraleco” kaj “pureco”. En 1914 ĝi aperigis en la gazetaro alvokon al fondo de tut-kataluna Esperanto-organizo konkurenca al la Kataluna Esperantista Federacio. Ankaŭ Anglada kaj Rocamora juĝis oportune en 1925, en plena diktaturo de la generalo Primo de Rivera, disvastigi tra la gazetaro, ke ili fondis grupon sen ajna rilato al KEF. En 1927 li publikigis hispanlingvan gramatikon de Esperanto kaj vortaron hispanan-Esperanton, kiuj havis diversajn reel-donojn kaj ampleksigojn. Li gvidis multnombrajn Esperanto-kursojn laŭlonge de sia vivo. En 1928, post la malfondo de KEF rezulte de registaraj premoj, Anglada kaj la ceteraj “fajruloj” fondis la Katalun-Balearan Esperantistan Federacion, subigante al la postuloj de la arma diktaturo. Li fariĝis ĝia kasisto kaj “direktoro” de ĝia organo, kiu prenis por si la nomon de la organo de KEF, Kataluna Esperantisto. En tiu posteno li enkondukis la uzon de la hispana lingvo en la bultenon. Post la falo de generalo Primo de Rivera KEF estis restarigita en 1930, kaj ĝi reprenis la eldonadon de Kataluna Esperantisto. Fajro transnomiĝis al Barcelona Esperanto-Instituto kaj Rocamora fariĝis ties sekretario. En la tridekaj jaroj li fariĝis vicprezidanto de la Stenografia Instituto Tutmonda kaj delegito de la movado por la Unuiĝintaj Ŝtatoj de Eŭropo. Post la milito li estis unu el la kunfondintoj de Hispana Esperanto-Federacio, kies vicprezidanto li fariĝis.

Fonto: Hèctor Alòs, 2021

”

Tiuj du novaj legacoj riĉigos, ankoraŭ pli, la jam gravegan kolekton kiu troviĝas en la BAPN, frukto de la heredaĵoj, inter aliaj, de Delfí Dalmau, pastro Manel Casanoves i Casals, Frederic Pujulà i Vallès, Jaume Grau i Casas, Ramon Fernández Jurado, Lluís Armadans, Josep Alberich kaj Tomàs Alberich

---

ĜIS ĈIAM, MONTSERRAT!

Kiam pasintjare mi telefonis vin por proponi al vi la postenon de redaktoro de *Kataluna Esperantisto* vi ne malkroĉis. Iom poste mi sendis tujmesaĝon, kiu estis respondita de Quim, via edzo. Li informis min pri via unua operacio, kiam la malsano ankoraŭ sin kaŝis. Fine, du semajnoj poste, ni havis longan telefonadon kaj vi akceptis, eĉ entuziasme!, mian proponon.

Dum tiu lasta jaro ni parolis multe kaj interŝanĝis amason da mesaĝoj kaj ne nur pri nia kara *Kataluna Esperantisto*. Iel ajn ni volis rekonstrui la antikvan amikecon, kiun niaj familioj var-

tis dum tiom multe da jardekoj. Miaj unuaj memoroj pri vi estas infanaĝaj kaj poste granda vakuo nur interrompita de sporadaj renkontoj tie kaj tie. Nek vi nek mi movadumis multe dum nia matureco.

La propono nomumi vian patron, la estimatan Josep, honora prezidanto de KEA treege iluziigis vin kaj ni komplice preparis la eventon. Nur la daŭre planata kunfestado restos por ĉiam nefarita.

Via nekredebla laborkapablo, via senlima optimismo kaj via firma sed diplomata maniero gvidi la redaktis-

taron fruktis en mirinda kaj laŭdata somera numero de nia jarcenta revuo, tro longe haltigita. Tiu ĉi vintra numero estas via lasta donaco al ni. Ni nur kuraĝis aldoni kelkajn omaĝajn paĝojn.

Ĉiu havas proprajn kredojn. Mi estas certa, ke viaj spuroj estos neviŝeblaj, ĉar via ekzempla vivo neniam povas morti.

Elkore,

Òscar Puig i Cánovas

KONDOLENCOJ RICEVITAJ RETPOŝTE

Estas grandega perdo. Elkorajn kondolencojn !

Alex Humet Cienfuegos-Jovellanos

Kara prezidanto; No hagués volgut rebre mai aquest correu: Mai. He sentit per boca de moltes persones (Mon, Ramon, la M. Josep Udina) només paraules d'admiració envers la persona i la feina que feia, la Montserrat. Fortan brakumon.

Silvia Soler Vilagran

Dankon pro la sciigo de tiu trista kaj dolora okazaĵo. Miajn kondolencojn al familianoj kaj proksimuloj.

Carles Berga i Molina

Mi tre bedaŭras pri ŝia forpaso. Mi nun aperigis vian komunikon en Libera Folio, kun la aldona informo, ke ŝi estis 55-jara ... Amike,

Kalle Kniivilä / Libera Folio

Mi volas esprimi miajn sentemajn kondolencojn al la familio kaj al la Kataluna Esperanto Asocio. Plej amike

Xabier Rico Iturriotz

Saluton, Òscar. Jes, mi jam legis la malĝojan mesaĝon en Tüitero. Tro juna, kia bedaŭro! Bonvolu transdoni miajn kondolencojn al Josep kaj al ŝia tuta familio kaj amikoj. Brakumojn,

Toño del Barrio

Dankon pro la informo. Mi sincere kondolencas. Brakumon,

Jorge Camacho

Terura novaĵo. Multaj el ni estas ŝokitaj de ĝi. Dankon pro dividi ĝin.

Ludoviko de Gibert i Atienza

Saluton karaj KEA geamikoj, Ni informiĝis hieriaŭ pri trista novaĵo de morto de Montserrat Franquesa kaj, eĉ se

ni ne persone bone konis ŝin, ŝia malapero frapas kaj malĝojigas nin kaj ŝi ankoraŭ estis juna kaj plena de energio. Ni fakte nur havis personan kontakton kun ŝi kaj ŝiaj gepatroj antaŭ kelkaj jaroj dum unu KEA renkontiĝo kaj ni travivis bonegan momenton kun tiu familio tiel afabla, klera kaj sentema. Ni ankaŭ tre ŝatis novan epokon de Kataluna Esperantisto kiu enhavas ne nur lingvajn temojn sed ankaŭ literaturajn, historiajn, sociologiajn, muzikajn..k.t.p., ĉiuj ege interesaj. Tiu variece kaj granda kvalito certe taŭgas por interesigi kiel eble pli da legantoj. Niajn plej sincerajn kondolencojn al familianoj kaj KEA geamikoj.

Éric Collignon kaj Silvia Simó Pujol

Mi tre kore bedaŭras la forpason de nia kara Montserrat kaj koreme kondolencas al la familio kaj amikoj.

Rosa López Martín

KONDOLENCOJ RICEVITAJ EN TELEGRAM-GRUPO ESPERANTOCAT

Mi ne havas vortojn....

Dani Cortijo

Ripozu en paco

María Sánchez

Mi petas mianome salutu edzon kaj filinon.

Àngels del Pozo

Pilar kaj mi terure tristas kaj multe bedaŭras. Ripozu pace,
Montserrat!

Joan Inglada

Mi estas ekstreme ŝokita, kvankam kristale klaris, ke ŝia sanstato estis pli ol zorgiga. Ŝi bataladis kuraĝoplene kaj kun mirinda energio kontraŭ kancero. Kun tiu energio, per kiu ŝi laboregis sian tutan vivon. Miaj pensoj estas kun ŝia familio kaj unualoke kun Josep kaj Mundeta.

Hèctor Alòs

Tenc molta plorera, no em faig càrrec de com deuen estar en Josep i na Mundeta.

Xavier Margais

TWITTER

Tio estas granda perdo!

El Popola Ĉinio

Mi kore kondolencas.

Persikore Plum @persikore

Quan algú que estimates se'n va d'aquesta manera, és quan te n'adones que l'amor pot ser molt dolorós. Orgullós d'estar plorant, feliç d'haver compartit part del viatge, Montserrat

Ferriol Macip

Forpasis subite kaj neatendite nia karega Montserrat. Tiom plena da ĝojo, energio kaj projektoj... Ni ĵus komencis novan epokon! Ankorau ŝokitaj, ni sendas grandan brakumon al Josep, Mundeta, Quim kaj gefiloj. Tro ofte la vivo maljustas

Xavi Alcalde

Ho, kia bedaŭro, tiom juna! Kondolencojn al la familio kaj amikoj

Toño del Barrio

Kondolencojn

Nicola Ruggiero

Ni kondolencas. Malpezu al ŝi la grundo.

Madrida Esperanto-Liceo

Miaj Kondolencojn.

Cerol Fino

Mi restis ŝokita, neblas pensi, ke nur la rememoroj restos.

Lluís de Yzaguirre

Ens sap molt de greu. El nos tres més sentit condol!

Andaluzia Esperanto-Unuiĝo

Ens queda com a última feina excel·lent el darrer número de KEA

Sílvia Soler

Kara Oscar, ... En la sekva tago ni estis private en Girona, urbo kiun mi tre ŝatas pro diversaj kialoj, kaj nur post reveno al Malago ni eksciis kun ŝoko pri la subita forpaso de s-ino Franquesa. Mi preskaŭ ne povas tion kredi, nenio tion antaŭsupozigis. Kio okazis? Nu, ni tuj kontaktis la katalunan PEN kaj nun mi esprimas nian bedaŭron ankaŭ al vi kaj al via asocio, kiu perdis certe valoran membron. ... amike,

Perla Martinelli

Estimata Oscar, ... Granda malĝojo estas post la morto de la ĉefredaktorino de "Kataluna Essperantisto" s-ino Montserrat Franquesa. ... Naturamike

Manuela Blanco

Mi neniam renkontis Montserrat Franquesa, sed frapis min la ĝentileco en la letero por inviti min kontribui al Kataluna Esperantisto, ĝentileco kiu pli kaj pli raras en Esperantujo. Miaj kondolencoj al ĉiuj homoj kiuj estis iel en kontakto, kaj aparte al la familianoj kaj karuloj.

Federico Gobbo

Kun granda bedaŭro mi ricevis la sciigon de la forpaso de Montserrat, precipe en momento de renaskiĝo de la revuo KE. Mi petas vin per miajn kondolencojn al la familio kaj al la tuta kataluna esperantistaro kaj PEN-anaro.

Carlo Minnaja

Miaj plej sinceraj kondolencoj,

Valentin Melnikov

HERÈNCIES / LEGACIES

II CONGRÉS INTERNACIONAL

[INTERNATIONAL CONFERENCE]

SECCIÓ D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA I MÓN ACTUAL
DEPT. HISTÒRIA I ARQUEOLOGIA, UB

2022. 06. 20-22

CIRCULAR

[Segona
Segunda
Second
2021. 11]

Taula 14. *El llegat de la fraternitat universal. Què sabem del moviment esperantista? Quina relació ha tingut amb les diferents ideologies i amb altres moviments socials? Són benvingudes contribucions des de la història de les idees, la història social, la història del moviment obrer, la sociologia i l'antropologia. Termini d'inscripció: 10 de gener de 2022. Les propostes de comunicació han d'incloure títol, resum (150-200 paraules), autor, institució i correu electrònic, i han de dirigir-se a l'adreça jalcaldevi@uoc.edu*